

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΑΠΟΡΡΟΦΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΠΑΘΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: Η ΣΥΜΒΟΛΗ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ο Αντίκτυπος της Υγειονομικής Κρίσης

των:

Παπουρδάνος Μάριος (ΥΚ5533)

Χριστοφιλάκη Γεωργία (ΥΚ5536)

Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Κούγιας

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του πτυχίου Κοινωνικής Εργασίας

Ηράκλειο, Οκτώβριος 2021

Copyright@ 2021 Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΣΕΥ, ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ.

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης Π.Ε. αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία των συγγραφέων Μάριου Παπουρδάνου και Γεωργίας Χριστοφιλάκη, του επιβλέποντα καθηγητή Κωνσταντίνου Κούγια και του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας και προστατεύονται από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Νόμος 2121/1993 και κανόνες Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα).

Δήλωση τήρησης της ακαδημαϊκής δεοντολογίας

Οι υπογράφοντες φοιτητές του Τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ

Παπουρδάνος Μάριος

Χριστοφιλάκη Γεωργία

δηλώνουμε υπεύθυνα ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο:

«Η ΑΠΟΡΡΟΦΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΠΑΘΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ»

είναι στο σύνολό της προϊόν δικής μας δουλειάς και ότι όλες οι πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί αναφέρονται πλήρως. Επίσης δηλώνουμε ότι δεν αποτελεί προϊόν οποιασδήποτε εξωτερικής μη αδειοδοτημένης βοήθειας και ότι δεν έχει υποβληθεί σε οποιοδήποτε ίδρυμα ή οργανισμό προς αξιολόγηση, ούτε έχει δημοσιευθεί στο παρελθόν μέρος αυτής ή στο σύνολό της.

Παπουρδάνος Μάριος Χριστοφιλάκη Γεωργία

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση της συμβολής της Κοινωνικής Οικονομίας (Κ.Ο) στην απορρόφηση των ευπαθών κοινωνικά ομάδων (ΕΚΟ) στην αγορά εργασίας.

Η μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Στο πρώτο μέρος, πραγματοποιείται βιβλιογραφική ανασκόπηση, η οποία καλύπτει τα τέσσερα πρώτα κεφάλαια. Το δεύτερο μέρος είναι το ερευνητικό, το οποίο περιλαμβάνει την μεθοδολογία και τα αποτελέσματα της έρευνας. Ακολουθήθηκε ποιοτική μεθοδολογία έρευνας και το δείγμα αποτέλεσαν μέλη Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ.) και Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.), και συγκεκριμένα τέσσερα (4) διοικητικά στελέχη και ένας (1) εργαζόμενος - μέλος ευπαθούς κοινωνικής ομάδας.

Συνοπτικά, η έρευνα καταδεικνύει τις σοβαρές διακρίσεις που δέχονται οι ΕΚΟ σε διάφορους τομείς της ζωής τους και ιδιαίτερα στον τομέα της επαγγελματικής αποκατάστασης. Επιπλέον, αναδεικνύεται η ευαισθητοποίηση του Τρίτου Τομέα προς τις ΕΚΟ και η σημαντική συμβολή του στην απορρόφηση αυτών στην αγορά εργασίας. Τέλος, γίνεται φανερό το αντίκτυπο της υγειονομικής κρίσης στην λειτουργία των φορέων Κοινωνικής Οικονομίας, οι οποίοι αναζήτησαν νέους τρόπους επιχειρηματικότητας, ώστε να ανταποκριθούν στη νέα πραγματικότητα που δημιούργησε ο covid-19.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Ευπαθείς Κοινωνικά Ομάδες (ΕΚΟ), Απορρόφηση στην αγορά εργασίας, Επαγγελματική αποκατάσταση, Κοινωνική Οικονομία, Τρίτος Τομέας, Κοιν.Σ.Επ., Κοι.Σ.Π.Ε., Υγειονομική Κρίση, COVID-19.

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the contribution of the Social Economy to the absorption of vulnerable social groups in the labor market.

The study is divided into two parts, the theoretical aspect and the research. In the first part, a literature review is conducted, which covers the first four chapters. The second part is the research, which includes the methodology and the results of the research. A qualitative research methodology was followed and the sample consisted of members of Social Enterprises and specifically four (4) executives and one (1) employee - member of a vulnerable social group.

In brief, the research demonstrates the serious discrimination that vulnerable social groups receive in various areas of their lives and especially in the field of vocational rehabilitation. In addition, the awareness of the Third Sector towards vulnerable social groups and its significant contribution to their absorption in the labor market is highlighted. Finally, the impact of the health crisis on the functioning of the Social Economy institutions, which sought new ways of entrepreneurship, in order to respond to the new reality created by covid-19, becomes apparent.

KEY WORDS : Vulnerable Social Groups, Absorption in the labour market, Vocational Rehabilitation, Social Economy, Third Sector, Social Enterprises, Health Crisis, COVID-19

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας προς τους ανθρώπους που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της παρούσας πτυχιακής. Αρχικά, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον επιβλέποντα καθηγητή μας, Κωνσταντίνο Κούγια, ο οποίος με τις πολύτιμες υποδείξεις, συμβουλές και προτάσεις του, αλλά και την αμέριστη υποστήριξή του, μας βοήθησε να ανταπεξέλθουμε σε κάθε δυσκολία με την οποία ήρθαμε αντιμέτωποι και να βγάλουμε το βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα.

Επίσης, ευχαριστούμε τα άτομα, τα οποία δέχτηκαν να υποβληθούν σε συνέντευξη παρά την δύσκολη κατάσταση που επικρατούσε λόγω της υγειονομικής κρίσης. Οι απαντήσεις τους αποτέλεσαν χρήσιμο υλικό στην εκπόνηση της έρευνάς μας.

Τέλος, είμαστε ευγνώμονες για την στήριξη των αγαπημένων μας προσώπων καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μας και ευχαριστούμε που βρίσκονταν δίπλα μας και στο τελευταίο στάδιο της φοιτητικής μας πορείας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ABSTRACT	4
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	5
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	6
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ	8
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	9
ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΙΣ	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΚΟ) ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ	15
1.1 Ορισμός Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων	15
1.2 Κοινωνικός Αποκλεισμός και Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι Ευπαθείς Κοινωνικά Ομάδες (ΕΚΟ)	16
1.2.1 Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού	16
1.2.2 Αποκλεισμός και Υγεία	18
1.2.3 Αποκλεισμός και Εκπαίδευση	21
1.2.4 Αποκλεισμός και Εργασία	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΚΟ) ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	30
2.1 Γυναίκες και Επαγγελματική Αποκατάσταση	32
2.2 ΑμεΑ και επαγγελματική αποκατάσταση	35
2.3 Ψυχικά ασθενείς και επαγγελματική αποκατάσταση	40
2.4 Απεξαρτημένα από ουσίες άτομα και Επαγγελματική Αποκατάσταση	44
2.5 Πρώην κατάδικοι και Επαγγελματική Αποκατάσταση	47
2.6 Εθνικές Μειονότητες και Επαγγελματική Αποκατάσταση	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΚΟ)	53
3.1 Οικονομική Κρίση και Ευπαθείς Ομάδες	53
3.2 Υγειονομική Κρίση και Ευπαθείς Ομάδες	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	59
4.1 Αποσαφήνιση Εννοιών	59
4.2 Εμφάνιση Κοινωνικής Οικονομίας	60

4.3 Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη	60
4.4 Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα	64
4.5 Σχετική Νομοθεσία για την Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα	65
4.6 Φορείς Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα	67
4.6.1 Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε)	68
4.6.2 Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ)	69
4.6.3 Συνεταιρισμοί Εργαζομένων (ΣΥΝ.ΕΡΓ)	70
4.6.4 Λοιποί Οργανισμοί	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	74
5.1 Σκοπός Έρευνας	74
5.2 Ερευνητικά Ερωτήματα	74
5.3 Μεθοδολογία Έρευνας	75
5.4 Ερευνητικά Εργαλεία και Μεθοδολογία Ανάλυσης	75
5.5 Πληθυσμός και Δείγμα	76
5.6 Τόπος και Χρόνος Έρευνας	76
5.7 Περιορισμοί της Έρευνας	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΚΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ	78
6.1 Κ.Ο και ΑμεΑ	78
6.2 Κ.Ο και Πρώην Χρήστες Ουσιών	82
6.3 Κ.Ο και Ψυχικά Ασθενείς	89
6.4 Κ.Ο και Πρώην Κατάδικοι	94
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	98
Συμπεράσματα	98
Προτάσεις	100
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	121

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1.1 Επίπεδο εκπαίδευσης - Φτώχεια, σελ. 23-24.

Πίνακας 1.2 Κατανομή των ετήσιων αποδοχών για άτομα με διαφορετικό επίπεδο γνώσεων γραμματικής και αριθμητικής, σελ. 25.

Πίνακας 1.3 Κατηγορία Κινδύνου και Ανεργία, σελ. 28.

Πίνακας 2.1 Σε ποιό βαθμό υφίστανται διακρίσεις οι ΕΚΟ, ειδικότερα όσον αφορά στις προσλήψεις σε κενές θέσεις εργασίες, σελ. 30-31.

Πίνακας 3.1 Η αμειβόμενη απασχόληση στην Κοινωνική Οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση στην Ε.Ε (2009-2010), σελ. 62-63.

Πίνακας 4.1 Νομοθεσία Κ.Α.Λ.Ο στην Ελλάδα, σελ. 67.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1.1 Γενικές Κοινωνικοοικονομικές, Πολιτισμικές και Περιβαλλοντικές Συνθήκες, σελ. 21.

Διάγραμμα 2.1 Δείκτης Ισότητας Φύλων ανά χώρα, σελ. 33.

Διάγραμμα 2.2 Τομείς στους οποίους τα ΑμεΑ αντιμετωπίζουν αποκλεισμό σε μεγαλύτερο βαθμό, σελ. 38.

Διάγραμμα 2.3 Μερίδιο του προϋπολογισμού για την ψυχική υγεία συγκριτικά με τον συνολικό προϋπολογισμό για την υγεία σε χώρες σύμφωνα με το εισόδημά τους, σελ. 42.

Διάγραμμα 2.4 Ύπαρξη ρατσισμού κατά την προσπάθεια εύρεσης εργασίας των πρώην χρηστών ουσιών, σελ. 47.

Διάγραμμα 3.1 Ποσοστό ανεργίας ανά ηλικία το διάστημα 2009-2013 στην Ελλάδα, σελ. 56.

ΣΥΝΤΟΜΕΥΣΕΙΣ

EIGE	European Institute for Gender Equality
EMCDDA	European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction
HMYOI	Her Majesty'S Young Offender Institution
HRM	Human Resource Management
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
WHO	World Health Organisation
A.Δ.Ε.Δ.Υ.	Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων
A.Ε.Π.	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑμεΑ	Άτομα με Αναπηρία
Γ.Σ.Ε.Β.Ε.Ε	Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας
Γ.Σ.Ε.Ε	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος
E.E.	Ευρωπαϊκή Ένωση
E.E.Δ.	Έρευνες Εργατικού Δυναμικού
E.E.T.A.A.	Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης
E.K.O.	Ευπαθείς Κοινωνικά Ομάδες
E.K.T.	Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης
E.Σ.ΑμεΑ	Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία
E.Σ.Ε.Ε.	Ελληνική Συνομοσπονδία Εμπορίου και Επιχειρηματικότητας
E.Σ.Π.Α.	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
E.Σ.Υ.	Εθνικό Σύστημα Υγείας
E.Σ.Υ.Ε.	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
H.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
I.N.E.	Ινστιτούτο Εργασίας
IN.EM.Y.	Ινστιτούτο Εμπορίου και Υπηρεσιών
Κ.Α.Λ.Ο.	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
Κ.ΑΝ.Ε.Π.	Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Κ.Ε.Κ.	Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης
Κ.Μ.Κ.	Κώδικας Μεταχείρισης Κρατουμένων

Κ.Ο.	Κοινωνική Οικονομία
ΚΕ.Θ.Ε.Α.	Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων
Κοι.Σ.Π.Ε.	Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης
Κοιν.Σ.Επ.	Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση
Μ.Κ.Ο.	Μη Κυβερνητική Οργάνωση
ΜμΕ	Μικρομεσαία Επιχείρηση
Ν.Π.Δ.Δ.	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Ο.ΚΑ.ΝΑ.	Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών
Ο.Τ.Α.	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Π.Ε.Θ.Ε.Α	Πρόγραμμα Εναλλακτικής Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων
Π.Ο.Υ.	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
Σ.Ε.Β.	Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών
ΣΥΝ.ΕΡΓ.	Συνεταιρισμός Εργαζομένων
ΥΠ.Ε.Κ.Α.Α.	Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της παρούσας μελέτης αποτελεί η διερεύνηση της συμβολής της Κοινωνικής Οικονομίας στην απορρόφηση των ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας. Οι επιμέρους στόχοι παίρνουν μορφή μέσα από τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί, τα οποία είναι τα εξής τρία: αρχικά, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες στην προσπάθεια τους να απορροφηθούν επαγγελματικά, κατά δεύτερον, πόσο και με ποιους τρόπους ο τρίτος τομέας και συγκεκριμένα οι Κοιν.Σ.Επ. και τα Κοι.Σ.Π.Ε. συμβάλλουν στην επαγγελματική αποκατάσταση αυτών και τέλος ποιά ήταν ο αντίκτυπος της πρόσφατης υγειονομικής κρίσης στη λειτουργία των συγκεκριμένων φορέων και εάν και πώς επηρεάζεται και η κοινωνική ενσωμάτωση των ευάλωτων ομάδων. Για την πραγματοποίηση των παραπάνω στόχων, διεξήχθη ποιοτικού τύπου έρευνα κατά την οποία πέντε μέλη κοινωνικών επιχειρήσεων απαντούν στα προαναφερθέντα ερωτήματα περιγράφοντας τις προσωπικές τους εμπειρίες.

Η μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Το θεωρητικό μέρος αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια τα οποία διαμορφώνουν τη βάση της έρευνας. Αναλυτικότερα, το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες σε διάφορους τομείς της ζωής τους και στον κοινωνικό αποκλεισμό από τον οποίο κινδυνεύουν. Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις διακρίσεις που υφίστανται οι ομάδες αυτές στον τομέα της επαγγελματικής ενασχόλησης, βάσει των εκάστοτε χαρακτηριστικών της κάθε ομάδας. Στη συνέχεια, αναλύονται οι συνθήκες ζωής τους κατά τη διάρκεια των δύο πρόσφατων κρίσεων, της οικονομικής που έλαβε χώρα το 2008 και της υγειονομικής που ξέσπασε το 2019 και συνεχίζει να πλήττει την κοινωνία σε παγκόσμιο επίπεδο. Στο τελευταίο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στην εμφάνιση και ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, καθώς και στην ισχύουσα νομοθεσία που πλαισιώνει τους φορείς του Τρίτου Τομέα σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα. Το δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης είναι το ερευνητικό και απαρτίζεται από δύο κεφάλαια. Στο πρώτο, περιγράφεται η διαδικασία που ακολουθήθηκε για την διεξαγωγή της έρευνας, η μεθοδολογία και οι στόχοι αυτής. Έπεται το έκτο κεφάλαιο, στο οποίο αναλύονται τα αποτελέσματα της έρευνας και επιχειρείται η σύνδεση αυτών με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Η μελέτη ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των συμπερασμάτων που αναδείχθηκαν και την

αποτύπωση των προτάσεων όσον αφορά τη διασύνδεση του θέματος που πραγματεύεται η παρούσα έρευνα με την επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας.

ΜΕΡΟΣ Α' - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΚΟ) ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο, ορίζονται οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες και γίνεται μια εκτενής αναφορά στον κοινωνικό αποκλεισμό, τον οποίο υφίστανται, συγκεκριμένα στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης, καθώς και της εργασίας.

1.1 Ορισμός Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων

Ευπαθείς κοινωνικά ομάδες ορίζονται οι ομάδες του πληθυσμού μιας χώρας που κινδυνεύουν περισσότερο από τον υπόλοιπο πληθυσμό να στερηθούν βασικά κοινωνικά αγαθά όπως την εργασιακή απασχόληση, την εκπαίδευση, την υγειονομική περίθαλψη και την κοινωνική ασφάλιση. Οι ομάδες αυτές δέχονται διάφορες διακρίσεις στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα να συγκεντρώνουν υψηλά ποσοστά ανεργίας. (Μπαλούρδος et al., 2014). Οι διακρίσεις αυτές οφείλονται κυρίως σε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που φέρουν οι παραπάνω ομάδες, όπως για παράδειγμα η ηλικία, το φύλο, η εθνικότητα, η αναπηρία, η ψυχική υγεία, ο σεξουαλικός προσανατολισμός κ.α (European Parliament, 2016).

Σύμφωνα με το νόμο 4019/2011, άρθρο 1, παρ. 4, «Ευπαθείς κοινωνικά ομάδες» χαρακτηρίζονται οι κοινωνικές ομάδες πληθυσμού, των οποίων η συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή δυσχεραίνεται, είτε εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, είτε εξαιτίας σωματικής και ψυχικής ή νοητικής ή αισθητηριακής αναπηρίας.

Πιο συγκεκριμένα, οι Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

i) Στις «Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού», στις οποίες περιλαμβάνονται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η σωματική και η ψυχική τους υγεία στέκονται εμπόδιο στην ένταξη τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Σε αυτές τις ομάδες πληθυσμού ανήκουν άτομα κυρίως με αναπηρίες, με προβλήματα ψυχικής υγείας ή νοητικής υστέρησης, εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα.

ii) Στις «Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού», εντάσσονται οι ομάδες αυτές οι οποίες λόγω κοινωνικοοικονομικών και πολιτισμικών αιτιών, βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξη του στην αγορά εργασίας. Στις Ειδικές ομάδες πληθυσμού ανήκουν ιδίως οι άνεργοι νέοι, οι άνεργοι άνω των 50 ετών, οι γυναίκες άνεργες, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών, οι αναλφάβητοι, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, οι πρώην ή οι νυν τρόφιμοι φυλακών, οι ανήλικοι παραβάτες, τα άτομα με γλωσσικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και οι μετανάστες.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε αντίθεση με την εθνική προσέγγιση στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν υφίσταται ο διαχωρισμός ανάμεσα σε ευάλωτες και ειδικές ομάδες πληθυσμού. Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ορίζει τις ευάλωτες ομάδες ως ομάδες ανθρώπων που θεωρείται ότι βρίσκονται στον κίνδυνο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού λόγω κάποιας αναπηρίας, ηλικίας, εθνικής καταγωγής, απουσίας στέγης ή κατάχρησης ουσιών (European Parliament, 2016).

1.2 Κοινωνικός Αποκλεισμός και Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι Ευπαθείς Κοινωνικά Ομάδες (ΕΚΟ)

Οι Ευπαθείς Κοινωνικά Ομάδες (ΕΚΟ) αντιμετωπίζουν δυσκολίες σε διάφορους τομείς της ζωής τους, οι οποίες δημιουργούν κωλύματα στην ένταξή τους στην κοινωνία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι ομάδες αυτές να βρίσκονται σε υψηλό κίνδυνο αποκλεισμού. Ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει διάφορες διαστάσεις και εκτείνεται σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας. Συγκεκριμένα, γίνεται έντονα αισθητός στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης, καθώς και της εργασίας. Στις παρακάτω υποενότητες, γίνεται αναφορά στην έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και στο πώς αυτός επηρεάζει την πρόσβαση των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην υγεία, την εκπαίδευση και την εργασία.

1.2.1 Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού

Σύμφωνα με τον Pierson (2002), οι ορισμοί για τον κοινωνικό αποκλεισμό ποικίλουν κατά τόπο και χρόνο και έχουν μία πολύπαθη ιστορία στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής. Αυτό συμβαίνει,

αφού «το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού αφορά κοινωνικές ομάδες, οι οποίες εξ ορισμού είναι συνεχώς μεταβαλλόμενες. Αλλάζουν αφενός οι ίδιες οι κοινωνικές ομάδες, και αφετέρου ο κοινωνικός τους περίγυρος. Η μεταξύ τους αλληλεπίδραση μεταβάλλεται συνεχώς» (Μπάτσιου, 2010, σ. 8). «Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα φαινόμενο με χαρακτήρα σύνθετο και συλλογικό το οποίο φανερώνει τα λεπτομερή χαρακτηριστικά της κοινωνίας στην οποία υφίσταται και τις αδυναμίες της κοινωνίας αυτής» (Θανάση, 2016).

«Ιστορικά, ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» πρωτοεμφανίστηκε στη Γαλλία τη δεκαετία του 1960 [...] αποτελούσε περισσότερο μια κοινωνική περιγραφή της μερίδας εκείνης του πληθυσμού που παρέμενε στο περιθώριο της οικονομικής ανάπτυξης και των απολαβών που τη συνοδεύουν. Ο όρος «αποκλεισμός» έριχνε το κύριο βάρος της ευθύνης στο άτομο και στην αδυναμία του για κοινωνική προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Από τότε όμως μέχρι σήμερα ο όρος έχει αλλάξει περιεχόμενο και χρήση. Σήμερα, η πατρότητα του όρου “exclusion” αποδίδεται στον Rene Lenoir» (Θανάση, 2016) και αναφέρεται στα αποκλεισμένα άτομα από το σύστημα κοινωνικής προστασίας της Γαλλίας, δηλαδή σε αυτά που δεν μπορούσαν να ενταχθούν στην αγορά εργασίας όπως για παράδειγμα στους άνεργους νέους, στους μακροχρόνια άνεργους καθώς και στα άτομα με σωματική ή ψυχική αναπηρία (Marlier et al, 2007).

«Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού υπερβαίνει την έννοια της φτώχειας. Η φτώχεια συνδέεται κυρίως με τη συμμετοχή ατόμων και συνόλων στην εργασιακή ζωή. Η στέρηση στην οποία οδηγεί είναι η στέρηση του τρόπου ζωής του μέσου πολίτη κυρίως λόγω χαμηλού εισοδήματος. Ο κοινωνικός αποκλεισμός θίγει άτομα και σύνολα, τα οποία ως ευδιάκριτα και διαφορετικά γίνονται αντικείμενα στέρησης και περιθωριοποίησης (αποξένωσης και απομόνωσης) τουλάχιστον σε ένα είδος κοινωνικής ολοκλήρωσης: οικονομικής, πολιτικής, πολιτισμικής, και ολοκλήρωσης σε επίπεδο συναναστροφών. Ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτυπώνει το φαινόμενο του αποκλεισμού ενός αυξανόμενου αριθμού πληθυσμιακών ομάδων, τόσο από την αγορά εργασίας, όσο και ευρύτερα από την συμμετοχή τους «στο κοινωνικό γίνεσθαι»». (Μπάτσιου, 2010, σ. 8).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια, ως έννοιες δεν έχουν την ίδια ακριβώς σημασία, όμως διαθέτουν σχέση αιτίου - αποτελέσματος. Αντίθετα με τη φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν διαθέτει έναν κοινώς αποδεκτό ορισμό και αυτό οφείλεται στην πολυδιάστατη φύση του. Διαχωρίζεται από τον όρο φτώχεια σε δύο βασικά σημεία. Αρχικά, δεν αναφέρεται μόνο στον οικονομικό τομέα και κατά δεύτερον, δεν αποτελεί κατάσταση αλλά διαδικασία. Συνοπτικά,

μπορεί να συσχετιστεί με την κοινωνική παθολογία φαινομένων όπως της περιθωριοποίησης, του στίγματος, κ.α. Είναι, όμως, δυνατόν οι άνθρωποι να είναι φτωχοί αλλά ενσωματωμένοι στο κοινωνικό σύνολο αλλά και εν αντιθέσει, κοινωνικά αποκλεισμένοι παρά την καλή τους οικονομική κατάσταση (Βενιέρης, 2006; Θανάση, 2016). Όπως αναφέρει και η Duffy (1995), ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια ευρύτερη έννοια από την φτώχεια, εφόσον καλύπτει όχι μόνο την έλλειψη υλικών αγαθών, αλλά την ανικανότητα του ατόμου να συμμετέχει αποτελεσματικά σε όλους τους τομείς της ζωής του.

Ο «κοινωνικός αποκλεισμός» ορίζεται ως η παρεμπόδιση στην απορρόφηση δημόσιου και κοινωνικού πλούτου και διαφέρει ως έννοια από εκείνες της φτώχειας και της περιθωριοποίησης. Συγκεκριμένα, γίνεται λόγος για παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, όπως είναι αυτά της εκπαίδευσης, του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης κλπ., η έλλειψη των οποίων μπορεί συχνά να οδηγεί και στην οικονομική ανέχεια και στην περιθωριοποίηση. Άρα ο κοινωνικός αποκλεισμός χαρακτηρίζει, τόσο μία κατάσταση όσο και μία διαδικασία (Τσιάκαλος & Κασιμάτη, 1998).

1.2.2 Αποκλεισμός και Υγεία

Η υγεία αποτελεί θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, το οποίο έχει κατοχυρωθεί σύμφωνα με διεθνείς διατάξεις και οριοθετήθηκε επίσημα για πρώτη φορά στο διεθνές δίκαιο με το Σύνταγμα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), το 1946. Στο προοίμιο του Συντάγματος, η υγεία ορίζεται ως «κατάσταση πλήρους σωματικής, πνευματικής και κοινωνικής ευημερίας και όχι απλώς απουσία ασθένειας ή αναπηρίας» (World Health Organization, 1946).

Το 1948 η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα δικαιώματα ανέφερε την υγεία ως μέρος του δικαιώματος για επαρκές βιοτικό επίπεδο (άρθρο 25). Αναγνωρίστηκε και πάλι ως ανθρώπινο δικαίωμα το 1966 στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, όπου θεωρήθηκε απαραίτητο δικαίωμα η πρόσβαση σε ασφαλές και πόσιμο νερό και επαρκή αποχέτευση, οι υγιείς επαγγελματικές και περιβαλλοντικές συνθήκες και η πρόσβαση σε εκπαίδευση και πληροφορίες που σχετίζονται με την υγεία, συμπεριλαμβανομένης επίσης της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας. Το δικαίωμα στην υγεία ισχύει σε όλα τα κράτη: αφού κάθε κράτος έχει επικυρώσει τουλάχιστον μία διεθνή συνθήκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα που

αναγνωρίζει το δικαίωμα στην υγεία. (World Medical Association, nd).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια από τις κινητήριες δυνάμεις των ανισοτήτων στην υγεία (Addi P. L. van Bergen et al, 2018; WHO, 2010). Η Διακήρυξη της Alma-Ata το 1978 ήρθε να αποτυπώσει τη μη αποδεκτή κατάσταση των ανισοτήτων που προκύπτουν στην υγειονομική περίθαλψη, αφού τοποθετήθηκε στο γεγονός πως οι ανισότητες αυτές είναι πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά απαράδεκτες (Ρετινιώτη, Μάντζιου, 2010; WHO, 1978).

Με βάση την διακήρυξη της Alma – Ata (1978), εκφράζεται η ανάγκη για υποχρεωτική και συνεχή κάλυψη των αναγκών υγείας όλων των ατόμων, ασχέτως κοινωνικών, θρησκευτικών, οικονομικών και φυλετικών χαρακτηριστικών. (Χατζηκωνσταντινίδου, 2016; Werner & Sanders, 1997). Η διακήρυξη της Alma-Ata (1978), λοιπόν έθεσε παγκόσμια στρατηγική στην πρωτοβάθμια φροντίδα το «Υγεία για όλους μέχρι το έτος 2000», το οποίο αναγνωρίστηκε και υιοθετήθηκε από τον ΠΟΥ και την Unicef. Ακόμη και σήμερα, αποτελεί το βασικότερο τμήμα για την παροχή υπηρεσιών υγείας, για την καταπολέμηση των ανισοτήτων, για την σωστή πρόληψη της υγείας, την θεραπεία, την αποκατάσταση αλλά και την ευαισθητοποίηση της κοινότητας για συμμετοχή στην λήψη αποφάσεων. (Χατζηκωνσταντινίδου, 2016; World Health Organization, 1981).

Στην Ελλάδα το δικαίωμα στην υγειονομική περίθαλψη αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα, γεγονός το οποίο γίνεται φανερό και από το ίδιο το Κράτος το οποίο ακολουθεί και υλοποιεί όλα τα αναγκαία μέτρα για την προάσπιση της υγείας. Συγκεκριμένα, με βάση το άρθρο 21 παράγραφος 3 του Συντάγματος, για τα «κοινωνικά δικαιώματα» προβλέπεται πως «το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα προστασίας για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων». Τέλος, στην ελληνική έννομη τάξη αναφορικά με το προεδρικό διάταγμα 95/2000, τίθεται το Υπουργείο Υγείας, ως αρμόδιο για την προστασία της υγείας αλλά και για τη διασφάλιση του δικαιώματος στην υγεία, δηλαδή να υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη όλων των ατόμων χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς. (Χατζηκωνσταντινίδου, 2016).

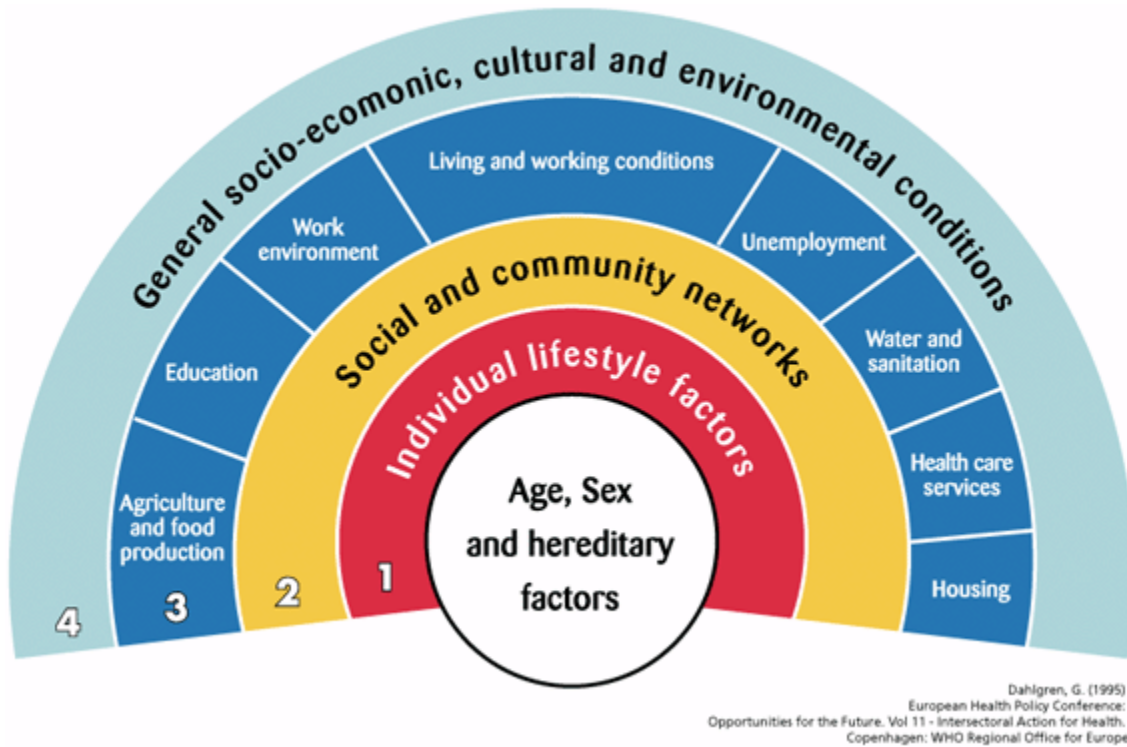
Παρά τη σημαντική πρόοδο που παρατηρείται στο προσδόκιμο ζωής των ανθρώπων, όπως γίνεται

φανερό από ορισμένους βασικούς δείκτες υγείας, η προσβασιμότητα των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην υγειονομική φροντίδα εξακολουθεί να παρουσιάζει εμπόδια και διακρίσεις. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας επισημαίνει πως ακόμα και αν σημειώνεται σημαντική βελτίωση στην υγεία των Ευρωπαίων πολιτών, σε ένα συνολικό επίπεδο, οι ανισότητες των 52 Ευρωπαϊκών κρατών καθώς και μεταξύ κοινωνικοοικονομικών ομάδων εντός των χωρών έχουν επεκταθεί. (Ρετινιώτη, Μάντζιου, 2010; Who Regional Office for Europe, 2005). Η έκθεση Black, που δημοσιεύτηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1980, προσκόμισε στοιχεία, που αποδείκνυαν πως η φτώχεια και η χαμηλή προσβασιμότητα στην υγεία, είναι καταστάσεις οι οποίες συνδέονται στενά μεταξύ τους. Επιπροσθέτως, η έρευνα έδειξε ότι οι ανισότητες στην υγεία είχαν επιδεινωθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο, παρά τη θεσμοθέτηση του Εθνικού Συστήματος Υγείας (ΕΣΥ) το 1948. Η βασική θέση που υποστήριζε ήταν πως οι διακρίσεις και οι ανισότητες που έχουν παρατηρηθεί στον τομέα της υγείας, δεν προέκυψαν τόσο από τις αποτυχίες στο σύστημα υγειονομικής περίθαλψης, όσο κυρίως από άλλες κοινωνικές ανισότητες, που επέδρασαν στο επίπεδο υγείας και σχετίζονται την οικονομική κατάσταση, την εργασία, το επίπεδο εκπαίδευσης και τις συνθήκες κατοικίας. (Ρετινιώτη, Μάντζιου, 2010; Townsend et al., 1992).

Σύμφωνα με τον ΠΟΥ, «οι κοινωνικοί καθοριστικοί παράγοντες της υγείας είναι οι συνθήκες υπό τις οποίες οι άνθρωποι γεννιούνται, μεγαλώνουν, ζουν και εργάζονται συμπεριλαμβανομένου του συστήματος υγείας. Αυτές οι συνθήκες, λοιπόν, διαμορφώνονται από τη διανομή χρήματος, δύναμης και πόρων σε παγκόσμιο, εθνικό και τοπικό επίπεδο, τα οποία επηρεάζονται από τις πολιτικές επιλογές» (WHO, 2021, p. 2).

Η κατανομή των υπηρεσιών υγείας καθορίζεται από μια μεγάλη ποικιλία ατομικών, κοινοτικών και εθνικών παραγόντων, οι οποίοι παρουσιάζονται στην παρακάτω διάγραμμα (Διάγραμμα 1.1).

Διάγραμμα 1.1
Γενικές Κοινωνικοοικονομικές, Πολιτιστικές και περιβαλλοντικές συνθήκες

Πηγή: Dahlgren G, 1995; Health Knowledge, nd.

1.2.3 Αποκλεισμός και Εκπαίδευση

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί ένα θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου που έχει αναγνωριστεί και συμπεριλαμβάνεται σε όλους τους μηχανισμούς που έχει υιοθετήσει, από τις αρχές της, η Ευρωπαϊκή Ένωση (European Economic and Social Committee, 2010).

Σύμφωνα με το άρθρο 26 της Οικουμενικής Διακήρυξης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948):

1. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Η εκπαίδευση πρέπει να παρέχεται δωρεάν τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Η στοιχειώδης εκπαίδευση πρέπει να είναι υποχρεωτική. Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση πρέπει να

εξασφαλίζεται για όλους, ενώ η ανώτατη εκπαίδευση πρέπει να είναι εξίσου προσιτή σε όλους ανάλογα με τις ικανότητές τους.

2. Η εκπαίδευση πρέπει να αποβλέπει στην πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και στην ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Πρέπει να προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη και όλες τις φυλές και τις θρησκευτικές ομάδες, και να προωθεί την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της ειρήνης.
3. Οι γονείς έχουν κατά προτεραιότητα το δικαίωμα να επιλέγουν το είδος της παιδείας που θα δοθεί στα παιδιά τους. (Διεθνής Αμνηστία, 2021).

Το ελληνικό Σύνταγμα (1975/1986/2001 άρθρο 15) διακηρύσσει το δικαίωμα κάθε Έλληνα πολίτη στην ελεύθερη πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην παροχή δωρεάν παιδείας. Γίνεται αναφορά επίσης για την υποχρεωτική φοίτηση όλων των παιδιών καθώς προβλέπεται (Ν.1566/ 1985/αρθ.2. παρ.3) ότι «Η φοίτηση είναι υποχρεωτική στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο, εφόσον ο μαθητής δεν έχει υπερβεί το 16ο έτος της ηλικίας του...». Παρόλο που το Ελληνικό Κράτος μεριμνά για την δωρεάν παιδεία, γίνεται εμφανές πως η ισότητα μεταξύ των παιδιών δεν έχει ακόμα υλοποιηθεί, αφού διάφορα κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην συμμετοχή και την πρόοδο τους στα σχολεία. (Τσιρώνης, 2001).

Ο κοινωνικός αποκλεισμός αναπαράγει τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση αφού έρχεται σε αντίθεση με την ισότητα ευκαιριών. Η φτώχεια μπορεί να ενισχυεί τις ανισότητες αυτές αφού περιορίζει τα άτομα ως προς τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες που μπορούν να αποκτήσουν. Ένας εύπορος μαθητής μπορεί να ανταποκριθεί πιο εύκολα στις απαιτήσεις του σχολείου για λόγους οι οποίοι σχετίζονται με την κατοχή χώρου μελέτης, την κατοχή ηλεκτρονικού υπολογιστή κλπ. Επίσης, δεν αποτελεί συχνό φαινόμενο, ο εύπορος μαθητής να φοιτά σε σχολεία υποβαθμισμένων περιοχών που επικρατεί η ανεργία, η ανασφάλεια, ακόμη και η βία. Αντίθετα λοιπόν με τους μαθητές απο μειονεκτικές κοινωνικές κατηγορίες, οι κοινωνικά ευνοημένοι μαθητές είναι λογικό να αποφοιτούν πιο εύκολα, ενώ η πρόσβαση τους σε δίκτυα κάνουν γρηγορότερη την επαγγελματική τους αποκατάσταση σε πιο επικερδείς θέσεις εργασίας. (Σιάνου, 2014).

Έχει διαπιστωθεί επίσης το γεγονός ότι ο ίδιος ο εκπαιδευτικός θεσμός τείνει να υποτιμάει και να υποβαθμίζει την μαθησιακή ικανότητα, τη γλώσσα και την κουλτούρα των μαθητών που ανήκουν σε διάφορες μειονοτικές ομάδες, όπως για παράδειγμα τους μαύρους στις ΗΠΑ (Φραγκουδάκη, 2016). Αυτό γίνεται φανερό και στην ερευνητική μελέτη των Ρετινιώτη και Μάντζιου, στην οποία παρατηρείται ότι ορισμένα σχολεία αρνούνται να εγγράψουν παιδιά μέλη ορισμένων κοινωνικών ομάδων, όπως τα παιδιά των Ρομά και τα παιδιά των μεταναστών (Ρετινιώτη, Μάντζιου, 2010; Βεργίδης, 1999; Μαυρομμάτης, Τσιτσελίκης, 2004).

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 1.1), αναγράφεται η συσχέτιση της φτώχειας με το επίπεδο εκπαίδευσης.

Πίνακας 1.1
Επίπεδο εκπαίδευσης - Φτώχεια

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Κατανομή του συνολικού πληθυσμού	Κατανομή του φτωχού πληθυσμού	Κατανομή του μη φτωχού πληθυσμού
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Δεν πήγε σχολείο	3,4	8,6	1,9
Δε τελείωσε δημοτικό	9,8	23,0	6,2
Δημοτικό	29,2	41,1	26,0
Γυμνάσιο	12,7	11,0	13,2
Λύκειο / Εξατάξιο Γυμνάσιο	20,5	9,7	23,5
ΤΕΛ, ΤΕΣ, Πολυκλαδικό Λυκείο	5,1	2,1	5,9

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Κατανομή συνολικού πληθυσμού	Κατανομή του φτωχού πληθυσμού	Κατανομή του μη φτωχού πληθυσμού
ΙΕΚ ή Ανώτερη Σχολή	4,4	1,4	5,1
ΤΕΙ. ΚΑΤΕΕ	4,4	1,1	5,3
ΑΕΙ	9,9	2,0	12,0
Μεταπτυχιακό	0,5	0,0	0,7
Διδακτορικό	0,2	0,0	0,2

Πηγή: (Κ.ΑΝ.Ε.Π. - Γ.Σ.Ε.Ε., 2008).

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, φαίνεται το 72,7% του φτωχού πληθυσμού να μην ολοκλήρωσε την υποχρεωτική εκπαίδευση. Το αντίστοιχο ποσοστό για τον μη φτωχό πληθυσμό είναι 34,1%. Το χάσμα μεταξύ των ποσοστών αποδεικνύει τον σημαντικό ρόλο που παίζει η οικονομική κατάσταση στην πορεία της εκπαίδευσης του ατόμου.

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός φαίνεται να έχουν αμφίδρομη σχέση με την εκπαίδευση (βλ. Πίνακας 1.2). Ειδική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στη Διεθνή Έρευνα για την Παιδεία για τους Ενηλίκους (βλ. Moser, 1999) διαπίστωσε μια συσχέτιση 0,28 μεταξύ των ετήσιων κερδών και της γραμματικής και μια συσχέτιση 0,38 με την αριθμητική (βλ. Πίνακα 1.2).

Πίνακας 1.2
Κατανομή των ετήσιων αποδοχών για άτομα με διαφορετικό επίπεδο γνώσεων
γραμματικής και αριθμητικής

Annual Earnings	Literacy		Numeracy	
	Low level	High level	Low level	High level
Up to £4,6000	20	11	26	6
£4,600-£9,000	29	12	29	10
£9,000-13,000	27	16	22	17
13,000-19,200	17	20	15	21
Over £19,200	7	40	7	46
Total	100	100	100	100

Πηγή: Moser, (1999).

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, ένα μεγάλο ποσοστό ατόμων με υψηλό επίπεδο γραμματικής (40%) και αριθμητικής (46%), είχαν ετησίως αποδοχές άνω των 19,200£. Αντίστοιχα, μόνο το 7% των ατόμων με χαμηλό επίπεδο γνώσεων αριθμητικής και γραμματικής είχαν τις ίδιες απολαβές. Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης επηρεάζει άμεσα το ύψος του ετήσιου εισοδήματος.

1.2.4 Αποκλεισμός και Εργασία

Η εργασία είναι ένα από τους σημαντικότερους φορείς στη ζωή ενός ανθρώπου αφού του δίνει την ευκαιρία να κοινωνικοποιηθεί και να ανεξαρτητοποιηθεί οικονομικά. Ένα κοινωνικό φαινόμενο βιώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι η ανεργία καθώς και ο αποκλεισμός των ευπαθών κοινωνικά ομάδων από την αγορά εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, η αγορά εργασίας αναδείχθηκε ως μια από τις σημαντικότερες συνιστώσες του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου. (ΕΚΤ, 2013; Γουργιώτου, 2012)

Η εργασία είναι αναγνωρισμένη ως κοινωνικό δικαίωμα και αποτυπώνεται έτσι στο άρθρο 22

παράγραφος 1 του ελληνικού Συντάγματος:

1. Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού. Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας.
2. Με νόμο καθορίζονται οι γενικοί όροι εργασίας, που συμπληρώνονται από τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας συναπτόμενες με ελεύθερες διαπραγματεύσεις και, αν αυτές αποτύχουν, με τους κανόνες που θέτει η διαιτησία.
3. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας από τους δημόσιους υπαλλήλους και τους υπαλλήλους οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.
4. Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται. Ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για την αντιμετώπιση αναγκών της άμυνας της χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς και τα σχετικά με την προσφορά προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών.
5. Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως ο νόμος ορίζει (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2019).

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 23 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου 1948, ισχύει ότι:

1. Καθένας έχει το δικαίωμα να εργάζεται και να επιλέγει ελεύθερα το επάγγελμά του, να έχει δίκαιες και ικανοποιητικές συνθήκες δουλειάς και να προστατεύεται από την ανεργία.
2. Όλοι, χωρίς καμία διάκριση, έχουν το δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίση εργασία.
3. Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα δίκαιης και ικανοποιητικής αμοιβής, που να εξασφαλίζει σε αυτόν και την οικογένειά του συνθήκες ζωής αντάξιες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, και η αμοιβή να συμπληρώνεται, αν είναι απαραίτητο, με άλλα μέσα κοινωνικής

προστασίας.

4. Καθένας έχει το δικαίωμα να ιδρύει μαζί με άλλους συνδικάτα και να συμμετέχει σε συνδικάτα για την προάσπιση των συμφερόντων του (Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ, 1948).

Το κράτος οφείλει να εγγυάται τα δικαιώματα αυτά των εργαζομένων (τα οποία ουσιαστικά αποτελούν ενιαίο δικαίωμα) και να εξασφαλίζει συνθήκες για την πραγματοποίησή τους. (Γουργιώτου, 2012).

Παρά τη νομική κατοχύρωση των εργασιακών δικαιωμάτων, ορισμένες κοινωνικές ομάδες δέχονται διακρίσεις στην αγορά εργασίας (εύρεση, προαγωγή, κτλ). Οι διακρίσεις αυτές, είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ισότητα ευκαιριών και αφορούν στην διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης στην επιλογή του επαγγέλματος, στην προσληψη, στην προαγωγή σε οποιαδήποτε θέση εργασίας. (Μπαλούρδος et al., 2014).

Η κοινωνική ευπάθεια συνδέεται άρρηκτα με τις διακρίσεις στην αγορά εργασίας και τα ποσοστά ανεργίας των κοινωνικά μειονεκτουσών ομάδων είναι σημαντικά.

Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η συσχέτιση μεταξύ κατηγορίας κινδύνου και ποσοστού ανεργίας.

Με κόκκινο χρώμα σημειώνονται τα ποσοστά που δεν είναι στατιστικά σημαντικά. Με λευκό χρώμα είναι τα στατιστικά σημαντικά ποσοστά στα οποία μπορούμε να βασιστούμε για συμπεράσματα. Για κάθε ποσοστό, από κάτω δίνεται με κίτρινο χρώμα το στατιστικό σφάλμα του.

Πίνακας 1.3
Κατηγορία κινδύνου και Ανεργία

Κατηγορία Κινδύνου	Ποσοστό Ανεργίας	Περιπτώσεις
Καμία	18,3	427
	3,67	
Μονογονεϊκές Οικογένειες	44,44	18
	22,97	
Άτομα με Αναπηρία (ΑμεΑ)/Άτομα με χρόνιες παθήσεις	42,31	26
	19,00	
Μετανάστες	28,57	7
	33,49	
Παλινοστούντες	0,00	3
Κάτοικοι ορεινών περιοχών	29,55	44
	13,49	

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, 2002.

Όπως φαίνεται στον πίνακα, άτομα τα οποία ανήκουν σε κατηγορίες κινδύνου σημειώνουν μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας συγκριτικά με τα άτομα που δεν ανήκουν στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες. Ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά φαίνεται να συγκεντρώνουν οι μονογονεϊκές οικογένειες (44,44%), καθώς και τα ΑμεΑ (42,32%).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΚΟ) ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Σε αυτό το κεφάλαιο, θα γίνει εκτενής αναφορά στον αποκλεισμό των ευπαθών κοινωνικά ομάδων από την αγορά εργασίας, αναλύοντας συγκεκριμένα ορισμένες από τις ομάδες αυτές.

Ο παρακάτω πίνακας, αφορά το βαθμό στον οποίο υφίστανται διακρίσεις, οι ευπαθείς ομάδες, ειδικότερα όσον αφορά στις προσλήψεις σε κενές θέσεις εργασίας.

Πίνακας 2.1

Σε ποιο βαθμό υφίστανται διακρίσεις οι ΕΚΟ, ειδικότερα όσον αφορά στις προσλήψεις σε κενές θέσεις εργασίας (%)

	Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό	Δε γνωρίζω/ Δεν απαντώ	Σύνολο
Μακροχρόνια Άνεργοι άνω των 45 ετών με χαμηλά τυπικά προσόντα	2,4	7,7	22,6	45,2	10,7	11,3	100
ΑμεΑ	2	9,3	26,5	37,3	19,1	5,9	100
Ρομά	10,9	7,9	13,9	34,7	13,9	18,8	100

	Καθόλου	Σε μικρό βαθμό	Σε μέτριο βαθμό	Σε μεγάλο βαθμό	Σε πολύ μεγάλο βαθμό	Δε γνωρίζω/ Δεν απαντώ	Σύνολο
Έλληνες Μουσουλμάνοι/ με θρησκευτικές ιδιαιτερότητες	17,6	30,9	22,1	16,2	5,9	7,4	100
Μετανάστες, Παλινοστούντες, πρόσφυγες	17,3	19,6	23,9	17,6	5,8	15,9	100
Αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών	6	6	34	44	6	4	100
Αποφυλακισθέντες, ανήλικοι παραβάτες, πρώην χρήστες ουσιών	0	3,3	15	38,3	33,3	10	100
Λοιπές ΕΚΟ	1,5	11,1	22,2	34,8	13,3	17	100
Όχι ΕΚΟ	1,6	4,5	16	48,8	26,2	2,9	100
Σύνολο	7,6	11,9	21,8	33,5	14,2	10,9	100

Πηγή: Μπαλούρδος et al., 2014.

Παρατηρείται ότι άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες συγκεντρώνουν υψηλά ποσοστά διακρίσεων όσον αφορά σε προσλήψεις σε κενές θέσεις εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, την πιο απαισιόδοξη εικόνα σε αυτό τον τομέα αναδεικνύουν οι απαντήσεις των αποφυλακισθέντων

και πρώην χρηστών, που στη συντριπτική τους πλειοψηφία (71,6%) εκτιμούν ότι υφίστανται τέτοιου είδους διακρίσεις πρόσληψης. Ακολουθούν οι αντίστοιχες εκτιμήσεις των μακροχρόνια ανέργων (55,9%), των ΑμεΑ (50,4%), των αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών (50%), και των Ρομά (48,6%) που επίσης αναδεικνύουν την ύπαρξη σε μεγάλο ή πολύ μεγάλο βαθμό διακρίσεων (Μπαλούρδος et al., 2014).

2.1 Γυναίκες και Επαγγελματική Αποκατάσταση

Η έννοια της ισοτιμίας των φύλων αναγνωρίζει ότι τα δύο φύλα έχουν διαφορετικές ανάγκες και ισχύ και ότι αυτές οι διαφορές θα πρέπει να εντοπιστούν και να ληφθούν υπόψη έτσι ώστε να εξαλειφθούν οι ανισότητες μεταξύ των φύλων (European Institute for Gender Equality, 2021). Η κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την προώθηση της ισότητας και μέσα από την απαγόρευση των διακρίσεων. Οι γυναίκες δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα κατόχων δικαιωμάτων και οι διακρίσεις εις βάρος τους, ελλοχεύουν σε διάφορους τομείς της ζωής τους και μπορούν να εκφραστούν με πολλές διαφορετικές μορφές. Γίνεται λοιπόν σαφές πως οι γυναίκες, πρέπει να δικαιούνται την πλήρη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. (Petherick, 2017).

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2 του Συντάγματος του 1975, ‘Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις’ και την ειδικότερη διάταξη του άρθρου 22 παρ. 1 υποπαρ.2 ‘πάντες οι εργαζόμενοι ανεξαρτήτως φύλου ή άλλης διακρίσεως, δικαιούνται ίσης αμοιβής δι’ ίσης αξίας παρεχόμενης εργασίας’. Το αργότερο από την 1η Ιανουαρίου 1983, όσες διατάξεις διέκριναν εις βάρος των γυναικών και δεν είχαν ήδη καταργηθεί νομοθετικά έπρεπε να θεωρηθούν ως αντισυνταγματικές και ανίσχυρες.

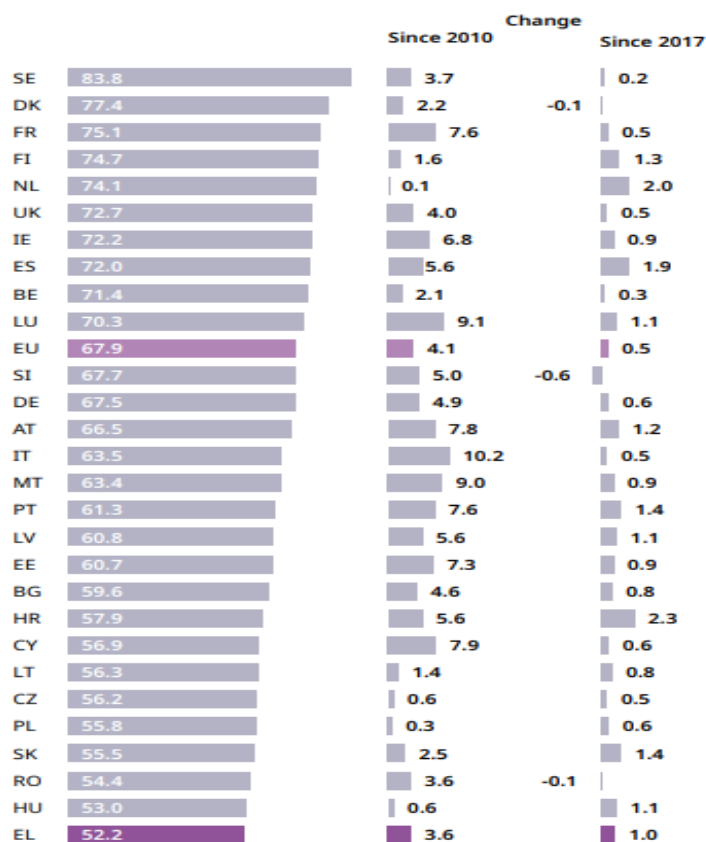
Η αρχή της ισότητας των φύλων και τα πεδία εφαρμογής της περιλαμβάνονται σε μια σειρά ρυθμίσεων τόσο σε νόμους όσο και σε επιμέρους υπουργικές αποφάσεις. Οι κυριότεροι νόμοι είναι οι εξής:

Σύμφωνα με το νόμο 4097/2012 καθιερώνεται το νομικό πλαίσιο για την εφαρμογή και προώθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών κατά την άσκηση αυτοτελούς επαγγελματικής δραστηριότητας. Επίσης με το νόμο 3896/2010 καθιερώνεται το

νομικό πλαίσιο για την εφαρμογή και προώθηση της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα απασχόλησης και εργασίας. Ακόμη, ο νόμος 3769/2009 καθιερώνει το πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών. Ο νόμος μεταφέρει στην ελληνική έννομη τάξη τις διατάξεις της Οδηγίας 2004/113/EK του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2004 (EEL 373/37) (Συνήγορος του Πολίτη, χχ).

Παρά τις νομικές διατάξεις, η ισότητα των φύλων δεν έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα, όπως φαίνεται και από τον Δείκτη Ισότητας των Φύλων, σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την ισότητα των φύλων (βλ. Διάγραμμα 2.1).

Διάγραμμα 2.1
Δείκτης Ισότητας Φύλων ανά χώρα

Πηγή: European Institute for Gender Equality (EIGE), 2020.

Στο παραπάνω διάγραμμα, γίνεται αντιληπτό ότι η Ελλάδα κατέχει την τελευταία θέση από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παρ' όλο που η κοινωνία συνεχώς αναπτύσσεται και το φάσμα της ζωής συνεχώς εξελίσσεται, η σχέση ανισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα παραμένει αμετάβλητη (Αθανασιάδου, 2002). Όπως αναφέρει η Ράτσικα (2020, σ. 4), «Η εικόνα που παρουσιάζει την γυναίκα ως ένα πλάσμα αδύναμο να εργαστεί κυριαρχούσε για πολλούς αιώνες στις κοινωνίες τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα τόσο με τον «εγκλεισμό» της γυναίκας στον οικιακό χώρο όσο και με την ταύτισή της ως μητέρας και συζύγου».

Γεγονό αποτελεί πως σε όλες τις χώρες της ΕΕ, η συμμετοχή του άνδρα στην αγορά εργασίας είναι πολύ μεγαλύτερη από εκείνη της γυναίκας. Η εργαζόμενη γυναίκα φαίνεται να εργάζεται λιγότερες ώρες από'τι ο άνδρας και κυρίως σε κατώτερες και χαμηλά αμειβόμενες θέσεις. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει πως το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων στην επαγγελματική αποκατάσταση είναι αισθητό, ειδικά στο κομμάτι των μισθών και των αποδοχών. Οι διαφορές αυτές οφείλονται, ως έναν βαθμό, σε βαθιά ριζωμένους παραδοσιακούς ρόλους των δύο φύλων, αλλά και σε οικονομικά κίνητρα (European Commission, 2016). Οι οικογενειακοί ρόλοι επιβάλλονται ως προτεραιότητα στις γυναίκες και σύμφωνα με τα λεγόμενα της Ράτσικα (2020, σ. 13), αυτό «αναπαράγει τον «συμπληρωματικό» οικονομικό τους ρόλο, που προβάλλεται ως προϊόν «ορθολογικών» επιλογών από τις ίδιες όταν αποδέχονται θέσεις μερικής απασχόλησης, ευέλικτων μορφών εργασίας ή θέσεις στο δημόσιο τομέα. Στην Ελλάδα τα ποσοστά μερικής απασχόλησης είναι χαμηλότερα από αυτά της ΕΕ αν και παρουσιάζουν αυξητικές τάσεις κατά την τελευταία δεκαετία, όμως ο μεγάλος ανταγωνισμός των επιχειρήσεων και η εισαγωγή νέων τεχνολογιών δημιούργησαν νέες θέσεις εργασίας για τις γυναίκες».

Η Banushi (2017) αναφέρει πως σύμφωνα με τα δεδομένα της Eurostat, στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 κρατών μελών, το ποσοστό της γυναικείας απασχόλησης το 2014 ξεπερνά το 50%, ενώ στην Ελλάδα βρίσκεται κάτω από 50% και συγκεκριμένα είναι 41,1%. Τα ποσοστά απασχόλησης των ανδρών ήταν σαφώς υψηλότερα από τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ-28 το 2014, παρόλο που υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις. Η Ελλάδα ανέφερε το χαμηλότερο ποσοστό απασχόλησης των γυναικών.

Παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες διαθέτουν ολοένα και περισσότερα προσόντα, αφού στην

Ευρώπη οι απόφοιτοι των πανεπιστημίων είναι περισσότερες γυναίκες από ότι άνδρες, οι εργασιακές ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων παραμένουν σημαντικές. Πολλές γυναίκες δεν αισθάνονται τόσο ελεύθερες στην επιλογή των θέσεων εργασίας τους ή δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες εργασίας με τους άνδρες. Αυτό οφείλεται συχνά στις ευθύνες των ρόλων τους ως μητέρες ή φροντιστές συγγενών της οικογένειας. Για τον ίδιο λόγο, οι γυναίκες είναι πιο πιθανό από τους άνδρες να εργαστούν σε θέσεις μερικής απασχόλησης (European Commission, 2016).

Η ίδια κατάσταση επικρατεί και στην Ελλάδα, καθώς αν και το 34,2% των γυναικών ηλικίας 30 - 34 ετών έχουν ολοκληρώσει πανεπιστημιακές σπουδές, με το αντίστοιχο ποσοστό στους άνδρες να ανέρχεται σε 27,6% (2013), η συμμετοχή των γυναικών σε θέσεις ευθύνης στις επιχειρήσεις εμφανίζει σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά σε σχέση με τους άνδρες. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΕ (2013), στην Ελλάδα, η συμμετοχή γυναικών στα Διοικητικά Συμβούλια των μεγάλων επιχειρήσεων ανέρχεται σε 8,4%, με τον μέσο όρο, σε επίπεδο ΕΕ, στο 17,8% (ΣΕΒ, 2014).

Είναι σημαντικό να δοθεί προσοχή στη συμμετοχή στην αγορά εργασίας ευάλωτων κατηγοριών γυναικών, όπως μεγαλύτερων σε ηλικία γυναικών, μόνων μητέρων, γυναικών με αναπηρία, γυναικών μεταναστριών και γυναικών εθνοτικών μειονοτήτων (European Commission, 2016). Το 1995 στην τέταρτη παγκόσμια διάσκεψη για τις γυναίκες, που έλαβε χώρα στο Πεκίνο, αναγνωρίστηκε ότι «πολλές γυναίκες αντιμετωπίζουν επιπλέον εμπόδια στην απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους λόγω παραγόντων όπως η φυλή τους, η γλώσσα, η εθνικότητα, ο πολιτισμός, η θρησκεία, η αναπηρία ή κοινωνικοοικονομική τάξη ή επειδή είναι ιθαγενείς, μετανάστριες, συμπεριλαμβανομένων των εργαζόμενων μεταναστριών, των εκτοπισμένων γυναικών ή των προσφύγων» (Τομπέα, 2017; United Nations, 1996).

2.2 ΑμεΑ και επαγγελματική αποκατάσταση

Για να προσδιοριστεί η έννοια των ατόμων με αναπηρία, απαραίτητο είναι να αποσαφηνιστεί το περιεχόμενο της αναπηρίας. Η αναπηρία είναι μια σύνθετη έννοια στην οποία δεν πρέπει να ενταχθεί μόνο η διάσταση του ιατρικού προβλήματος αλλά ταυτόχρονα και η κοινωνική της διάσταση με την έννοια των κοινωνικών συνεπειών που αυτή επιφέρει (Φράγκος, 2008).

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ), προσπάθησε να ορθολογικοποιήσει την αναπηρία και συγκεκριμένα να ενοποιήσει τις διάφορες προσεγγίσεις του. Για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου υιοθετήθηκε το εξής αναλυτικό σχήμα που αποτελείται από τρεις όρους α) την βλάβη (impairment), όρο που καλύπτει οποιαδήποτε παρέκκλιση από τη φυσιολογική δομή και λειτουργία του σώματος ή πνεύματος, β) την ανικανότητα (disability), που υποδηλώνει την απώλεια ή τη μείωση της λειτουργικής ικανότητας, ή της ικανότητας άσκησης μιας δραστηριότητας, λόγω κάποιας βλάβης, γ) τη μειονεξία ή το μειονέκτημα (handicap), νοητή ως ολική ή μερική αδυναμία εκπλήρωσης μιας λειτουργίας που κρίνεται φυσιολογική για ένα άτομο, που απορρέει από μια βλάβη ή μια ανικανότητα (Τσιμικλή, 2001; Στεργίου, 1999).

Σύμφωνα με το νόμο 1566/1985, άρθρο 32 «Άτομα με ειδικές ανάγκες θεωρούνται τα πρόσωπα τα οποία από οργανικά, ψυχικά ή κοινωνικά αίτια παρουσιάζουν καθυστερήσεις, αναπηρίες ή διαταραχές στη γενικότερη ψυχοσωματική κατάσταση ή στις επιμέρους λειτουργίες τους και σε βαθμό που δυσκολεύεται ή παρεμποδίζεται σοβαρά η παρακολούθηση της γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, η δυνατότητα ένταξής τους στην παραγωγική διαδικασία και η αλληλοαποδοχή τους με το κοινωνικό σύνολο.»

Όπως σχολιάζει η Κουρτέση (2013), «αν και ο όρος που χρησιμοποιείται από το ελληνικό Σύνταγμα παραπέμπει στο «ιατρικό μοντέλο» (η αναπηρία θεωρείται μια απόκλιση από τη φυσιολογικότητα), η αναφορά για το κοινωνικό κράτος στο άρθρο 25 του Συντάγματος αναδεικνύει ένα σύνθετο μοντέλο. Η ειδική ανάγκη/αναπηρία (disability) ερμηνεύεται ως μια αναντιστοιχία μεταξύ των ατομικών του ικανοτήτων και των δυνατοτήτων που του παρέχει το περιβάλλον για την επίτευξη των στόχων του».

Με βάση το άρθρο 21 παρ. 6 του ελληνικού Συντάγματος «Τα άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή προς στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας». Η αναφορά στην ένταξη και συμμετοχή στην οικονομική ζωή περιλαμβάνει και θετικά μέτρα για την απασχόλησή τους (Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, 2014).

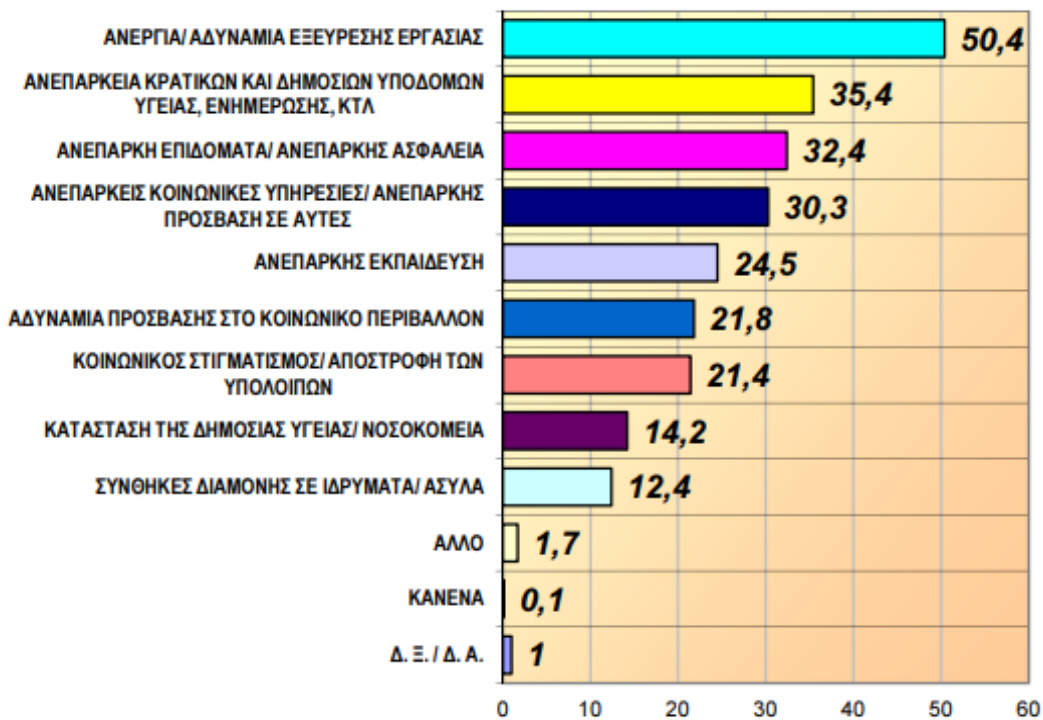
Οι διακηρύξεις και οι διεθνείς συμβάσεις σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο φαίνεται να έχουν παίξει βασικό ρόλο στην διαμόρφωση της νομοθεσίας σχετικά με την προστασία της ζωής των ΑμεΑ με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. (Φράγκος, 2008).

Ζητούμενο, όμως, παραμένει η εξοικείωση φορέων της διοίκησης με τις διατάξεις περί απαγόρευσης διακρίσεων σε βάρος Αμεα, αλλά και με το γενικότερο νομοθετικό πλαίσιο με το οποίο εγγυάται το δικαίωμα των ΑμεΑ για ίση μεταχείριση και για σεβασμό οσόν αφορά στα διαφορετικά χαρακτηριστικά που φέρουν και που έχει εμπλουτιστεί σημαντικά με την επικύρωση από την Ελλάδα με τον Ν. 4074/2012 της Διεθνούς Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ΑμεΑ (Συνήγορος του Πολίτη, 2014).

Τα άτομα με αναπηρία, λοιπόν, εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν συχνά προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού, στιγματισμού και αδιαφορίας, ή άνιση μεταχείριση από το κοινωνικό τους περιβάλλον, εξαιτίας προκαταλήψεων σε βάρος τους. Ο κοινωνικός αποκλεισμός που υφίστανται οι ίδιοι και οι οικογένειές τους είναι αποτέλεσμα τριών βασικών παραγόντων. Αρχικά, το χαμηλότερο εισόδημα, λόγω ανεργίας, υποαπασχόλησης, αδυναμίας εργασίας την περίοδο της αποκατάστασης κ.ά. Επιπλέον, κύριο λόγο αποτελούν οι επιπρόσθετες οικονομικές δαπάνες για τεχνικά βοηθήματα, για προσωπικό βοηθό, για υπηρεσίες που δεν παρέχονται ή δεν καλύπτονται επαρκώς από την Πολιτεία ή τα ασφαλιστικά ταμεία κ.ά. Τέλος, υπάρχουν δυσκολίες όπως περιθωριοποίηση από έλλειψη ή ανεπάρκεια υπηρεσιών ή αποκλεισμός από υπηρεσίες ή / και κοινωνικές δραστηριότητες (Κουρτέση, 2013).

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι τομείς στους οποίους τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν αποκλεισμό σε μεγαλύτερο βαθμό.

Διάγραμμα 2.2
Τομείς στους οποίους τα ΑμεΑ αντιμετωπίζουν αποκλεισμό σε μεγαλύτερο βαθμό

Πηγή: Κουρτέση, 2013.

Όπως φαίνεται, λοιπόν, στο διάγραμμα, η αγορά εργασίας αποτελεί τον πιο σημαντικό τομέα από τον οποίο αποκλείονται τα ΑμεΑ, καθώς το 50,4% αντιμετωπίζει πρόβλημα ανεργίας ή αδυναμία εξεύρεσης εργασίας.

Η επαγγελματική ένταξη των ΑμεΑ καθίσταται δύσκολη για λόγους που αφορούν είτε σε αντικειμενικές δυσκολίες όπως είναι για παράδειγμα η έλλειψη κατάλληλης εργονομίας στους χώρους εργασίας, είτε σε παγιωμένες αντιλήψεις αναφορικά με το ρόλο και τη θέση τους στην κοινωνία, παραδείγματος χάριν προκαταλήψεις αναφορικά με τη δυνατότητα τους να είναι παραγωγικοί και αυτόνομοι. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα με αναπηρία σπάνια να μην

αναζητούν συχνά εργασία στον ιδιωτικό τομέα εφόσον θεωρούν δεδομένη την απόρριψη από πλευράς των εργοδοτών και δεν θέλουν να διακοπεί το επίδομα που λαμβάνουν από το κράτος (Παυλίδου, 2012). Το επίδομα αναπηρίας έρχεται να καλύψει το πρόσθετο κόστος διαβίωσης και η άδικη διακοπή του λειτουργεί ως αντικίνητρο για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην εργασία (Ε.Σ.Α.μεΑ, 2020).

Τα ΑμεΑ είναι επίσης περισσότερο ευάλωτα από τον υπόλοιπο πληθυσμό στις φάσεις του οικονομικού κύκλου (Burchardt, 2000). Σε περιόδους οικονομικής ύφεσης είναι τα πρώτα που αποκλείονται, ενώ σε περιόδους άνθησης της οικονομίας εισέρχονται τελευταία. Στα τέλη της δεκαετίας του '90, το ποσοστό ανεργίας των ΑμεΑ ήταν κατά μέσο όρο 80% υψηλότερο από το ποσοστό ανεργίας του υπόλοιπου πληθυσμού στις χώρες για τις οποίες υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία. Αργότερα, το 2002, στην Ελλάδα το 84% των ατόμων με αναπηρία και προβλήματα υγείας ήταν οικονομικά μη ενεργά έναντι 58% του γενικού πληθυσμού (Ε.Σ.Υ.Ε., 2002), μία κατάσταση που σύμφωνα με την έρευνα του OECD (2003) χαρακτηρίζει γενικότερα τις χώρες της Νότιας Ευρώπης οι οποίες αποθαρρύνουν τη συμμετοχή των ΑμεΑ στην απασχόληση (Αδάμ, 2012). Ερευνητές αναφέρουν ότι, τα άτομα με αναπηρία είναι δύο έως τρεις φορές πιθανότερο να βρεθούν σε κατάσταση ανεργίας (και μάλιστα μακροχρόνιας) συγκριτικά με τα άτομα χωρίς αναπηρία (Φύκα et al., 2016; Κουρτέση, 2013).

Το ολοένα αυξανόμενο χάσμα στα επίπεδα απασχόλησης του πληθυσμού των ατόμων με αναπηρία σε σύγκριση με τον πληθυσμό χωρίς αναπηρία, αποτελεί δραματικό δεδομένο που συνθέτει τη γενική κατάσταση στον τομέα της εργασίας και απασχόλησης. Το πεδίο της εργασίας εξακολουθεί να αποτελεί πεδίο απροσπέλαστο για τα άτομα με αναπηρία, πεδίο σημαντικών φραγμών και διακρίσεων που παρεμποδίζουν την άσκηση του θεμελιώδους δικαιώματος στην εργασία σε ίση βάση με τους άλλους, και κατ' επέκταση την ισότιμη ένταξη τους στην κοινωνία. Η Επιτροπή των Η.Ε. στις Τελικές Παρατηρήσεις της προς τη χώρα εξέφρασε την ανησυχία της για το υψηλό ποσοστό ανεργίας μεταξύ των ατόμων με αναπηρία και τις ανεπαρκείς προσπάθειες για να διασφαλιστεί η ένταξή τους στην ανοιχτή αγορά εργασίας (Ε.Σ.Α.μεΑ, 2020).

Ακόμη και όταν τα ΑμεΑ εργάζονται, όπως καταδεικνύει έρευνα της Burchardt (2000) για το Ηνωμένο Βασίλειο, είναι πιθανότερο να κατέχουν θέσεις μερικής απασχόλησης, με συμβάσεις

ορισμένου χρόνου σε θέσεις ανειδίκευτης, ημειδικευμένης και γενικά χειρωνακτικής εργασίας και να αμείβονται συγκριτικά λιγότερο (Αδάμ, 2012).

Επιπλέον, έρευνα που διεξήχθη το 2008 στο Ηνωμένο Βασίλειο με θέμα: “The Fair Treatment at Work Survey” με ένα δείγμα 502 ατόμων με αναπηρία, έδειξε ότι τα άτομα με αναπηρία είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες σε σχέση με τα άτομα χωρίς αναπηρία, να απαντήσουν ότι είχαν βιώσει κάποια μορφή άνισης μεταχείρισης, διάκρισης, εκφοβισμού ή παρενόχληση στην εργασία τα προηγούμενα δύο χρόνια (27% σε σχέση με 17%) (Φύκα et al 2016). Τέλος, οι αναφορές για διακριτική μεταχείριση λόγω αναπηρίας, που κλήθηκε να διερευνήσει ο Συνήγορος εντός του 2014, ήταν περίπου ισάριθμες με αυτές των παρελθόντων ετών, με το συχνότερα εριζόμενο αντικείμενο να παραμένει η οριοθέτηση του δικαιώματος των εργαζομένων με αναπηρία για λήψη μέτρων εύλογων προσαρμογών αφενός και ο βαθμός ικανοποίησής του αφετέρου (Συνήγορος του πολίτη, 2014).

2.3 Ψυχικά ασθενείς και επαγγελματική αποκατάσταση

Η ψυχική υγεία, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (2001), αποτελεί «μια κατάσταση ευεξίας, όπου το άτομο αντιλαμβάνεται τις ικανότητές του, μπορεί να αντιμετωπίσει τις συνήθεις δυσκολίες της ζωής, είναι σε θέση να εργάζεται παραγωγικά και είναι ικανό να προσφέρει στην κοινότητα».

Ο όρος ψυχική ασθένεια παραπέμπει στην διάκριση της ψυχικής κατάστασης και της συμπεριφοράς του ανθρώπου όπως ακριβώς συμβαίνει σε σωματικό επίπεδο. Αυτό όμως αποτελεί μία ψευδή παραδοσιακή ιατροκεντρική αντίληψη, η οποία ενισχύει τις κοινωνικές προκαταλήψεις για την ψυχική ασθένεια και τις αντιλήψεις πως είναι κάτι οργανικό και ανίατο. Η ανθρώπινη ύπαρξη μπορεί να περιλαμβάνει καταστάσεις τόσο ψυχικής ευεξίας όσο και ψυχικής ενόχλησης, οι οποίες είναι δυνατόν να μεταβληθούν σε ψυχικές διαταραχές που επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τους κοινωνικούς και διαπροσωπικούς παράγοντες, καθώς οι άνθρωποι υπάρχουν και αισθάνονται μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον (Ασημόπουλος, 2014). Η ψυχική ασθένεια είναι μια έννοια που υποδηλώνει την ύπαρξη μιας συναισθηματικής διαταραχής ή διαταραχής της σκέψης ή διαταραχής της προσωπικότητας, που διαταράσσει την ψυχική ευεξία, την υγεία και την ασφάλεια

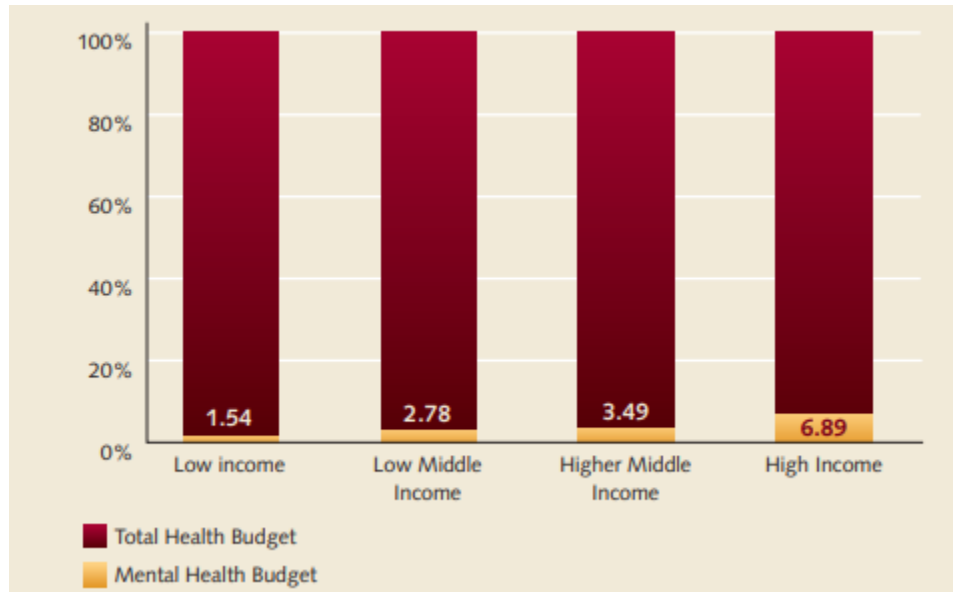
του ατόμου (Δασκαλόπουλος, 2006).

Στις Αρχές για την προστασία των ατόμων με ψυχική ασθένεια και την βελτίωση της φροντίδας ψυχικής υγείας, που αναγνωρίστηκαν από την Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών τον Δεκέμβριο του 1991, αναφέρεται ότι: τα άτομα με ψυχική ασθένεια έχουν δικαίωμα προστασίας από κάθε μορφή εκμετάλλευσης (αρχή 2.3), η ψυχική ασθένεια δεν μπορεί να αποτελέσει λόγο διάκρισης (αρχή 2.4) και τα άτομα αυτά έχουν το δικαίωμα να ασκούν όλα τα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και σε άλλες ισχύουσες διεθνείς συμβάσεις (Ομάδα του Μηχανισμού Υποστήριξης Ψυχαργός, 2013).

Η ύπαρξη εθνικής νομοθεσίας για την ψυχική υγεία δεν εξαλείφει απαραίτητα τις κοινωνικές διακρίσεις σε βάρος των ατόμων με ψυχικές διαταραχές. Σε μερικές χώρες μάλιστα οι διατάξεις της σχετικής νομοθεσίας καταπατούν τα δικαιώματα αυτά. Στο 25% των χωρών, που κατοικούνται από το 31% του παγκόσμιου πληθυσμού, δεν υπάρχει σχετική νομοθεσία που να προστατεύει τα δικαιώματα των ψυχικά ασθενών, αν και χώρες με ομοσπονδιακό σύστημα μπορεί να έχουν πολιτειακούς νόμους στον τομέα της ψυχικής υγείας. Υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις στο θέμα αυτό στις διάφορες περιοχές του κόσμου. Έτσι, το 91.7% των χωρών της Ευρωπαϊκής Περιφέρειας, έχει εθνική νομοθεσία για την ψυχική υγεία, ενώ στην Περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου έχει μόνο το 57%. (Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας, 2005; ΠΟΥ, 2001).

Διάγραμμα 2.3

Μερίδιο του προϋπολογισμού για την ψυχική υγεία συγκριτικά με τον συνολικό προϋπολογισμό για την υγεία σε χώρες σύμφωνα με το εισόδημά τους (%) (Κατάταξη της Παγκόσμιας Τράπεζας).

Πηγή: World Health Organization, 2003.

Όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα, ακόμα και στις χώρες με το υψηλότερο εισόδημα, το μερίδιο του προϋπολογισμού που δίνεται για την ψυχική υγεία είναι ιδιαίτερα μικρό (μόλις το 6.89%).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, τα άτομα με ψυχικές και ψυχοκοινωνικές αναπηρίες αποτελούν μια ευάλωτη ομάδα. Υποβάλλονται σε υψηλά επίπεδα στιγματισμού και διακρίσεων, λόγω ευρέως διαδεδομένων παρανοήσεων σχετικά με τις αιτίες και τη φύση των συνθηκών ψυχικής υγείας. Συχνά αντιμετωπίζουν περιορισμούς στην άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων τους, κυρίως λόγω της εσφαλμένης υπόθεσης ότι τα άτομα με ψυχικές παθήσεις δεν είναι σε θέση να φέρουν τις ευθύνες τους, να διαχειριστούν τις υποθέσεις τους και να λάβουν αποφάσεις σχετικά με τη ζωή τους. Η πλειονότητα των ατόμων με ψυχικές παθήσεις σε χώρες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος δεν είναι σε θέση να έχουν πρόσβαση σε ουσιαστική

υγειονομική και κοινωνική περίθαλψη. Τα άτομα με σοβαρές ψυχικές και ψυχοκοινωνικές αναπηρίες είναι επίσης πολύ λιγότερο πιθανό να λάβουν θεραπεία για σωματικές ασθένειες (WHO, 2001).

Το στίγμα που περιβάλλει τις ψυχικές διαταραχές οφείλεται κυρίως σε εκτεταμένες παρανοήσεις σχετικά με τις αιτίες εμφάνισής τους και τη φύση τους. Σε όλο τον κόσμο οι ψυχικές ασθένειες συχνά θεωρούνται εκδηλώσεις προσωπικής αδυναμίας ή ότι προκαλούνται από υπερφυσικές δυνάμεις. Τα άτομα με ψυχικές ασθένειες θεωρούνται συνήθως οκνηρά, αδύναμα, ακατανόητα, δύσκολα και ανίκανα να λάβουν αποφάσεις. Θεωρείται επίσης, ότι είναι βίαια παρά το γεγονός ότι είναι πολύ πιο πιθανό να είναι θύματα και όχι δράστες βίας (WHO, 2010). Η μελέτη του κοινωνιολόγου Goffman απέδειξε πως το βασικότερο συναίσθημα που νιώθει ένα άτομο όταν στιγματίζεται, είναι η “βαθιά υποτίμηση” όπου στην προσπάθεια του να αποκρύψει τα συμπτώματα που υποδηλώνουν την ύπαρξη ψυχικού προβλήματος, τις περισσότερες φορές καταφέρνει να χειροτερεύσει την συνθήκη αυτή. Ωστόσο, ο Goffman επισημαίνει πως η διαφορά μεταξύ ενός στιγματισμένου και ενός μη-στιγματισμένου ανθρώπου είναι θέμα οπτικής, δηλαδή είναι αποτέλεσμα κοινωνικο-πολιτισμικών παραγόντων που επιδρούν στην διαμόρφωση της άποψης (Ντάμπου, 2016).

«Όσον αφορά στην αγορά εργασίας, η κατάσταση των ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας είναι η πλέον δυσχερής καθώς αντιμετωπίζουν επιπλέον μεγαλύτερο κοινωνικό στιγματισμό» (Αδάμ, 2012, σ. 127-128). «Ορισμένες έρευνες έχουν δείξει ότι η ένταξη στην απασχόληση μπορεί να οδηγήσει, πέρα από την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και την κοινωνικοποίηση, σε υποχώρηση των συμπτωμάτων ή σε σπανιότερες κρίσεις και εισαγωγές σε ψυχιατρικά νοσοκομεία» (Αδάμ, 2012, σ. 130).

Δυστυχώς, όμως, η αντίληψη πως το ψυχικά νοσόν άτομο δεν μπορεί να ανταποκριθεί στα εργασιακά του καθήκοντα παραμένει έντονη στις συνειδήσεις πολλών, με αποτέλεσμα οι θέσεις εργασίας να είναι ελάχιστες και να δημιουργείται στα άτομα το αίσθημα ότι είναι «ανίκανα» ή «ανήμπορα». Οι προκαταλήψεις και τα αρνητικά στερεότυπα σε βάρος των ψυχικά ασθενών που συνήθως οφείλονται στην άγνοια της κοινωνίας, δυσκολεύουν την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας και σε άλλους τομείς της ζωής τους, καθώς ενεργοποιούν μηχανισμούς κοινωνικής απόρριψης (Σεχίδου, 2011).

Όπως αναφέρει η Σεχίδου (2011, σ. 85), «είναι πράγματι ελάχιστες έως μηδαμινές οι ευκαιρίες που προσφέρονται στους ψυχικά αρρώστους για εύρεση εργασίας και πόσο μάλλον για την απασχόληση σ' ένα επάγγελμα της επιλογής τους. Το πρόβλημα επιδεινώνεται συνεχώς στη χώρα μας εξαιτίας της ραγδαίας αύξησης της ανεργίας και μειώνει δραματικά τις ευκαιρίες για εύρεση εργασίας ιδιαίτερα για τις μειονεκτούσες ομάδες της κοινωνίας και πολύ περισσότερο για τους ψυχικά ασθενείς που είναι θύματα παράλογων προκαταλήψεων». Αυτό επιβεβαιώνεται και από την μελέτη των Zissi et al (2007) για τη στάση των εργοδοτών στο Βόρειο Αιγαίο, η οποία δείχνει πως τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας αντιμετωπίζονται πιο επιφυλακτικά ως προς την ικανότητά τους να αποδώσουν συγκριτικά με τα άτομα που αντιμετωπίζουν σωματικά προβλήματα (Αδάμ, 2012).

Συμπληρώνοντας η Σεχίδου, (2011, σ. 87) «Για τους ανθρώπους με ψυχικές διαταραχές η ανεργία, η μη συμμετοχή στην απασχόληση είναι παράγοντες που δυσχεραίνουν τη θεραπεία τους και προκαλούν κατακλυσμό αρνητικών συναισθημάτων που αφορούν στον εαυτό τους, επιτείνοντας το άγχος και την ανασφάλειά τους. Το ζήτημα, λοιπόν, της εργασιακής απασχόλησης των νοσούντων από ψυχικές ασθένειες, αναδεικνύεται ως ένα από τα μείζονα προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι άνθρωποι αυτοί, και αποτελεί άμεση συνέπεια του κοινωνικού τους αποκλεισμού.»

2.4 Απεξαρτημένα από ουσίες άτομα και Επαγγελματική Αποκατάσταση

«Η λέξη εξάρτηση (addiction) έχει λατινογενή ρίζα και προέρχεται από την λέξη addicere που σημαίνει είμαι δέσμιος ή παραδίνομαι σε κάτι ή κάποιον με τη θετική ή την αρνητική σημασία. Γενικά δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για την έννοια της εξάρτησης και οι σχετικοί ορισμοί διαφοροποιούνται ανάλογα με τα θεωρητικά γυαλιά με τα οποία προσεγγίζεται κάθε φορά η συγκεκριμένη έννοια» (Κασσέρη, 2020, σ. 22).

Σύμφωνα με το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.Θ.Ε.Α) (2018), «εξάρτηση από ουσίες είναι η κατάσταση απόλυτου εθισμού, κατά την οποία ένας άνθρωπος κυριαρχείται από την έντονη ανάγκη λήψης της ουσίας». Όπως αναφέρει η Μάτσα (2017), «εξαρτημένος είναι ο άνθρωπος που έχει χάσει την ελευθερία του απέναντι στο αντικείμενο της εξάρτησής του».

«Είναι σημαντικό να τονιστεί, πως ο όρος τοξικομανία που συχνά χρησιμοποιείται παραπέμπει σε ηθική νόσο και παράπτωμα. Πρόκειται για ένα αρνητικά φορτισμένο όρο από ηθική, συναισθηματική, ιδεολογική και πολιτική άποψη, καθώς λειτουργεί προς μία κατεύθυνση διακρίσεων και αποκλεισμού των εξαρτημένων» (Κασσέρη, 2020, σ. 18) .

Η απεξάρτηση αναφέρεται αρχικά στην πλήρη αποχή του ατόμου από ουσίες (σωματικά) και κατά δεύτερον, στην κατάκτηση μιας νέας ζωής (Κασσέρη, 2020). «Είναι μια διαδικασία διαρκών αλλαγών της προσωπικότητας και της στάσης ζωής αυτού του ατόμου, μέσα από τη συνειδητοποίηση όλων εκείνων των λόγων που τον έκαναν σε κάποια στιγμή της ζωής του να στραφεί στις ουσίες και να εξαρτηθεί απ' αυτές» (Μάτσα, 2017).

«Οι χρήστες ναρκωτικών ουσιών φαίνεται να αποτελούν μια κοινωνικά αποκλεισμένη ομάδα. Από τη μία υπάρχει η προκατάληψη, ο κοινωνικός στιγματισμός και η περιθωριοποίηση των χρηστών από το κοινωνικό σύνολο, φαινόμενα τα οποία δυσχεραίνουν την ενσωμάτωσή τους σε αυτό ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της θεραπείας τους, ενώ από την άλλη οι ίδιοι οι εξαρτημένοι από ψυχοτρόπες ουσίες έχουν να αντιμετωπίσουν κατά την εισαγωγή τους σε ένα θεραπευτικό πρόγραμμα, σε συνδυασμό με το πρόβλημα της εξάρτησης, και σημαντικές εκπαιδευτικές και επαγγελματικές ελλείψεις που συνηγορούν στη δυσκολία της κοινωνικής τους αποκατάστασης» (Γουργιώτου, 2012, σ. 80). «Το κοινωνικό στίγμα ακόμα και από τον επιστημονικό κόσμο απέναντι στους χρήστες και η έντονη προκατάληψη της κοινωνίας αποτελούν έναν από τους παράγοντες που δεν συμβάλλουν θετικά στην κοινωνική επανένταξη πρώην χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών» (Μισιαούλη, 2018).

Η χρήση ουσιών αποτελεί συνέπεια και αίτιο του κοινωνικού αποκλεισμού (Carpentier, 2002; EMCDDA, 2003). Σύμφωνα με την Σιδηροπούλου - Δημακάκου (2001), κοινωνικός αποκλεισμός όσον αφορά τους πρώην χρήστες, αποτελεί η κοινωνική κατάσταση κατά την οποία τα άτομα αυτά δέχονται διακρίσεις, στίγμα και κυρίως αποκλεισμό στην παροχή υπηρεσιών και αγαθών ακόμα κι αν είναι απαραίτητα για την επιβίωσή τους (Σιδερά, 2016).

«Διεθνώς η εργασία θεωρείται ότι έχει εξαιρετική σημασία για τον πρώην χρήστη εφόσον προσφέρει στο άτομο μια επαγγελματική ταυτότητα και μια δημιουργικότερη θέση στην κοινωνία. Η εργασία εξασφαλίζει οικονομική ανεξαρτησία, προσωπική δημιουργία, κοινωνική αναγνώριση και αποδοχή, καθώς και δυνατότητα δημιουργίας κοινωνικών θεσμών. Επίσης, έχει

καθοριστικό ρόλο στις διαπροσωπικές σχέσεις και βοηθά στην οργάνωση και δόμηση της καθημερινότητας. Η εργασιακή ένταξη, χωρίς προνοιακά επιδόματα και βοηθήματα αποτελεί δείκτη επιτυχούς έκβασης της θεραπείας, καθώς σηματοδοτεί την οριστική ρήξη του ατόμου με την ουσιοεξάρτηση» (Ιωακειμίδου, 2018)

Τα οφέλη της εργασίας για την συγκεκριμένη ομάδα δεν αφορούν μόνο την οικονομική αποκατάσταση, αλλά συμπληρώνουν και κύρια ελλείμματα των ατόμων αυτών πριν και κατά την διάρκεια της χρήσης (Σιδερά, 2016).

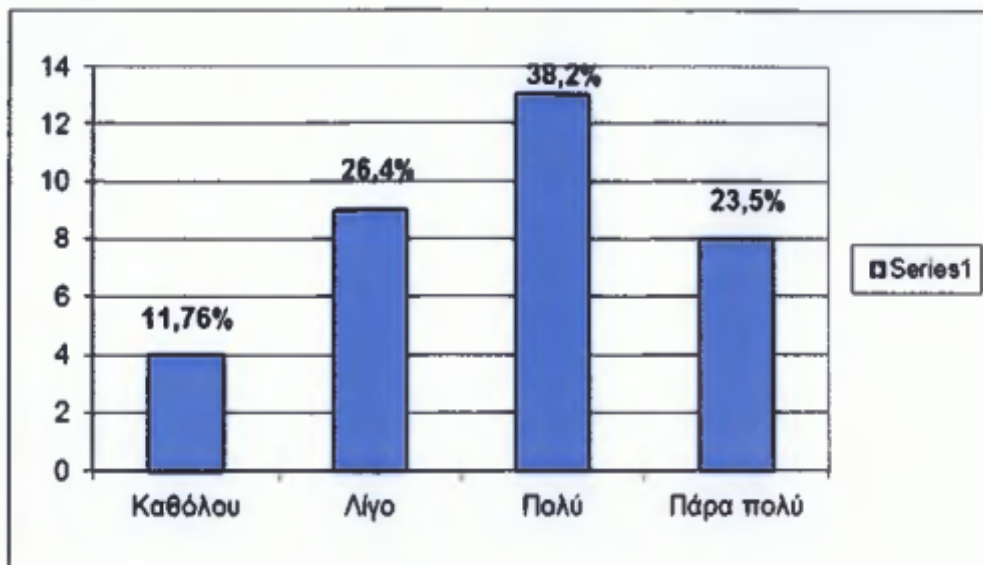
Όπως αναφέρει και η Παπαδάκη et al., (2009, σ.31) Είναι γνωστό ότι η πορεία στη χρήση είναι μακρόχρονη και συνδέεται με την απομάκρυνση από την αγορά εργασίας. Με την ολοκλήρωση της θεραπευτικής διαδικασίας στη φάση της κοινωνικής επανένταξης, η επαγγελματική αποκατάσταση των μελών αποτελεί το σημαντικότερο στόχο. Ένα άτομο που τελειώνει ένα θεραπευτικό πρόγραμμα κινδυνεύει να οδηγηθεί στην υποτροπή, εάν συνεχίσει να παραμένει χωρίς εργασία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Το πρόβλημα οξύνεται με την αύξηση της ανεργίας και οι δυνατότητες για ένταξη στην αγορά εργασίας μειώνονται όχι μόνο για τους απεξαρτημένους χρήστες αλλά και για άλλες κατηγορίες πληθυσμού (νέοι, γυναίκες).

Η γενικότερη ανεργία που πλήττει τη χώρα μας, η ελλιπής επαγγελματική κατάρτιση, και οι ευρέως γνωστές προκαταλήψεις, αποτελούν τις κυριότερες αιτίες αποκλεισμού των πρώην χρηστών στο τομέα της επαγγελματική αποκατάστασης. Τα χαρακτηριστικά αυτά δεν ειδικεύονται μόνο στην Ελλάδα αλλά αφορούν και τις υπόλοιπες χώρες, τουλάχιστον της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Casebourne, J., 2005; Γουργιώτου, 2012).

«Οι απεξαρτημένοι χρήστες αντιμετωπίζοντας την επιφυλακτικότητα, την καχυποψία και το στιγματισμό και παραμένοντας σε μία παρατεταμένη ανεργία, έχουν πολλές πιθανότητες να επιστρέψουν στη χρήση. Ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας οδηγεί στην περιθωριοποίηση και κατά συνέπεια στον κοινωνικό αποκλεισμό. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η ανεργία αποτελεί έναν από τους πιο κρίσιμους παράγοντες για την υποτροπή των απεξαρτημένων ατόμων. Αν λάβει κανείς υπόψη ότι τις περισσότερες φορές η εξάρτηση αποκόβει για μεγάλο διάστημα τα άτομα από την παραγωγική διαδικασία, γίνεται φανερή η σημασία που έχει ένας ολοκληρωμένος σχεδιασμός για την επαγγελματική τους εκπαίδευση - κατάρτιση και απορρόφηση, όταν απεξαρτηθούν» (Παπαδάκη et al., 2009, σ. 31).

Διάγραμμα 2.4

Υπαρξη ρατσισμού κατά την προσπάθεια εύρεσης εργασίας των πρώην χρηστών ουσιών.

Πηγή: Ρουπάπη, Σβάρνα, 2013.

Στο παραπάνω διάγραμμα, ένα υψηλό ποσοστό πρώην χρηστών (61.7%) απαντούν ότι υπάρχει έντονος ρατσισμός απέναντί τους κατά την προσπάθεια εύρεσης εργασίας.

2.5 Πρώην κατάδικοι και Επαγγελματική Αποκατάσταση

Κατάδικος ορίζεται κάποιος ο οποίος έχει καταδικαστεί ένοχος για ένα έγκλημα και ως αποτέλεσμα βρίσκεται στην φυλακή (Cambridge Dictionary, 2021). Πρώην κατάδικος θεωρείται το άτομο που έχει εκτίσει την ποινή του και βρίσκεται στην φάση της κοινωνικής επανένταξης (Collins Dictionary, 2021). «Με τον όρο «κοινωνική επανένταξη» εννοείται η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης του αποφυλακισμένου ή του κρατουμένου στο κοινωνικό περιβάλλον. Κατά το πέρασμα των χρόνων χρησιμοποιήθηκαν πολλοί και διαφορετικοί όροι για να περιγράψουν αυτή τη διαδικασία, όμως, αυτός που επικράτησε ήταν αυτός της «κοινωνικής επανένταξης». Η

επικράτηση του συγκεκριμένου όρου δείχνει μια βαθιά ριζωμένη κοινωνική πεποίθηση» (Κωνσταντόπουλος, 2018).

Στους βασικούς νόμους, οι οποίοι κάνουν αναφορά στην κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων, είναι ο «Κώδικας βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων και άλλες διατάξεις» (Ν. 1851/1989) (στο εξής ΚΜΚ) και ο Σωφρονιστικός Κώδικας. Εξετάζοντας το πρώτο νομοθέτημα, στο άρθρο 1 αναφέρονται τα εξής: «1. Η εκτέλεση των ποινών αποβλέπει στην αγωγή των κρατουμένων και στην κοινωνική τους επανένταξη. 2. Η μεταχείριση των κρατουμένων πρέπει να τείνει στην επίτευξη του παραπάνω σκοπού» (Καρακώστα, 2013).

Στο άρθρο 1 (σωφρονιστικός κώδικας 1967) η επανένταξη είναι η κοινωνική αναπροσαρμογή των κρατουμένων δια της αρωγής και βελτιώσεως. Το κράτος, δηλαδή, έχει καθήκον να βοηθήσει το άτομο το οποίο βγαίνει από τη φυλακή να ενταχθεί στην κοινωνική ζωή έχοντας τη δυνατότητα να αναδημιουργήσει τις σχέσεις του, είτε αυτές αφορούν την οικογένεια, την εργασία, την κοινωνία, όπως κάνει και ο μη παραβάτης (Πρασά, 2013).

Στα άρθρα 34-64 και 81-82 του νέου Σωφρονιστικού Κώδικα ρυθμίζονται τα θέματα που αποβλέπουν στη συμφιλίωση των κρατουμένων με τις οικογένειές τους, καθώς και στη σύφιξη των κοινωνικών δεσμών με το ευρύτερο περιβάλλον τους. Επιπλέον, γίνεται λόγος για την επαγγελματική τους επανένταξη (Καρακώστα, 2013).

Οι περισσότεροι κρατούμενοι είχαν βιώσει μια ζωή κοινωνικού αποκλεισμού. Σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό, οι κρατούμενοι είναι 20 φορές πιο πιθανό να αποκλειστούν από το σχολείο.. Το εξήντα έξι τοις εκατό είναι άνεργοι τη στιγμή της φυλάκισης και το 75 τοις εκατό λένε ότι δεν έχουν αμειβόμενη εργασία (Shepherd, 2007). Ακόμα και πριν έρθουν σε επαφή με το σύστημα φυλακών, οι περισσότεροι κρατούμενοι έχουν ιστορικό κοινωνικού αποκλεισμού, συμπεριλαμβανομένων των υψηλών επιπέδων οικογένειας, εκπαιδευτικών και μειονεκτικών στην υγεία, καθώς και κακές προοπτικές στην αγορά εργασίας (Office Of The Deputy Prime Minister, 2002).

«Η περιθωριοποίηση των ατόμων που αποφυλακίζονται πηγάζει από την ανεπάρκεια τόσο δυνατοτήτων στο επίπεδο της εκπαιδευτικής διαδικασίας όσο και σε εργασιακό, ενδοοικογενειακό οικονομικό. Οι δυνατότητες αυτές δεν παρέχονται σε πρόσωπα που προέβησαν σε αδικοπραξία και εκδηλώνονται ως κοινωνικά στερεότυπα. Είναι εμφανές ότι σε παγκόσμιο επίπεδο πλέον ο

αριθμός των ατόμων που φυλακίζονται για μεγάλο διάστημα αυξάνεται διαρκώς και συνεπώς εκλείπει η σχέση τους με την διαδικασία της παραγωγής. Στοιχεία αποδεικνύουν ότι είτε δεν εργάζονται είτε εργάζονται κατά διαστήματα. Παράγοντας της περιθωριοποίησης από την εργασία είναι η φυλάκιση του ατόμου και η έλλειψη της εργασιακής συνείδησης εξαιτίας του στίγματος, της δυσμενούς διάθεσης των υφισταμένων και της αντιμετώπισης του κράτους προς τους πρώην φυλακισμένους» (Γιαννοπούλου et al., 2015, σ. 16).

Εξίσου σοβαρό εμπόδιο στην προσπάθεια επαγγελματικής επανένταξης είναι η ύπαρξη του στίγματος της φυλάκισης ή του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα ανηλίκων. Το στίγμα αυτό αποτελεί ένα καινούριο στοιχείο της κοινωνικής ταυτότητας των αποφυλακισμένων και των ανήλικων παραβατών, το οποίο παρεμβάλλεται στις σχέσεις με το άμεσο και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Κατά το στάδιο της κοινωνικής ενσωμάτωσης, ο μέγιστος κίνδυνος, είναι να μετατραπεί το στοιχείο αυτό σε κυρίαρχο στοιχείο της ταυτότητάς τους, το οποίο τείνει να παραγκωνίσει, τελικά, όλα τα υπόλοιπα στοιχεία. Κατά συνέπεια, έχοντας περιορισμένες ευκαιρίες κοινωνικής ενσωμάτωσης, οι πρώην κρατούμενοι είναι πολύ πιθανό να ωθηθούν στο να ενταχθούν σε περιθωριακές ομάδες και να τελέσουν νέες παράνομες πράξεις (Καρακώστα, 2013 σ. 33-34).

Διαπιστώνεται ότι το ποσοστό ανεργίας για τους πρώην φυλακισμένους είναι σχεδόν πέντε φορές υψηλότερο από το ποσοστό ανεργίας για τον γενικό πληθυσμό των Ηνωμένων Πολιτειών. Αν και είναι γνωστό από καιρό ότι τα αποτελέσματα της αγοράς εργασίας για τους ανθρώπους που έχουν πάει στη φυλακή είναι φτωχά, αυτά τα αποτελέσματα δείχνουν εκτεταμένο οικονομικό αποκλεισμό που θα ήταν σίγουρα η αιτία μεγάλης ανησυχίας του κοινού εάν αντικατοπτρίζονταν στον γενικό πληθυσμό (Couloute & Korf, 2018).

Γίνεται, λοιπόν, σαφές πως η αποκατάσταση του πρώην φυλακισμένου αποτελεί το σημαντικότερο μέσο αντεγκληματικής πολιτικής, καθώς η επάνοδος αυτού στην αρχική του θέση πρόκειται να ωφελήσει τόσο τον ίδιο όσο και την κοινωνία συνολικά (Μακρυνιώτης, 2017).

2.6 Εθνικές Μειονότητες και Επαγγελματική Αποκατάσταση

Σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε το 1977 ο Francesco Capotorti, ειδικός εισηγητής της υπό επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την πρόληψη των διακρίσεων και την προστασία των μειονοτήτων, «μειονότητα ορίζεται μια ομάδα αριθμητικά κατώτερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό ενός κράτους, σε μια μη κυρίαρχη θέση, των οποίων τα μέλη είναι υπήκοοι του κράτους και

διαθέτουν εθνικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά τα οποία διαφέρουν από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού και δείχνουν μια αίσθηση αλληλεγγύης, που κατευθύνεται προς τη διατήρηση του πολιτισμού, των παραδόσεων, της θρησκείας ή της γλώσσας τους» (United Nations Human Rights, nd). Η εθνική μειονότητα, λοιπόν, διατυπώνει μια μειονοτική ομάδα που χαρακτηρίζεται από παράγοντες που σχετίζονται με την εθνικότητα. Οι κατά καιρούς ορισμοί του όρου «εθνικότητα» φαίνεται να ακολουθούν μεταβλητές όπως για παράδειγμα : κοινή θρησκεία, ίδια κουλτούρα, πολιτισμικές ιδιότητες, κοινή εθνική ή γεωγραφική καταγωγή, κοινή γλώσσα, κοινά φυσιολογικά χαρακτηριστικά (Κοντογιάννη, 2015). Όπως αναφέρει η Καίτη Βασιλάκου, «οι εθνικές μειονότητες στον κόσμο πρέπει να είναι πάρα πολλές. Οι χώρες με ομοιογενή εθνικό πληθυσμό πρέπει να είναι ελάχιστες, επειδή οι λαοί μετακινούνται σε όλη τη διάρκεια της Ιστορίας και επειδή και τα εθνικά σύνορα επίσης μετακινούνται κάθε τόσο χωρίζοντας στα δύο ή στα τρία ή και σε περισσότερα κομμάτια λαούς με κοινή εθνική συνείδηση, θρησκεία και γλώσσα» (Βασιλάκου, χχ).

Το δίκαιο της ΕΕ απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής στους περισσότερους τομείς της ζωής όπως η απασχόληση, η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση, η κοινωνική προστασία και η πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης της στέγασης (Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών, 2005). Με τον νόμο 3304/2005 ενσωματώθηκαν στο ελληνικό δίκαιο οι Ευρωπαϊκές Οδηγίες 2000/43/ΕΚ «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής» στους παραπάνω τομείς. Στις σύγχρονες κοινωνίες της Ευρώπης όπως η ελληνική, φυλετικός άρα κατ' εξοχήν ρατσιστικός είναι ο διαχωρισμός που επιχειρείται με βάση το χρώμα ή εμφανή φυσικά χαρακτηριστικά του προσώπου για να διακρίνει τους λευκούς κατοίκους από τους μαύρους, τους ασιάτες, αλλά και σε αρκετές περιπτώσεις τους Ρομά. Ορατώς διακρινόμενοι για τη φυλετική τους καταγωγή στην Ελλάδα είναι συνήθως οι Ρομά και ορισμένες ομάδες μεταναστών/προσφύγων (Συνήγορος του Πολίτη, 2014).

Για τον λόγο αυτό, σημαντική κρίνεται η αναφορά στον εργασιακό αποκλεισμό που δέχονται οι ομάδες αυτές (μετανάστες, πρόσφυγες, Ρομά).

Μετανάστης ορίζεται το πρόσωπο το οποίο εγκαταλείπει την χώρα του οικειοθελώς, προκειμένου να εγκατασταθεί, μόνιμα ή προσωρινά σε μια άλλη χώρα» (Τζήκας, 2008). Αντίθετα, η προσφυγιά,

όπως επισημαίνει ο Τεγόπουλος-Φυτράκης (1998) χαρακτηρίζει τους ανθρώπους, οι οποίοι υποχρεώνονται κάτω από πιεστικές καταστάσεις να εγκαταλείψουν τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους και να καταφύγουν αλλού (Παστραπά, 2003).

Έρευνες του Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) και της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) (1998-2002) δείχνουν ότι η ανεργία των μεταναστών παρουσιάζεται να φτάνει το 15,4% ενώ των Ελλήνων το 11,1 %. Επιπλέον, γίνεται φανερό ο ανεπίσημος χαρακτήρας των εργαζομένων μεταναστών, μέσω του θεσμού της κοινωνική ασφάλισης. Το 19,2% των μεταναστών είναι ανασφάλιστο, ενώ για τους Έλληνες αυτό το ποσοστό είναι μόλις 2,4%. Συμπεραίνεται εύκολα το γεγονός ότι οι μετανάστες προσλαμβάνονται ως φθηνό εργατικό δυναμικό και με εργοδότες οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση αυτή, επωφελούνται από το να μην τους ασφαλίζουν. (Παστραπά, 2003; Ταμπάκη, 2020).

Αναφερόμενοι στους πρόσφυγες, οι περισσότεροι μένουν καταρχάς άνεργοι. Τον Μάρτιο του 2015, σύμφωνα με στοιχεία της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Εργασίας, 123.000 αιτούντες άσυλο ήταν άνεργοι (54.000 περισσότεροι σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο). Η προσδοκία πως οι πρόσφυγες θα μπορούσαν γρήγορα να απορροφηθούν από την αγορά εργασίας, εξανεμίστηκε και αυτό διότι δεν μιλάνε τη γλώσσα. Επιπλέον, όπως αναφέρει ο Χέρμπερτ Μπρίκερ από το Ινστιτούτο Ερευνών για την Αγορά εργασίας, το 70% των προσφύγων δεν διαθέτει κάποια επαγγελματική εξειδίκευση. (Ρηγούτσου, 2016).

«Στη σχετική επιστημονική βιβλιογραφία δεν είναι κοινά αποδεκτό το ποιοι και ποιες θα πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στους Ρομ, καθώς και το εάν τα άτομα που εντάσσονται σ' αυτούς αποτελούν μέλη ενός έθνους, μιας εθνοτικής ομάδας ή διάφορων πολιτισμικά διακριτών ομάδων. Έτσι, Ρομά, Ρομ, Τσιγγάνοι, Ατσιγγάνοι, Γύφτοι και Φαραωνικοί είναι προσδιορισμοί που απευθύνονται σε άτομα και ομάδες που:

1. Γίνονται (ακόμη) σήμερα διακριτά στη βάση ορισμένων πολιτισμικών στοιχείων
2. Ομιλούν ή είναι απόγονοι ατόμων που ομιλούσαν τη Ρομανί.
3. Ιστορικά, έχουν υποστεί διακρίσεις και διώξεις λόγω της διαφορετικότητάς τους» (Ζάχος, 2006, σ. 1).

Σύμφωνα με τη νέα έκθεση που δημοσιεύουν από κοινού ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το πρόγραμμα του ΟΗΕ για την ανάπτυξη, πολλοί

Ρομά εξακολουθούν μέχρι σήμερα να αντιμετωπίζουν διακρίσεις και κοινωνικό αποκλεισμό στην ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, τα ευρήματα αναφέρουν ότι μόλις το 15% των νέων Ρομά ολοκληρώνουν δευτεροβάθμια γενική ή επαγγελματική εκπαίδευση ενώ κατά μέσο όρο, λιγότεροι από το 30% των Ρομά στην ΕΕ απασχολούνται σε αμειβόμενη εργασία. (European Union Agency For Fundamental Rights, 2012). Όπως συμπληρώνει και η Ψαράκη (2020, σ. 25,) «Αυτό - μεταξύ άλλων - που σε κάθε περίπτωση, από το παρελθόν μέχρι σήμερα, κρατά τους Ρομά στο περιθώριο της χαμηλά αμειβόμενης εργασίας και στην ανύπαρκτη επαγγελματική ανέλιξη, σύμφωνα με τον Ζάχο (2006), είναι ότι οι Ρομά, ανήκουν σε μια κοινωνική κατηγορία με διακριτά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, στα στρώματα του πληθυσμού ανεπτυγμένων χωρών, τα οποία κατά κανόνα καταλαμβάνουν τις χειρότερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας. Τα στρώματα αυτά, σε περιόδους οικονομικών μεταβολών και κρίσεων, είναι γεγονός ότι δέχονται ισχυρά πλήγματα, με αποτέλεσμα πολλά από τα μέλη της να οδηγούνται στην ανεργία, στον κοινωνικό αποκλεισμό και στην περιθωριοποίηση. Ο ίδιος συγγραφέας επισημαίνει πως ο αναλφαβητισμός των Ρομά περιορίζει την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, καθώς στερούνται εκπαιδευτικών προσόντων που θα τους οδηγήσουν στην επαγγελματική αποκατάσταση».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΠΑΘΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΟΜΑΔΕΣ (ΕΚΟ)

Το τρέχον κεφάλαιο αφορά τις συνθήκες ζωής των ευπαθών κοινωνικών ομάδων κατά την διάρκεια των δύο πρόσφατων κρίσεων που έγιναν παγκοσμίως. Η πρώτη είναι η οικονομική κρίση που έλαβε χώρα το 2011 και η δεύτερη, η πιο πρόσφατη που έπληξε τον κόσμο, η υγειονομική κρίση του Covid-19.

3.1 Οικονομική Κρίση και Ευπαθείς Ομάδες

Η οικονομική κρίση αποτελεί τη δεύτερη καθοδική φάση των οικονομικών διακυμάνσεων, δηλαδή την περίοδο που η οικονομική δραστηριότητα συνεχώς συρρικνώνεται. Οι οικονομικές διακυμάνσεις ορίζονται ως οι διαδοχικές αυξομειώσεις της οικονομίας. Συχνά ονομάζονται και «κυκλικές διακυμάνσεις» ή «οικονομικοί κύκλοι» (European Commission, 2009; Λειβαδάρος, Γαργαλιάνος, 2014).

«Η τρέχουσα διεθνής οικονομική κρίση είναι κυρίως κρίση φερεγγυότητας και ρευστότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος», αναφέρει ο Στουρνάρας (2009, σ. 2). Το έτος 2008 το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα περνά μία από τις μεγαλύτερες οικονομικές υφέσεις. Η οικονομική κρίση του 2008 αναπτύχθηκε από το χρηματοοικονομικό σύστημα και κατά κύριο λόγο από το τραπεζικό σύστημα, το οποίο κλόνισε ιδιαίτερα. Μία σειρά γεγονότων οδήγησαν τους ρυθμούς ανάπτυξης παγκοσμίως σε ραγδαία πτώση, ενώ ταυτόχρονα αύξησαν σε μεγάλο ποσοστό την ανεργία και συνεπώς την ανασφάλεια όλων των χωρών. Όσο η κρίση εκτυλισσόταν, γινόταν όλο και σοβαρότερη με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις, οι τράπεζες, οι επενδυτές και οι καταναλωτές να αναθεωρούν διαρκώς τις προσδοκίες τους (Πελεκάνου, 2017). Μία από τις πιο σημαντικές συνέπειες της κρίσης αποτέλεσε η μείωση των ρυθμών χρηματοδότησης των τραπεζών τόσο στις επιχειρήσεις, όσο και στα νοικοκυριά (Στουρνάρας, 2009).

Στην Ελλάδα, στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας επικρατούσε κλίμα, έστω και συγκρατημένης, αισιοδοξίας. Η ύφεση στην παγκόσμια οικονομία δεν επηρέασε άμεσα τη χώρα, καθώς το ποσοστό ανεργίας διατηρούταν σε μη ανησυχητικά επίπεδα και είχε μάλιστα καθοδική πορεία από το 2004 και μετά. Το 2008, συγκεκριμένα, η Ελλάδα σημείωσε ανάπτυξη 1,3% ενώ στην ευρωζώνη η ανάπτυξη ήταν μόλις 0,4%. Αυτό πιθανώς δημιούργησε σε πολλούς την

εντύπωση πως η Ελλάδα δεν θα επηρεαστεί ιδιαιτέρως από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση (Βαρουφάκης et al., 2011).

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη προσέφερε στη χώρα πολλά οφέλη, όχι όμως τελικά την προστασία της οικονομίας της από την διεύρυνση των επιτοκιακών περιθωρίων δανεισμού του Δημοσίου και των τραπεζών (Στουρνάρας, 2009). Όπως οι περισσότερες χώρες, έτσι και η Ελλάδα υιοθέτησε το 2008 ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής επέκτασης, με σκοπό να αναχαιτίσει τις επιπτώσεις που επέφερε η κρίση. Εξαιτίας όμως της αλόγιστης δημοσιονομικής διαχείρισης πριν την περίοδο της κρίσης, η χώρα κατέληξε, στην έναρξη αυτής, να έχει ένα υψηλό λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ (Τσακλόγλου et al., 2016). Οι προϋπολογισμοί της χώρας ήταν πρωτογενώς ελλειμματικοί και για αυτό τον λόγο το δημόσιο χρέος της Ελλάδας αυξανόταν με αργούς αλλά διαρκείς ρυθμούς (Βαρουφάκης et al., 2011). Όπως αναφέρουν οι Τσακλόγλου et al. (2016, σ. 13), «το ήδη υψηλό δημόσιο χρέος, σε συνδυασμό με μέτρα δημοσιονομικής επέκτασης και την απότομη πτώση των φορολογικών εσόδων, λόγω της οικονομικής συρρίκνωσης, οδήγησαν σε περαιτέρω ραγδαία άνοδο τον ήδη υψηλό λόγο δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ, γεγονός που εκτόπισε τελικά την οικονομία μας από τις διεθνείς αγορές, οδηγώντας τη στην αναζήτηση χρηματοδοτικής στήριξης. Για τους ψυχραιμούς και αντικειμενικούς αναλυτές, όλο αυτό ήταν απλώς θέμα χρόνου και συγκυρίας να συμβεί».

Η διαβίωση κάτω από τα όρια της φτώχειας στην Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία του ΙΝΕ της ΓΣΕΕ, αφορά το $\frac{1}{3}$ των Ελλήνων (Μακρής, 2013). Οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες που αντιμετώπιζαν δυσκολίες στον οικονομικό, εργασιακό αλλά και κοινωνικό τομέα την περίοδο πριν από την οικονομική κρίση του 2008, φαίνεται πλέον να βρίσκονται σε ακόμα μειονεκτικότερη θέση, καθώς το χάσμα ανάμεσα στους ίδιους και την κοινωνία έχει διευρυνθεί σημαντικά (European Parliament, 2016). Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από τον Συνήγορο του Πολίτη (2015), σύμφωνα με τον οποίο, «οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, οι νέοι και τα παιδιά, οι μονογονεϊκές οικογένειες και οι οικογένειες με τρία ή περισσότερα παιδιά, άνθρωποι με χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα, άνεργοι και εργαζόμενοι σε μη συμβατικές μορφές εργασίας αντιμετώπιζαν υψηλά επίπεδα φτώχειας τα χρόνια πριν από την εκδήλωση της κρίσης. Οι ομάδες που ήταν ευάλωτες στη φτώχεια πριν από την κρίση είναι εκείνες που επλήγησαν δυσανάλογα και μετά την εκδήλωσή της. Για παράδειγμα, άτομα με μη συμβατικές μορφές εργασίας, όπως εργαζόμενοι με καθεστώς μερικής απασχόλησης ή με συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης,

αντιμετωπίζουν παραδοσιακά υψηλότερα ποσοστά φτώχειας, μια κατάσταση η οποία έχει συνεχιστεί και μετά την έναρξη της κρίσης».

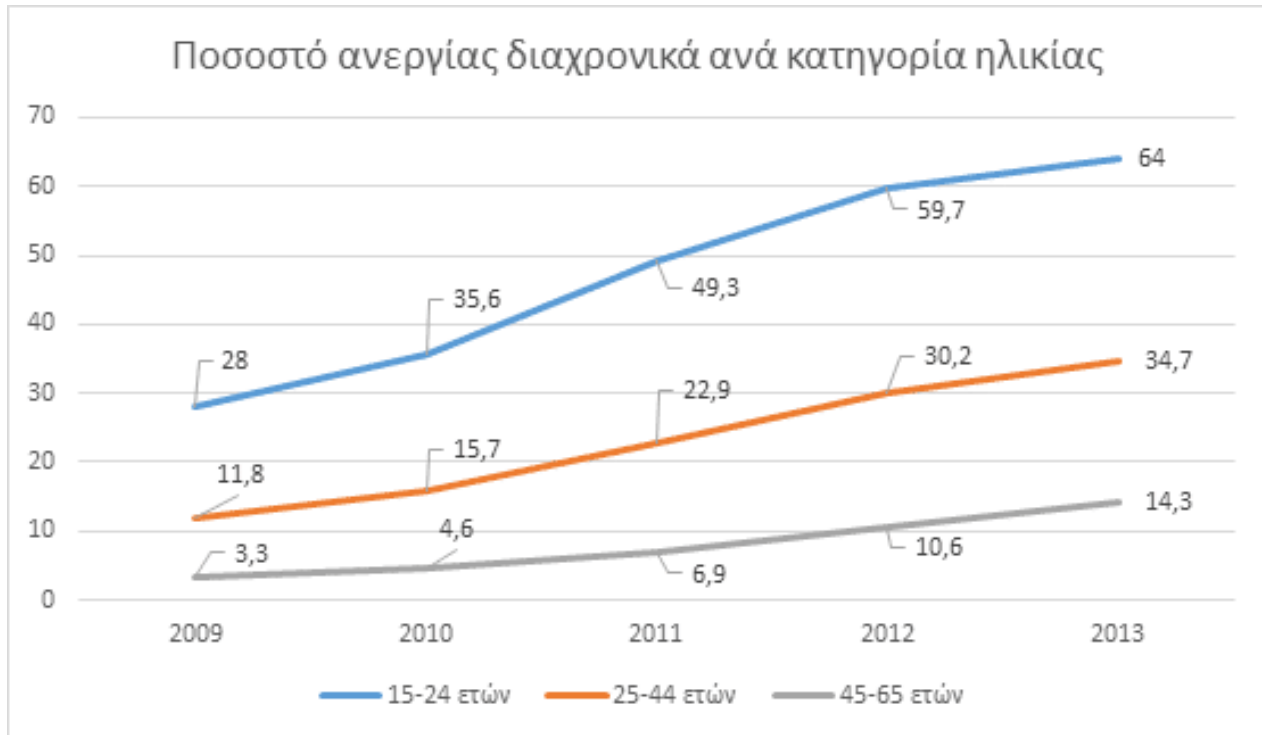
Ολοένα και περισσότερα στοιχεία αποδεικνύουν τη συνεχή αύξηση της κοινωνικής ανισότητας σε ορισμένες περιοχές της ΕΕ, καθώς η κατάσταση για τις ήδη ευάλωτες ομάδες επιδεινώνεται, με πολλούς από τους ήδη φτωχούς να γίνονται φτωχότεροι. Η κατάσταση αυτή δυσχεραίνει την πραγματοποίηση των στόχων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για μείωση της φτώχειας και ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2013).

Όσον αφορά στις δράσεις για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, το ελληνικό κράτος δεν συμβάλλει στον ίδιο βαθμό με τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη. Είναι γνωστό ότι στις νότιες χώρες της Ευρώπης, η οικογένεια υποκαθιστά σε μεγάλο βαθμό το ρόλο που διαδραματίζει το κοινωνικό κράτος στον Ευρωπαϊκό βορρά. Αυτή είναι και η κύρια αιτία που σε χώρες σαν την Ελλάδα και την Ισπανία (με άνω του 27% ανεργία) οι πολίτες ακόμη δεν έχουν επαναστατήσει. Επίσης στην Ελλάδα, σημαντική είναι και η κινητοποίηση των ΜΚΟ, οι οποίοι περιθάλπουν άστεγους, άπορους, ανασφάλιστους ή με σοβαρά ψυχολογικά νοσήματα άτομα (Μακρής, 2013).

Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η οικονομική κρίση φαίνεται να επηρεάζει αρνητικά τόσο τη σωματική, όσο και την ψυχική υγεία κυρίως λόγω της ανεργίας και του μειωμένου εισοδήματος. Στις περισσότερες έρευνες παρατηρείται αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην οικονομική κρίση και την ψυχική υγεία, εφόσον ατομικοί παράγοντες όπως το υποκειμενικό οικονομικό άγχος αλλά και κοινωνικοί, όπως για παράδειγμα ο στιγματισμός και η περιθωριοποίηση παίζουν βασικό ρόλο (Ευθυμίου et al., 2013).

Διάγραμμα 3.1

Ποσοστό ανεργίας ανά ηλικία το διάστημα 2009-2013 στην Ελλάδα

Πηγή: p.consulting.gr, 2014.

Όπως φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, τα ποσοστά ανεργίας είναι υψηλά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ιδιαίτερα για τους νέους, με κορύφωση το 2013, όπου το ποσοστό ανεργίας στις ηλικίες 15 έως 24 ετών ξεπέρασε το 60%.

3.2 Υγειονομική Κρίση και Ευπαθείς Ομάδες

Η πανδημία της νόσου του κορωνοϊού 2019 (COVID-19), που προκλήθηκε από τον ιό SARS-CoV-2, ξεκίνησε τον Δεκέμβριο του 2019. Ο ιός ανιχνεύθηκε πρώτη φορά στην Κίνα, στην περιοχή Γιουχάν και έχει διασπαρεί έως σήμερα σε περισσότερες από 114 χώρες παγκοσμίως. Αποτελεί ένα νέο στέλεχος κορωνοϊού που μέχρι τότε δεν είχε απομονωθεί στον άνθρωπο (Πατρόζου, 2020). Τον Μάρτιο του 2020 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) ανακήρυξε σε

πανδημία την λοίμωξη COVID-19 (WHO, 2020). Αυτή η πρωτοφανούς μεγέθους υγειονομική κρίση έπληξε τα υγειονομικά συστήματα σε διεθνές επίπεδο, δημιουργώντας σοβαρούς προβληματισμούς για την αποτελεσματική της διαχείριση. Έκτοτε, ο ιός είχε καταστροφικές συνέπειες για αρκετές χώρες, καθώς επέδρασε αρνητικά τόσο στην υγεία όσο και στην οικονομία τους (Cheater, 2020; Stachteas F. and Stachteas P., 2020).

Συγκρίνοντας τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 με την τωρινή ανακύπτουσα, λόγω της πανδημίας, οικονομική κρίση φαίνεται πως αν και η αιτία διαφέρει, υπάρχουν αρκετά κοινά στοιχεία. Οι διαφορές τους, ωστόσο, είναι σημαντικές, εφόσον εμποδίζουν την πιθανή εκτίμηση της διάρκειάς της (Αβραμίδης, 2020). Μάλιστα, οι πιο απαισιόδοξες αναλύσεις κάνουν λόγο για ακόμα πιο έντονη οικονομική κρίση συγκριτικά με αυτή του 2008, κρίση αντίστοιχη της Μεγάλης Ύφεσης του 1930 (Bambra et al., 2020; Stachteas F., & Stachteas P., 2020).

Η εξάπλωση του κορωνοϊού άφησε τις εθνικές οικονομίες και επιχειρήσεις να μετράνε το κόστος που επιφέρει, ενώ την ίδια στιγμή οι κυβερνήσεις αγωνίζονται για νέα μέτρα καθολικής απαγόρευσης με σκοπό την μείωση της διασποράς του ιού. Πολλοί άνθρωποι είτε έχασαν την δουλειά τους είτε έβλεπαν το εισόδημά τους να μειώνεται με αποτέλεσμα να αυξάνονται δραματικά τα ποσοστά ανεργίας ειδικά στις μεγάλες οικονομίες. Αυτό γίνεται αντιληπτό αφού ακόμα, οι αριθμοί για νέες ευκαιρίες καριέρας είναι πολύ χαμηλές σε πολλές χώρες. (Jones, Palumbo, Brown, 2021).

«Έτσι, τα σκληρά περιοριστικά μέτρα που λήφθηκαν από τις κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο με σκοπό τον περιορισμό της διασποράς του ιού, παρά τα ταυτόχρονα έκτακτα μέτρα οικονομικής ενίσχυσης, είχαν μία ουσιώδη επίδραση στην παγκόσμια οικονομία, αυξάνοντας σημαντικά τα ποσοστά ανεργίας στις περισσότερες χώρες του κόσμου» (Stachteas P. & Stachteas F., 2020, σ. 138).

Η πανδημία φαίνεται να δημιούργησε νέες ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Πιο ευάλωτα είναι τα άτομα τα οποία βρίσκονται πιο εκτεθειμένα στη λοίμωξη. Για παράδειγμα, εκείνοι που ζουν σε πυκνοκατοικημένες περιοχές ή σε ιδρύματα ή αυτοί που μετακινούνται χρησιμοποιώντας πολυσύχναστα λεωφορεία ή μετρό. Άλλοι είναι ευάλωτοι λόγω του ασθενέστερου ανοσοποιητικού τους συστήματος - ηλικιωμένοι και άτομα με χρόνιες παθήσεις όπως καρδιακές παθήσεις, άσθμα ή διαβήτη. Όσοι έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη, ποιοτική διατροφή και

υποστηρικτικούς πόρους μπορεί επίσης να συγκαταλεχθούν μεταξύ ευάλωτων ατόμων στην πανδημία. Η φυλή μπορεί να αποδειχθεί να είναι μια σημαντική μεταβλητή στον προσδιορισμό της ευπάθειας στον κορωνοϊό, δεδομένου ότι η φυλετική διάκριση αποτελεί εμπόδιο στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας στις Η.Π.Α. Επίσης μεταξύ των ευάλωτων είναι εκείνοι που δεν μιλούν ή δεν καταλαβαίνουν καλά την γλώσσα επειδή δεν μπορούν να κατανοήσουν τις συμβουλές για τη δημόσια υγεία ή να επικοινωνήσουν τις δικές τους ανάγκες και ανησυχίες για την υγεία. Επιπλέον, τα άτομα με σωματικές αναπηρίες κινδυνεύουν εάν πρέπει να απομακρυνθούν από τις ειδικά προσαρμοσμένες συνθήκες διαβίωσής τους ή εάν είναι απομονωμένα από τα συνηθισμένα συστήματα υποστήριξής τους (Farkas and Romaniuk, 2020). Άτομα από νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος, άτομα με χαμηλή εκπαίδευση και εθνοτικές μειονότητες διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο να μολυνθούν με το COVID-19. Ορισμένες διεθνείς μελέτες προσπάθησαν να το εξηγήσουν με συννοσηρότητες - για παράδειγμα, το υψηλό ποσοστό υπέρτασης μεταξύ του μαύρου πληθυσμού, με την υπέρταση να είναι ένας από τους παράγοντες κινδύνου για το COVID-19. Ωστόσο, φαίνεται ότι η υψηλότερη επικράτηση του COVID-19 μεταξύ ευάλωτων ομάδων δεν είναι μόνο θέμα συννοσηρότητας, αλλά και πολιτικής κοινωνικής προστασίας. (Dr.Arsenijevic, Dr Ruijter, 2020). Ορισμένοι δεν είναι ευάλωτοι μόνο λόγω του μολυσματικού παράγοντα, αλλά και επειδή οι συστάσεις για κοινωνική απομόνωση (καραντίνα) και κοινωνική αποστασιοποίηση τους θέτουν σε κίνδυνο όσον αφορά τις αρνητικές συνέπειες της μοναξιάς, της απομόνωσης ή της ενδοοικογενειακή βίας (Farkas and Romaniuk, 2020). Σύμφωνα με το United Nations Research Institute of Social Development, οι πολιτικές του LockDown και της κοινωνικής απομόνωσης είχαν θεωρηθεί λιγότερο αποτελεσματικές σε χώρες με χαμηλό και μεσαίο εισόδημα, εάν δεν συνοδεύονταν από πολιτικές οικονομικής και κοινωνική στήριξης (UNRISD, 2020).

Όπως αναφέρει η Κουτσοκώστα (2020), προβλέπεται ότι η πανδημία του covid-19 θα αυξήσει θεαματικά τον αριθμό των απόρων στην Ευρώπη. Ο κίνδυνος είναι σοβαρός ιδιαίτερα για τους νέους, τα άτομα με χαμηλή μόρφωση, τις μονογονεϊκές οικογένειες, ειδικά με μόνες μητέρες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Στο παρακάτω κεφάλαιο με τίτλο «Κοινωνική Οικονομία», θα γίνει μία εκτενής ανάλυση του τρίτου τομέα. Αρχικά, θα αποσαφηνιστούν έννοιες όπως αυτή της Κοινωνικής Οικονομίας και έπειτα θα γίνει αναλυτική αναφορά στον Τρίτο Τομέα, ξεκινώντας από την εμφάνιση του όρου και συνεχίζοντας με την πορεία και εξέλιξή του. Στη συνέχεια, γίνεται αφορά στην Κοινωνική Οικονομία όπως αυτή υφίσταται στην Ευρώπη καθώς και στην Ελλάδα. Παραμένοντας στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας στη χώρα μας, επισημαίνεται η ισχύουσα νομοθεσία, και τέλος ακολουθεί η λεπτομερής περιγραφή των φορέων Κοινωνικής Οικονομίας.

4.1 Αποσαφήνιση Εννοιών

Ο Τρίτος Τομέας ή αλλιώς Κοινωνική Οικονομία αποτελείται από ένα σύνολο πρακτικών οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής που δεν μπορούν να ενταχθούν αποκλειστικά ούτε στον δημόσιο ούτε στον ιδιωτικό τομέα (Defourny, 2001), όπως για παράδειγμα οι συνεταιρισμοί, οι ΜΚΟ και οι κοινωνίες αλληλοβοήθειας (Αδάμ, Παπαθεοδώρου, 2010). Στόχος του αποτελεί η δημιουργία κερδών για άτομα εκτός των επενδυτών (Ε.Ε.Τ.Α.Α., 2021).

Σημαντική είναι λοιπόν, η αναφορά στην εμφάνιση της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και η επιρροή που άσκησε στην Ελλάδα η εξάπλωσή της. Επίσης, απαραίτητη χρήζει η έκθεση της νομοθεσίας που αφορά την Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα, αλλά και οι φορείς οι οποίοι είναι διαθέσιμοι στην χώρα μας.

«Η Κοινωνική Οικονομία διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην ευρωπαϊκή οικονομία, καθώς συνδυάζει την κερδοφορία με την αλληλεγγύη, δημιουργώντας ποιοτικές θέσεις εργασίας και ενισχύοντας την κοινωνική, οικονομική και περιφερειακή συνοχή, δημιουργώντας κοινωνικό κεφάλαιο, προάγοντας την ενεργό συμμετοχή των πολιτών, την αλληλεγγύη και ένα δημοκρατικό ανθρωποκεντρικό τύπο οικονομίας» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2009). Επιπλέον, περιλαμβάνει συνεταιρισμούς, αμοιβαίες κοινωνίες, μη κερδοσκοπικές ενώσεις, ιδρύματα και κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι φορείς της διαχειρίζονται έναν πολύ μεγάλο αριθμό εμπορικών δραστηριοτήτων, παρέχουν ένα ευρύ φάσμα προϊόντων και υπηρεσιών σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή ενιαία αγορά και δημιουργούν εκατομμύρια θέσεις εργασίας. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι επίσης ο

κινητήρας της κοινωνικής καινοτομίας (European Commission, 2021).

4.2 Εμφάνιση Κοινωνικής Οικονομίας

Ο όρος «Κοινωνική Οικονομία» εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία στις αρχές του 19ου αιώνα. Κατά το πρώτο χρονικό διάστημα, αποτελούσε ένα όρο αρκετά ευρύ. Συγκεκριμένα οποιοδήποτε οικονομικό φαινόμενο είχε κοινωνική διάσταση και οποιοδήποτε κοινωνικό φαινόμενο είχε οικονομική διάσταση, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι άνηκε στην Κοινωνική Οικονομία. Σήμερα, ο Τρίτος Τομέας συνυπάρχει με τον ιδιωτικό κερδοσκοπικό τομέα και τον δημόσιο τομέα. Οι ορισμοί ανά χώρα διαφέρουν καθώς η Κοινωνική Οικονομία ισχύει σε ολόκληρη την Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική, κ.α. Ο Τρίτος Τομέας δεν διαχωρίζεται ξεκάθαρα από τους άλλους δύο, αλλά τα χαρακτηριστικά που τον συνθέτουν, τον ξεχωρίζουν (Defourny et Develterre, 1999). Σύμφωνα με τον Weisbrod (1975) η Κοινωνική Οικονομία στηρίζεται πάνω στην αποτυχία της αγοράς στην παροχή συλλογικών αγαθών και έπειτα στην αποτυχία του ίδιου του κράτους, καθώς αυτό παρέχει υπηρεσίες καθορισμένες από τις ανάγκες του μέσου ψηφοφόρου και όχι εξατομικευμένες στις ατομικές ανάγκες του καθενός. Τις διαφοροποιημένες κοινωνικές ανάγκες των εκάστοτε κοινωνικών ομάδων προσπαθούν να καλύψουν οι ΜΚΟ και η ίδρυσή τους βασίζεται στην ετερογένεια του κάθε πληθυσμού. Όσο μεγαλύτερη η ετερογένεια (αφορά σε εισοδημα, φύλο, θρησκεία, έθνος, κτλ) του πληθυσμού, τόσο μεγαλύτερη και η αποτυχία της αγοράς και του κράτους και κατά συνέπεια, τόσο περισσότερες και οι ιδρυθείσες ΜΚΟ (Αδάμ, 2012).

4.3 Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη

Η αναγνώριση του Τρίτου Τομέα στην Ευρώπη σε συνδυασμό με το ευρύτερο ενδιαφέρον για μη συμβατικές επιχειρηματικές δυναμικές που αντιμετωπίζουν τις πρόσφατες προκλήσεις, υπέδειξαν την εμφάνιση και ανάπτυξης της νέας λογικής που εισάγει η κοινωνική επιχείρηση (Nyssens, 2006).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ορίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις ως αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής οικονομίας: «μια κοινωνική επιχείρηση, φορέας της κοινωνικής οικονομίας, είναι μια επιχείρηση

της οποίας πρωταρχικός στόχος είναι η ύπαρξη θετικού κοινωνικού αντικτύπου παρά η δημιουργία κερδών για τους ιδιοκτήτες ή τους μετόχους της. Δραστηριοποιείται στην αγορά παρέχοντας αγαθά και υπηρεσίες με επιχειρηματικό και καινοτόμο τρόπο, και χρησιμοποιεί τα κέρδη κυρίως για κοινωνικούς σκοπούς. Υπόκειται σε υπεύθυνη και διαφανή διαχείριση, ιδίως συνδέοντας τους εργαζομένους της, τους πελάτες της και τους παράγοντες που εμπλέκονται στις οικονομικές δραστηριότητές της» (Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα,).

Η ανακοίνωση της Επιτροπής εντοπίζει επίσης τα κύρια πεδία δραστηριότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων « α) επιχειρήσεις που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες ή/και αγαθά και υπηρεσίες σε ένα ευάλωτο κοινό και β) επιχειρήσεις που επιδιώκουν την ένταξη στην απασχόληση ατόμων με δυσκολίες στην απασχολησιμότητα, των οποίων όμως η δραστηριότητα ενδέχεται να βρίσκεται εκτός του πεδίου της παροχής κοινωνικών αγαθών ή υπηρεσιών. Από την πλευρά τους, τα διάφορα πνευματικά ρεύματα της Βόρειας Αμερικής σχετικά με τις κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο βασικές προσεγγίσεις: τη σχολή του «εισοδήματος από εργασία» και τη σχολή της «κοινωνικής καινοτομίας» που προωθείται από το Ίδρυμα Ashoka το οποίο ίδρυσε ο Bill Drayton το 1980.» (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2017)

Είναι γεγονός πως το 10% των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων θεωρούνται κοινωνικές επιχειρήσεις και απασχολούν 11 εκατομμύρια εργαζόμενους. Το 10% των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν τα τελευταία χρόνια στην Ευρωπαϊκή Ένωση αφορούν σε δραστηριότητες του τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Η κοινωνική οικονομία αντιπροσωπεύει το 5,9% της συνολικής απασχόλησης και το 6,7% της μισθωτής απασχόλησης με σημαντική τάση αύξησης στον τομέα αυτό (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, 2011, Αιτιολογική Έκθεση σ.1).

Πίνακας 3.1

Η αμειβόμενη απασχόληση στην κοινωνική οικονομία σε σύγκριση με τη συνολική αμειβόμενη απασχόληση στην ΕΕ (2009-2010)

Χώρα	Απασχόληση στο πλαίσιο της ΚΟ	Συνολική απασχόληση	%
Αυστρία	233,53	4.096,30	5,70%
Βέλγιο	462,54	4.488,70	10%
Βουλγαρία	121,3	3.052,80	3,97%
Κύπρος	5,07	385,1	1,32%
Τσεχική Δημοκρατία	160,09	4,885,20	3,28%
Δανία	195,49	2.706,10	7,22%
Εσθονία	38,85	570,9	6,63%
Φινλανδία	187,2	2.447,50	7,65%
Γαλλία	2,318,54	25,692,30	9,02%
Γερμανία	2,458,58	38.737,80	6,35%
Ελλάδα	117,12	4,388,60	2,67%
Ουγγαρία	178,21	3.781,20	4,71%
Ιρλανδία	98,74	1.847,80	5,34%
Ιταλία	2.228,01	22,872,30	9,74%
Λετονία	0,44	940,9	0,05%

Λιθουανία	8,97	1.343,70	0,67%
Λουξεμβούργο	16,11	220,8	7,30%
Μάλτα	1,68	164,2	1,02%
Κάτω Χώρες	856,05	8.370,20	10,23%
Πολωνία	592,8	15.960,50	3,71%
Πορτογαλία	251,1	4,978,20	5,04%
Ρουμανία	163,35	9.239,40	1,77%
Σλοβακία	44,91	2,317,40	1,77%
Σλοβενία	7,09	966	0,73%
Ισπανία	1,243,15	18.456,50	6,74%
Σουηδία	507,21	4,545,80	11,16%
Ηνωμένο Βασίλειο	1,633,00	28,941,50	5,64%
Κροατία	9,08	1.541,20	0,59%
Ισλανδία	0,22	165,8	0,13%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-16	12,806,37	172,790,40	7,41%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΕ-27	14,128,13	216,397,80	6,53%

Πηγή: Eurostat, 2010.

Όπως φαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, η Σουηδία σημειώνει ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό (11,16%). Αντίθετα, η Λετονία παρουσιάζει απαισιόδοξη εικόνα με ποσοστό μόλις 0,05%.

4.4 Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα

«Ο ορισμός της ΚΑΛΟ μπορεί να διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα. Όσον αφορά τον τομέα της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα επικρατεί η ευρεία αντίληψη ότι συμπεριλαμβάνει φορείς που τηρούν τις ακόλουθες αρχές:

1. Συμμετέχουν στην οικονομική ή/και επιχειρηματική δραστηριότητα.
2. Έχουν έναν ξεκάθαρο κοινωνικό σκοπό.
3. Είναι ανεξάρτητοι και έχουν δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων.
4. Επανεπενδύουν τα κέρδη τους, διανέμουν μέρος τους στους εργαζομένους τους ή/και τα διοχετεύουν σε κοινωνικούς στόχους, αντί να τα διανείμουν στα εμπλεκόμενα μέρη ως επιστροφή της επένδυσής τους.
5. Βασίζονται στη συλλογική δράση» (Social Enterprise UK; European Village, 2017, σ. 17).

Η ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα από το 2010 και έπειτα φαίνεται να έχει ακολουθήσει ανοδική πορεία. Σημαντικός παράγοντας σε αυτό φαίνεται να αποτέλεσαν οι αντίξοες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της χώρας την περίοδο αυτή. Συγκεκριμένα, η υψηλή ανεργία, η απουσία εργασιακής κάλυψης, καθώς και η εμφάνιση κινημάτων σχετικών με τον Τρίτο Τομέα, επέδρασαν θετικά στην άνθισή του. Η δύσκολο κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα, έφερε στην επιφάνεια νέα προβλήματα προς επίλυση και κατ' επέκταση καινούριες αποτελεσματικές προσεγγίσεις διαχείρισης. Η αποτυχία, λοιπόν, των ήδη υπαρχόντων μοντέλων έδωσε την ευκαιρία στην Κοινωνική Οικονομία να μπορέσει να αναπτυχθεί (Social Enterprise UK; European Village, 2017).

«Τέσσερα χρόνια μετά την εφαρμογή του ν. 4430/16, ο οποίος ρυθμίζει τα θέματα ίδρυσης και λειτουργίας των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων και των Συνεταιρισμών Εργαζομένων, καθώς και τη λειτουργία του Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.Α.Λ.Ο., η Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας έχει προχωρήσει στην έκδοση διευκρινιστικών εγκυκλίων και ενημερωτικών εγγράφων προς φορείς του Δημόσιου, του Ευρύτερου Δημόσιου και του Ιδιωτικού Τομέα. Παράλληλα, αξιολογώντας τις ανάγκες και τα προβλήματα του πεδίου σε σχέση με τις ρυθμίσεις που προβλέπονται στο ν.4430/16 και αξιοποιώντας την εμπειρία εφαρμογής του, η Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. έχει επεξεργαστεί και συντάξει μια σειρά προτάσεων με

στόχο τη βελτίωση και αποτελεσματικότερη λειτουργία του θεσμικού πλαισίου» (Διεύθυνση Κοινωνικής & Αλληλεγγύας Οικονομίας, 2020, σ. 12).

Παρά τα παραπάνω, η Κοινωνική Οικονομία φαίνεται να μην έχει την αναμενόμενη ανάπτυξη στη χώρα μας, όπως συμβαίνει σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, στις οποίες η ΚΑΛΟ κατέχει σημαίνουσα θέση. Συγκεκριμένα, στο ΕΣΠΑ 2014 – 2020 προβλέφθηκαν σημαντικοί πόροι για την ανάπτυξη του Τρίτου Τομέα, εφόσον η Κοινωνική Οικονομία θεωρείται πολύτιμο μέσο κοινωνικής ένταξης και τόνωσης των τοπικών αγορών εργασίας. Ωστόσο ακόμα και τώρα, οι πόροι αυτοί δεν ενεργοποιούνται με σκοπό την στήριξη της Κ.Ο παρ' όλο που οι ιδιαίτερες ανάγκες για τις οποίες προορίζονται τα κονδύλια είναι γνωστές από τους αρμόδιους. Τέλος, μέσα σε εννέα χρόνια από την πρώτη θεσμοθέτηση του νόμου για την Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, με δυσκολία οι εγγεγραμμένοι φορείς έχουν φτάσει σήμερα τους 1640 (Κονιωτάκη, 2020).

4.5 Σχετική Νομοθεσία για την Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα

Την παλαιότερη αναφορά στην ελληνική νομοθεσία σχετικά με το ευρύτερο φάσμα της κοινωνικής επιχείρησης και των συνεταιρισμών αποτελεί το άρθρο 11 του Συντάγματος του 1864, το οποίο έδινε στους Έλληνες πολίτες το «δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι», δηλαδή το δικαίωμα ενός ατόμου να σχηματίζει φορείς με άλλα άτομα, με σκοπό την επίτευξη κοινών στόχων (Council of Europe, 2014). Η διάταξη αυτή παραμένει σε ισχύ μέχρι και σήμερα. Έκτοτε, όμως, έχουν ψηφιστεί πολλοί ακόμα νόμοι (Social Enterprise UK, European Village, 2017).

Ο Ν. 4019/2011, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους και πιο πρόσφατους νόμους, στον οποίο συμπεριλήφθηκαν, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, οι ορισμοί της Κοινωνικής Οικονομίας και των Κοιν.Σ.Επ. Ο νόμος αυτός θέσπισε ως νέα νομική μορφή την Κοιν.Σ.Επ το 2011, δίνοντας στους Έλληνες την δυνατότητα δημιουργίας συνεταιριστικής επιχείρησης κοινωνικού σκοπού (Social Enterprise UK, European Village, 2017).

«Πριν από την κρίση, ο όρος Κοινωνική Οικονομία είχε μέτρια απήχηση στη δημόσια συζήτηση της Ελλάδας. Ωστόσο, στα χρόνια της κρίσης, και κυρίως μετά το 2011, παρατηρείται μια στροφή προς την ανάπτυξη εγχειρημάτων, τυπικών και άτυπων, τα οποία εντάσσονται στο πεδίο της

ΚΑΛΟ χωρίς να έχει πραγματοποιηθεί μια συστηματική προσπάθεια καταγραφής τους μέχρι σήμερα. Η αδυναμία αυτή οφείλεται σε ζητήματα ορισμού αλλά και στη ρευστή δυναμική του πεδίου» (Αδάμ et al., 2018, σ. 13).

Ο Τρίτος Τομέας, λοιπόν, έχει αποκτήσει αρκετή δημοτικότητα τα τελευταία χρόνια τόσο σε επίπεδο επίσημων κρατικών πολιτικών όσο και σε επίπεδο αριστερής στρατηγικής για την αντιμετώπιση των αυξανόμενων προβλημάτων κοινωνικού αποκλεισμού ιδιαίτερα στο πλαίσιο της παρούσας κρίσης. Όπως φαίνεται και από το Νομοσχέδιο για την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις που κατατέθηκε για διαβούλευση σε δύο φάσεις (Μάρτιος και Ιούνιος 2011) από το Υπουργείο Εργασίας και τελικά ψηφίστηκε στις 20 Σεπτεμβρίου του 2011 (Αδάμ, 2011).

«Ο Ν. 4430/2016 έρχεται να αντικαταστήσει το Ν. 4019/2011 προσφέροντας σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση ένα σύγχρονο και συνεκτικό θεσμικό πλαίσιο, που θα επιτρέψει τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της ΚΑΛΟ σε όλο το φάσμα της οικονομικής δραστηριότητας» (Αδάμ et al., 2018, σ. 22).

Στον παρακάτω πίνακα αναγράφεται η σχετική με την ΚΑΛΟ νομοθεσία που ψηφίστηκε από το 1864 έως σήμερα.

Πίνακας 4.1
ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ Κ.Α.Λ.Ο ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τύπος Πολιτικής	Ονομασία πολιτικής	Σχέση με την ΚΑΛΟ
Σύνταγμα της Ελλάδος, 1864	Άρθρο 11 του Συντάγματος	Προβλέπει το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι: «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις, τηρώντας τους νόμους του κράτους»
Σύνταγμα της Ελλάδος, 1952	Άρθρο 109 του Συντάγματος	Προβλέπει ότι: «οι συνεταιρισμοί, τόσο οι αγροτικοί όσο και οι αστικοί, τελούν υπό την προστασία του κράτους το οποίο υποστηρίζει αυστηματικά την ανάπτυξή τους».
Σύνταγμα της Ελλάδος, 1975	Άρθρο 12 του Συντάγματος	Προβλέπει τη θεσμική κατοχύρωση των συνεταιρισμών και τη διαφοροποίησή τους από τις ενώσεις προσώπων και τις εταιρίες.
Νόμος	N. 602/1915	Ενθαρρύνει τη δημιουργία συνεταιρισμών, ενώ ταυτόχρονα δίνει τη δυνατότητα στους συνεταιριστικούς φορείς που λειτουργούν υπό άλλη νομική μορφή να αποκτήσουν τη νομική μορφή του συνεταιρισμού.
Γυναικείοι Συνεταιρισμοί	N. 921/1979	Προβλέπει τη δημιουργία των πρώτων γυναικείων συνεταιρισμών, που προωθούν την τοπική ανάπτυξη και τον πολιτισμό.
Συνεταιριστικές Τράπεζες	N. 2076/1992	Προβλέπει τη δημιουργία των συνεταιριστικών τραπεζών στην Ελλάδα
Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης	N. 2716/1999, άρθρο 12	Προβλέπει την αποϊδρυματοποίηση των ψυχικά ασθενών μέσω κοινωνικών συνεταιρισμών περιορισμένης ευθύνης
Αστική μη κερδοσκοπική εταιρία	741 ΑΚ	Προβλέπει ότι οι αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρίες συνιστούν μια σύμβαση μεταξύ δύο ή περισσότερων μερών, που έχουν αμοιβαίως υποχρέωση να επιδιώκουν με κοινές εισφορές κοινό σκοπό και ιδίως οικονομικό.
Αστική μη-κερδοσκοπική εταιρία	N. 4019/2011	Επικεντρώνεται στη θέσπιση της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης ως νέου είδους επιχείρησης (Κοιν.Σ.Επ.).
Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση	N. 4430/2016	Προβλέπει ένα νέο πλαίσιο για διαφορετικά είδη μη κερδοσκοπικών φορέων και επιχειρήσεων που εφαρμόζουν δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων και έχουν έναν ξεκάθαρο συλλογικό και κοινωνικό αντίκτυπο, ενώ παράλληλα καλύπτουν μια κοινωνική ανάγκη προσφέροντας μια εναλλακτική λύση στην αγορά.
Σωματεία	Άρθρα 78 – 106 ΑΚ	Προβλέπει ότι τα σωματεία δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα
Ιδρύματα	Άρθρο 108 ΑΚ	Ορίζει τα ιδρύματα ως οντότητες που χρησιμοποιούν τους πόρους τους για την εξυπηρέτηση ειδικού σκοπού.

Πηγή: Social Enterprise UK, European Village, British Council, 2017.

4.6 Φορείς Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα

Η Πέππα (2014, σ. 19) αναφέρει πως «οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας έχουν ως επίκεντρο

της δράσης τους τις ανθρώπινες αξίες και επιδιώκουν την κοινωνική και οικονομική δικαιοσύνη, δηλαδή τη δίκαιη κατανομή της παραγόμενης ευμάρειας. Η κοινωνική οικονομία ικανοποιεί αναπτυξιακές ανάγκες κοινωνικού χαρακτήρα και αναπτύσσεται σε όλους σχεδόν τους οικονομικούς τομείς, την υγεία, την πρόνοια, την εργασία, την εκπαίδευση, τις κοινωνικές υπηρεσίες, τον πολιτισμό, το περιβάλλον. Οι θεσμοί της χαρακτηρίζονται από διφυή χαρακτήρα. Προσφέρουν υλικά αγαθά ικανοποιώντας κοινωνικές ανάγκες, αλλά και άυλα αγαθά αφού η κοινωνική οικονομία θέτει ως βασική προτεραιότητα τον άνθρωπο και την κοινωνία προωθώντας την κοινωνική ενσωμάτωση, την τοπική ανάπτυξη, την πρόληψη των κοινωνικών ανισοτήτων, την ενίσχυση του κοινωνικού ιστού, την ενδυνάμωση του κοινωνικού κεφαλαίου και την ανάπτυξη δημοκρατικών και συμμετοχικών δομών».

«Η μεγαλύτερη αναγνώριση του τρίτου τομέα στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού εδράζεται στην παροχή υπηρεσιών εργασιακής επανένταξης. Οι διπλές πιέσεις που δέχεται σήμερα το κράτος πρόνοιας συμπυκνώνουν ένα οριακό σημείο, εφόσον το κράτος διαθέτει ελάχιστα μέσα για να απαντήσει τόσο σε διαχρονικές όσο και σε νέες κοινωνικές ανάγκες. Εδώ ακριβώς έγκειται και η υποτιθέμενη καινοτομία του τρίτου τομέα, δηλαδή στη δυνατότητα να φέρνει στην επιφάνεια νέες κοινωνικές ανάγκες που δεν καλύπτονται επαρκώς από το κράτος και να τις μετασχηματίζει σε παρεχόμενες υπηρεσίες δημιουργώντας παράλληλα νέες θέσεις εργασίας» (Αδάμ, Παπαθεοδώρου, 2010, σ. 22).

4.6.1 Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε)

Σύμφωνα με το νόμο 2716/1999 (άρθρο 12), Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) αποβλέπουν στην κοινωνικά οικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα και συμβάλλουν στη θεραπεία τους και στην κατά το δυνατόν οικονομική τους αυτάρκεια. Οι Κοι.Σ.Π.Ε. είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου με περιορισμένη ευθύνη των μελών τους, έχουν εμπορική ιδιότητα και αποτελούν Μονάδες Ψυχικής Υγείας, οι οποίες εντάσσονται στους Τομείς Ψυχικής Υγείας. Η μέριμνα για την ανάπτυξή τους και η εποπτεία τους ανήκουν στον Υπουργό Υγείας και Πρόνοιας και ασκούνται μέσω της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας.

«Με το ν. 4019/2011, για την «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις», οι Κοι.Σ.Π.Ε. έχουν συμπεριληφθεί στις διατάξεις του Νόμου. Βασικός στόχος τους είναι η κοινωνικοοικονομική ενσωμάτωση και η επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα, συμβάλλοντας στη θεραπεία τους και στην κατά το δυνατόν οικονομική τους αυτάρκεια» (Εταιρία Κοινωνικής Ψυχιατρικής Π. Σακελλαρόπουλος, *χχ*).

Στο πλαίσιο του στόχου για επαγγελματική ένταξη των ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, οι Κοι.Σ.Π.Ε. έχουν και εμπορική ιδιότητα και αναπτύσσουν οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα (αγροτική, βιομηχανική, παροχής υπηρεσιών, κοινωνικής ανάπτυξης, κ.α) (Εταιρία Κοινωνικής Ψυχιατρικής Π. Σακελλαρόπουλος, *χχ*).

Μέλη των Κοι.Σ.Π.Ε. μπορούν να γίνουν:

- Άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα σε ποσοστό τουλάχιστον 35%.
- Επαγγελματίες ψυχικής υγείας σε ποσοστό έως 45%.
- Νομικά πρόσωπα Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου ή άλλα φυσικά πρόσωπα σε ποσοστό έως 20% (Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης Τομέας Ψυχικής Υγείας Δωδεκανήσου, *χχ*).

4.6.2 Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ)

Η κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.) είναι μια καινοτόμος μορφή ιδιωτικής επιχείρησης, που θεσμοθετήθηκε στην Ελλάδα με τον πρόσφατο νόμο του 2016 (Ν. 4430/2016) (Χάιτα, 2018) και ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό που έχει, διακρίνεται στις εξής κατηγορίες:

A. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης, που «αποσκοπούν στην ένταξη των ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Γι' αυτό το λόγο, σε μια Κοιν.Σ.επ. Ένταξης, το 40% κάτ ελάχιστον των εργαζόμενων θα πρέπει να ανήκει υποχρεωτικά στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού» (Γκουδινόγλου, 2015, σ. 3).

Β. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Κοινωνικής Φροντίδας, οι οποίες «αποσκοπούν στην παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών κοινωνικού – προνοιακού χαρακτήρα που απευθύνονται σε ομάδες πληθυσμού όπως ηλικιωμένοι, βρέφη, παιδιά, ΑΜΕΑ και άτομα με χρόνιες παθήσεις» (Γκουδινόγλου, 2015, σ. 3).

Γ. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού, «οι οποίες αφορούν την παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης» (Μπόζος, 2016).

Τα μέλη της «Κοιν.Σ.Επ.» μπορούν να είναι είτε απλοί πολίτες, είτε νομικά πρόσωπα δηλαδή επιχειρήσεις. Η συμμετοχή των νομικών προσώπων, όμως, δεν μπορεί να υπερβαίνει το 1/3 των μελών της Κοιν.Σ.Επ., ενώ δεν επιτρέπεται η συμμετοχή των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ) που υπάγονται σε αυτή (Σταυρουλάκης, 2016).

4.6.3 Συνεταιρισμοί Εργαζομένων (ΣΥΝ.ΕΡΓ)

«Συνεταιρισμοί Εργαζομένων είναι οι Αστικοί Συνεταιρισμοί του ν.1667/1986 που έχουν ως καταστατικό σκοπό τη «συλλογική ωφέλεια», όπως ορίζεται στον ν.4430/2016 και διαθέτουν εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα» (Τμήμα Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.ΑΛ.Ο, 2019, σ. 4). «Πρόκειται για επιχειρήσεις που αποτελούνται από τουλάχιστον 3 άτομα (φυσικά πρόσωπα) τα οποία επιθυμούν να βιοποριστούν, παράγοντας από κοινού αγαθά και υπηρεσίες για τρίτους. Ο Συνεταιρισμός Εργαζομένων δεν είναι απαραίτητο να αποσκοπεί σε κοινωνική ωφέλεια, αρκεί να διαθέτει τα βασικά χαρακτηριστικά των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. Αυτή η πρόβλεψη διευκολύνει την ίδρυση συνεργατικών σχημάτων σε κλάδους όπως αυτός της εστίασης, που με βάση τις προβλέψεις του προηγούμενου νόμου αντιμετώπιζαν πρόβλημα στοιχειοθέτησης της επιδίωξης κοινωνικού οφέλους. Τέτοιες επιχειρήσεις νοούνται πλέον αυτοδίκαια ως φορείς Κ.ΑΛ.Ο.» (ILF

Consulting, 2020).

«Για τη σύστασή τους, λοιπόν, απαιτείται η σύμπραξη τουλάχιστον τριών (3) φυσικών προσώπων, τα οποία υπογράφουν το καταστατικό. Με την εγγραφή στο Μητρώο, ο ΣΥΝΕΡΓ αποκτά νομική προσωπικότητα και εμπορική ιδιότητα» (Αδάμ et al., 2018, σ. 49).

4.6.4 Λοιποί Οργανισμοί

«Οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο, εφόσον έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα, όπως ιδίως αγροτικοί συνεταιρισμοί του Ν.4384/2016 (Α' 78), αστικοί συνεταιρισμοί του Ν. 1667/1986, Αστικές Εταιρείες των άρθρων 741 επ. του Α.Κ., εφόσον σωρευτικά συντρέχουν οι προβλεπόμενες από το νόμο προϋποθέσεις» (Σαρρή & Τριχοπούλου, 2017, σ. 464-465).

Οι ισχύουσες προϋποθέσεις σύμφωνα με το νόμο 4430/2016 είναι οι εξής:

- Αναπτύσσει δραστηριότητες συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας.
- Μεριμνά για την πληροφόρηση και τη συμμετοχή των μελών του και εφαρμόζει δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων, σύμφωνα με την αρχή ένα μέλος μία ψήφος, ανεξάρτητα από τη συνεισφορά κάθε μέλους.
- Το καταστατικό του προβλέπει περιορισμούς στη διανομή κερδών.
- Εφαρμόζει σύστημα σύγκλισης στην αμοιβή της εργασίας.
- Αποβλέπει στην ενδυνάμωση των οικονομικών δραστηριοτήτων του και τη μεγιστοποίηση της παραγόμενης κοινωνικής ωφέλειας μέσω της οριζόντιας και ισότιμης δικτύωσης με άλλους φορείς ΚΑΛΟ.
- Δεν έχει ιδρυθεί και δεν διοικείται άμεσα ή έμμεσα από Ν.Π.Δ.Δ. ή Ο.Τ.Α. α' ή β' βαθμού ή από άλλο νομικό πρόσωπο του ευρύτερου δημόσιου τομέα (Διεύθυνση Κοινωνικής & Αλληλεγγύας Οικονομίας, 2021).

«Ο νέος νόμος δεν ορίζει και δεν εξειδικεύει την έννοια της κοινωνικής επιχείρησης, ενώ αφήνει εκτός των διατάξεών του, τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, τους οργανισμούς χωρίς νομική προσωπικότητα, τους αγροτικούς και αστικούς συνεταιρισμούς και ιδίως τα αλληλασφαλιστικά

ταμεία και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα, αποκλείοντας την υπαγωγή τους στις ευεργετικές διατάξεις περί υποστήριξης της κοινωνικής οικονομίας» (Σαρρή & Τριχοπούλου, 2017, σ. 465).

ΜΕΡΟΣ Β' - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 - ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Σκοπός Έρευνας

Σύμφωνα με την βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε, καταδεικνύονται πρωτίστως οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες στην απορρόφησή τους στην αγορά εργασίας και, κατά δεύτερον, το σημαντικό έργο του τρίτου τομέα στην εργασιακή αποκατάστασή τους. Η ελλιπής αναγνωρισιμότητα της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, καθώς και η περιορισμένη βιβλιογραφία και έρευνα στη χώρα μας, δημιούργησε την ανάγκη για περαιτέρω ερευνητική μελέτη σχετικά με τον τρίτο τομέα και την καίρια θέση του στην επαγγελματική αποκατάσταση των ευπαθών κοινωνικά ομάδων.

Σκοπός της παρούσας έρευνας, λοιπόν, αποτελεί η διερεύνηση της απορρόφησης των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην αγορά εργασίας, η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας, και συγκεκριμένα των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ) και των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε) στην ένταξη αυτών, καθώς και ο αντίκτυπος που επέφερε η υγειονομική κρίση στη λειτουργία τους.

5.2 Ερευνητικά Ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία προκύπτουν από τον σκοπό εκπόνησης της έρευνας, είναι τα εξής: Αρχικά, ερευνάται η δυσκολία ένταξης των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην αγορά εργασίας. Μέσω ερωτήσεων που αφορούν στην ανάγκη δημιουργίας των Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε., καταδεικνύονται τα εμπόδια που υφίστανται οι ομάδες αυτές.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα είναι το πόσο και με ποιους τρόπους η Κοινωνική Οικονομία διευκολύνει την εργασιακή ένταξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων. Είναι σημαντικό να γνωστοποιηθούν οι στόχοι των Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε και η συμβολή τους στην επαγγελματική στήριξη των ευπαθών ομάδων.

Τέλος, πρέπει να ερευνηθεί ο αντίκτυπος της υγειονομικής κρίσης στην λειτουργία και τη δομή των Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε. Το τελευταίο, καθώς και τα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα

απαντώνται μέσω της ποιοτικής μεθοδολογίας έρευνας και συγκεκριμένα των ημιδομημένων συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν.

5.3 Μεθοδολογία Έρευνας

Η προτεινόμενη έρευνα αποτελεί μια περιγραφική/διερευνητική μελέτη ποιοτικού τύπου. Μέσω της ποιοτικής μεθοδολογίας έρευνας δίνεται η δυνατότητα για ρεαλιστική αποτύπωση των βιωμάτων της ομάδας-στόχου. Με αυτόν τον τρόπο επιτρέπεται η άντληση πλούσιων και έγκυρων πληροφοριών. Βασικό εργαλείο στην ποιοτική έρευνα εκτός της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, αποτελεί η συνέντευξη, μέσω της οποίας θα επισημανθούν τα πραγματικά κωλύματα των ευπαθών ομάδων στην επαγγελματική αποκατάσταση και θα διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους οι ίδιες οι επιχειρήσεις στοχεύουν στην ένταξη αυτών.

5.4 Ερευνητικά Εργαλεία και Μεθοδολογία Ανάλυσης

Για την συλλογή των παραπάνω πληροφοριών, θα γίνει χρήση ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Η ημιδομημένη συνέντευξη αποτελείται από ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων και παρουσιάζει ευελιξία ως προς την σειρά, τον χρόνο και την τροποποίησή τους. Η αμεσότητα αυτή την καθιστά την καταλληλότερη μέθοδο συνέντευξης και αυτός είναι ο λόγος επιλογής της στην παρούσα έρευνα. Παρ' όλα αυτά, λόγω ορισμένων περιορισμών πραγματοποιήθηκαν και γραπτές συνεντεύξεις με τη χρήση ερωτηματολογίου.

Η συνέντευξη χωρίζεται σε τρεις θεματικές ενότητες, οι οποίες αντιστοιχούν στα προαναφερθέντα ερευνητικά ερωτήματα (βλ. 6.2). Για την πραγματοποίησή της, διαμορφώθηκε ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, προσδίδοντας έτσι, ευελιξία στις απαντήσεις του συνεντευξιαζόμενου.

Στις προφορικές συνεντεύξεις έγινε χρήση του εργαλείου της μαγνητοφώνησης, ύστερα από

συναίνεση των συνεντευξιαζομένων. Η καταγραφή των απαντήσεων πραγματοποιήθηκε μέσω της απομαγνητοφώνησης και στη συνέχεια ακολούθησε ανάλυση των δεδομένων του συνόλου των συνεντεύξεων μέσω των προγραμμάτων Microsoft Excel και Microsoft Word, όπου και εξήχθησαν συμπεράσματα ύστερα από κατηγοριοποίηση των πληροφοριών και επισήμανση σημαντικών ερευνητικών ευρημάτων.

5.5 Πληθυσμός και Δείγμα

Μέλη Κοινωνικών Επιχειρήσεων - Συνεταιρισμών αποτέλεσαν τον πληθυσμό μελέτης. Πιο συγκεκριμένα, στην έρευνα συμμετείχαν: Ένα (1) διοικητικό στέλεχος και ένας (1) εργαζόμενος - μέλος ευπαθούς ομάδας από το Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Αργώ, ένα (1) διοικητικό στέλεχος από το Κοι.Σ.Π.Ε Μ.Α.Ν.Α, ένα (1) διοικητικό στέλεχος από το Κοι.Σ.Π.Ε. Ρεθύμνου, καθώς και ένα (1) διοικητικό στέλεχος από την Κοινωνική Επιχείρηση Redemption Roasters, συνολικά, λοιπόν, πέντε (5) μέλη Κοινωνικών Επιχειρήσεων - Συνεταιρισμών. Επιλογή του δείγματος αποτέλεσε η μη τυχαία σκόπιμη δειγματοληπτική μέθοδος, με στόχο την διερεύνηση της διασύνδεσης της Κοινωνικής Οικονομίας και των ευκαιριών απασχόλησης ευπαθών ομάδων. Οι συνεντεύξεις ορίστηκαν, ύστερα από τηλεφωνική και, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαδικτυακή επικοινωνία και πραγματοποιήθηκαν με τη μέθοδο της τηλεσυνεργασίας.

5.6 Τόπος και Χρόνος Έρευνας

Τόπο διεξαγωγής της έρευνας αποτέλεσαν ηλεκτρονικές πλατφόρμες, καθώς οι συνεντεύξεις και η ανάλυση αυτών πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά με τη μέθοδο της τηλεσυνεργασίας. Όσον αφορά στον χρόνο διεξαγωγής, η έρευνα διήρκεσε περίπου τέσσερις (4) μήνες (Απρίλιος 2021 - Ιούνιος 2021). Ωστόσο, μέρος της έρευνας διεξήχθη εκτός χρονοδιαγράμματος, λόγω αναβολής μίας εκ των συνεντεύξεων, η οποία πραγματοποιήθηκε τον μήνα Αύγουστο 2021. Το παραπάνω χρονικό διάστημα ολοκληρώθηκαν η επιλογή του δείγματος, η σύνταξη του ερωτηματολογίου, η προετοιμασία των συνεντεύξεων, η συγκέντρωση, ανάλυση και επεξεργασία του ερευνητικού υλικού.

5.7 Περιορισμοί της Έρευνας

Από την έναρξη της συγγραφής της παρούσας μελέτης, η επιδημιολογική κρίση μετέβαλε τα δεδομένα και επέφερε περιορισμούς σε κάθε τομέα της έρευνας. Αναλυτικότερα, τέθηκαν περιορισμοί τόσο στην επικοινωνία μεταξύ των ερευνητών, όσο και με τα μέλη των δομών Κοινωνικής Οικονομίας. Η υγειονομική κρίση και συγκεκριμένα ο υποχρεωτικός κατ' οίκον περιορισμός, καθώς και οι αναστολές εργασίας που επιβλήθηκαν στα μέλη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων - Συνεταιρισμών έφεραν ως αποτέλεσμα, κατ' αρχάς, την μειωμένη συμμετοχή στην έρευνα, γεγονός που την καθιστά έρευνα μικρής κλίμακας και, κατά δεύτερον, την αδυναμία ορισμένων από τους συνεντευξιαζόμενους για προφορική συνέντευξη. Έτσι λόγω της τήρησης του υγειονομικού πρωτοκόλλου, η έρευνα διεξήχθη εξ' αποστάσεως, μέσω τηλεδιασκέψεων, εφόσον η δια ζώσης συνέντευξη κατέστη αδύνατη και στις περιπτώσεις αδυναμίας προφορικής συνέντευξης, στάλθηκαν γραπτά ερωτηματολόγια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΚΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στο ακόλουθο κεφάλαιο, αναλύεται η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, αποτελέσματα που διεξήχθησαν από τις πραγματοποιηθείσες συνεντεύξεις. Τα παραπάνω θα παρουσιάζονται σε υποκεφάλαια ως απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι στα αποτελέσματα της έρευνας ανά ενότητα ενσωματώνονται και στοιχεία που αφορούν τη σύνδεση των τελευταίων με τη θεωρία και τη διεθνή βιβλιογραφία. Η επιλογή αυτή προκρίθηκε αφενός για λόγους οικονομίας του κειμένου και νοηματικής συνοχής και αφετέρου εξαιτίας του χαρακτήρα των εμπειρικών δεδομένων. Η απουσία μεγάλων ποσοτικών δεδομένων και η επιλογή χρήσης ημιδομημένων συνεντεύξεων σε βάθος, δίνουν την ευκαιρία συλλογής όσο το δυνατόν πλουσιότερου ερευνητικού υλικού τοποθετώντας τους συμμετέχοντες στο επίκεντρο της ερευνητικής προσοχής. Οι συμμετέχοντες μιλούν για τις αντιλήψεις τους, τις σκέψεις τους ή τις εμπειρίες τους ελεύθερα και σε βάθος αναδεικνύοντας τις τελευταίες ως σημαντικές διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας της Κοινωνικής Οικονομίας. Αυτή ακριβώς η σύνδεση της ατομικής αντίληψης με τη θεωρία επιχειρείται να αναδειχθεί, αλλά σε κάθε περίπτωση η σύνδεση είναι διακριτή και σε καμία περίπτωση δεν μεταβάλλει ούτε αλλοιώνει τα ευρήματα της Πτυχιακής Εργασίας.

Στα παρακάτω υποκεφάλαια γίνεται αναφορά στην συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας (Κ.Ο) σε κάθε ευπαθή ομάδα ξεχωριστά. Συγκεκριμένα, ερευνάται η συμβολή της στις εξής ευπαθείς κοινωνικά ομάδες: ΑμεΑ, Απεξαρτημένα από Ουσίες Άτομα, Ψυχικά Ασθενείς, Πρώην Φυλακισμένοι.

6.1 Κ.Ο και ΑμεΑ

Στο παρακάτω υποκεφάλαιο, εμπεριέχονται λόγια από την συνέντευξη με την ιδρύτρια και πρόεδρο της Κοιν.Σ.Επ. «ΜΑΝΑ». Η Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής και Συλλογικής Ωφέλειας «Μ.Α.Ν.Α», όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα της (mana.com.gr), «είναι μια ιδιωτική πρωτοβουλία, γονέων παιδιών με ιδιαιτερότητες. Αντιμετωπίζοντας και βιώνοντας καθημερινά

τις προκλήσεις, τους προβληματισμούς, τις αγωνίες αλλά και τις χαρές και τις δυνατότητες των ΑμεΑ, θελήσαμε να δημιουργήσουμε έναν χώρο ο οποίος θα συμερίζεται τα προβλήματα των γονέων, ενώ ταυτόχρονα θα εστιάζει και στην αξία των παιδιών. Το Μ.Α.Ν.Α Κοιν.Σ.Επ. έχει δομηθεί έτσι ώστε τα προγράμματά του αφενός να διασκεδάζουν και να ψυχαγωγούν τα παιδιά και αφετέρου να βελτιώνουν τις γνωστικές τους ικανότητες καθώς και τις δεξιότητες που αφορούν τις ανάγκες διαβίωσης των ατόμων με αναπηρία, με απώτερο στόχο την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών αλλά και την ανακούφιση των οικογενειών από τα προβλήματα της καθημερινότητας» (Κοιν.Σ.Επ Μ.Α.Ν.Α, 2018).

Το ζήτημα των ενηλίκων ΑμεΑ και της ποιοτικής ζωής τους αποτελεί για την κοινωνία στοίχημα για την αρχή της ισότητας και της αλληλεγγύης. Κάνοντας λόγο για ίση μεταχείριση και παροχή ίσων ευκαιριών σε ΑμεΑ, τίγεται το ζήτημα της εργασιακής τους ένταξης. Η ανεξάρτητη διαβίωσή τους, στοχεύοντας στην εργασιακή απασχόληση μπορεί να επιτευχθεί κατ' αρχάς μέσω της εκπαίδευσης και κατάρτισης, επιπλέον μέσω της ενδυνάμωσης με την παρακολούθηση προεπαγγελματικών εργαστηρίων και τέλος μέσα από ευκαιρίες εργασίας δομημένες σύμφωνα με τις εξατομικευμένες ανάγκες τους. Η εργασιακή ένταξη των ΑμεΑ είναι κάτι ρεαλιστικό, το οποίο εφαρμόζεται πολλά χρόνια σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Χρειάζεται συνεργασία και υποστήριξη αυτοδιοίκησης φορέων και επιχειρημάτων για να μπορέσουν να εργαστούν σε έναν δημόσιο οργανισμό ή μια ιδιωτική επιχείρηση (Φραγκοπουλοπούλου, 2019).

Α) Η δυσκολία ένταξης των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην αγορά εργασίας

«Η επαγγελματική ένταξη είναι μια διαπιστωμένη δυσκολία για τα ΑμεΑ και τα άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Ακολουθείται αντισταθμιστικά μία προνοιακή πολιτική, η οποία πολλές φορές περισσότερο περιθωριοποιεί ή μειώνει τη δύναμη του ατόμου. Ένα ΑμεΑ αντιμετωπίζει την ίδια δυσκολία να δημιουργήσει επιχείρηση με οποιοδήποτε πολίτη της χώρας. Έχει να αντιμετωπίσει την ίδια γραφειοκρατία, τα ίδια ερωτήματα πώς θα κάνει την επιχείρησή του βιώσιμη, ενώ επιπλέον έχει να διαχειριστεί και ζητήματα προσβασιμότητας, όπως για παράδειγμα πρόσβαση σε δυνατότητες, σε υπηρεσίες, σε φορείς και σε ευκαιρίες που οι υπόλοιποι δεν τις αντιμετωπίζουν» ανέφερε η Ιωάννα Γεωργιάδου, υπεύθυνη του Κέντρου Στήριξης Κ.Α.Λ.Ο Μαγνησίας (Ασβεστάς, 2019).

Οι δυσκολίες των ΑμεΑ είναι αναμφισβήτητες. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα λόγια της ιδρύτριας - προέδρου της Κοιν.Σ.Επ «Μ.Α.Ν.Α». Η ίδια αναφέρει πως βλέποντας το παιδί της να δέχεται διακρίσεις σε πολλούς τομείς της ζωής του, αποφάσισε να δημιουργήσει μία Κοιν.Σ.Επ., η οποία θα διευκολύνει την ζωή όλων των παιδιών ΑμεΑ και θα κάνει ευκολότερη την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας. Βασικός στόχος της Κοινωνικής Επιχείρησης αποτελεί η ανεξάρτητη διαβίωση των ΑμεΑ.

«Μέσα από τις δυσκολίες που αντιμετώπισα για το μέγλωμα του δικού μου παιδιού οραματίστηκα ένα χώρο όπου όλα θα ήταν ευκολότερα».

«Βασικοί στόχοι της επιχείρησής μας είναι η αυτονομία και η λειτουργικότητα των παιδιών ΑμεΑ».

Β) Πόσο και με ποιους τρόπους η Κοινωνική Οικονομία διευκολύνει την εργασιακή ένταξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων.

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα έρχεται να καλύψει σε ένα βαθμό αυτό το κενό, καθώς προσφέρει ουσιαστικές διευκολύνσεις, ώστε άτομα που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες, να μπορέσουν να στήσουν οι ίδιοι μία επιχείρηση (Ασβεστάς, 2019). Επιπλέον, σύμφωνα με το νόμο 4019/2011, οι εργαζόμενοι στις Κοιν.Σ.Επ., οι οποίοι ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού και λαμβάνουν επίδομα πρόνοιας ή οποιαδήποτε άλλη παροχή (νοσήλια, επιδόματα επανένταξης κ.ά.), συνεχίζουν να εισπράττουν τις παροχές αυτές ενώ συνεχίζουν να αμείβονται από την Κοιν.Σ.Επ. (Κουτουμάνος, 2014).

Σε μία έρευνα επισημαίνεται ότι οι αξίες που μοιράζονται οι φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας δημιουργούν μια διαφοροποιημένη συμπεριφορά σε σχέση με τη σύνθεση του προσωπικού τους που συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή. Μια επιχειρηματική κουλτούρα χωρίς αποκλεισμούς εκτιμά και αποδέχεται την ποικιλομορφία (όχι μόνο που σχετίζεται με τις αναπηρίες) εμφανίζει χαρακτηριστικά γενικής ευαισθητοποίησης και ένταξης των εργαζομένων με αναπηρίες σε φορείς κοινωνικής οικονομίας (Santero-Sanchez et al., 2016).

Η Κοιν.Σ.Επ. «Μ.Α.Ν.Α» ιδρύθηκε με σκοπό την διευκόλυνση της ζωής των ΑμεΑ. Ένας από τους στόχους της ήταν η εργασιακή αποκατάστασή τους και για τον λόγο αυτό δημιουργήθηκε μία

καφετέρια, στην οποία προσωπικό θα αποτελούσαν οι ίδιοι. Παρ' όλα αυτά, για λόγους που θα αναφερθούν παρακάτω, αυτό δεν κατέστη δυνατό.

«Είναι δύσκολο αυτό το κομμάτι. Στο «Μ.Α.Ν.Α» λειτουργεί παράλληλα και καφετέρια όπου σκοπός μας ήταν αυτός ακριβώς, να δοθεί απασχόληση σε άτομα ΑμεΑ. Οι καιροί όμως δεν το επιτρέπουν. Ελπίζουμε στο μέλλον τα πράγματα να είναι καλύτερα».

Γ) Ο αντίκτυπος της Υγειονομικής Κρίσης στη λειτουργία και τη δομή των Κοιν.Σ.Επ. Και Κοι.Σ.Π.Ε.

«Στο πλαίσιο που διαμόρφωσαν οι ολέθριες συνέπειες της επιδημίας του COVID-19, συνεταιρισμοί και μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜμΕ) σε παγκόσμιο επίπεδο, κινητοποιούνται προκειμένου να ενισχύσουν τους εργαζομένους τους, τα μέλη και τις κοινότητές τους. Ιστορικά, σε περιόδους κρίσης οι αξίες της συνεργασίας, της αλληλεγγύης και της αμοιβαιότητας εμφανίζονται ενισχυμένες» (Κοτσακά, 2020).

Παρ' όλα αυτά, «η επιδημία COVID-19 είχε σημαντικό αντίκτυπο στους παράγοντες της κοινωνικής οικονομίας, ωθώντας τους να προσαρμόσουν τον τρόπο λειτουργίας τους για να διασφαλίσουν τη ροή των ταμειακών ροών και να εντοπίσουν νέες ευκαιρίες για να παραμείνουν εν ζωή. Πολλοί οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας έπρεπε να επανεξετάσουν τα επιχειρηματικά / λειτουργικά μοντέλα τους και, ορισμένοι, να κλείσουν κάποιες από τις δραστηριότητές τους προκειμένου να διασφαλίσουν την οικονομική βιωσιμότητα των οργανισμών τους» (Σινανίδου, 2020; OECD, 2020).

Όπως αναφέρει και η πρόεδρος του Κοι.Σ.Π.Ε «Μ.Α.Ν.Α», ο covid-19 αποτέλεσε εμπόδιο σε πολλές από τις δραστηριότητες της επιχείρησης, οι οποίες δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν όπως παλαιότερα. Επιπλέον, η καφετέρια στην οποία εργάζονται τα παιδιά του Μ.Α.Ν.Α, λόγω του covid-19, σταμάτησε να λειτουργεί, γεγονός που στέκεται κώλυμα στην επαγγελματική αποκατάστασή τους. Τέλος, η υγειονομική κρίση δημιούργησε φόβο στους γονείς των παιδιών ΑμεΑ, όσον αφορά την υγεία αυτών.

«Ο μεγαλύτερος εχθρός αυτής της περιόδου είναι ο φόβος από όλους και ειδικότερα από μερικούς

γονείς παιδιών ΑμεΑ για την υγεία των παιδιών τους».

«Ο covid-19 επηρέασε αρκετά την εργασία μας. Κατ' αρχάς, η καφετέρια δεν λειτουργεί και επιπλέον, αρκετοί γονείς αντιμετωπίζουν με φόβο την κατάσταση. Ακόμη, δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν όλες οι δραστηριότητες άνετα όπως πριν».

6.2 Κ.Ο και Πρώην Χρήστες Ουσιών

Στην παρακάτω ενότητα, εμπεριέχονται κομμάτια από τις συνεντεύξεις με τον πρόεδρο της διοίκησης επιτροπής της «Κοιν.Σ.Επ. Αργώ Ένταξης», καθώς και έναν εργαζόμενο, πρώην χρήστη ουσιών που εργάζεται στην Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ» (argokoinsp.gr).

Η Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Αργώ αποτελεί την ολοκλήρωση της θεραπείας του Π.Ε.Θ.Ε.Α Αργώ. Όπως αναφέρει ο πρόεδρος της Κοιν.Σ.Επ: *«Το Π.Ε.Θ.Ε.Α (Πρόγραμμα Εναλλακτικής Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων) Αργώ είναι η “μαμά” της Κοιν.Σ.Επ. Είναι ένα πρόγραμμα δημόσιο του Ε.Σ.Υ στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης Αλίκη. Το Π.Ε.Θ.Ε.Α Αργώ είναι ένα πρόγραμμα απεξάρτησης δημόσιο, δωρεάν, απευθύνεται σε ενήλικους άνω των 18 που αντιμετωπίζουν προβλήματα χρήσης οποιασδήποτε ουσίας νόμιμης ή παράνομης ή εξαρτητικής δραστηριότητας. Άρα, λοιπόν, άνθρωποι που ολοκληρώνουν το πρόγραμμά μας ή άνθρωποι που μπορεί να ολοκληρώσουν ένα άλλο θεραπευτικό πρόγραμμα είναι και η κύρια ομάδα-στόχος των εργαζομένων που συμμετέχουν πια στην Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Αργώ».* Επισημαίνεται επίσης πως το Π.Ε.Θ.Ε.Α Αργώ είναι σε λειτουργία από το 1998. Η Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Αργώ δημιουργήθηκε 26/6/2018.

Α) Η δυσκολία ένταξης των ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας

Η εργασία αποτελεί πολύ σημαντικό βήμα για την κοινωνική επανένταξη των πρώην χρηστών ουσιών (Δρίβα, 2018). Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα λόγια του προέδρου της διοίκησης επιτροπής της Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ», ο οποίος μιλά για αύξηση των υποτροπών λόγω της αδυναμίας για εύρεση εργασίας και συνεπώς της περιορισμένης αυτονομίας τους.

«Ο βασικός στόχος της Κοιν.Σ.Επ. είναι να προσφέρει επαγγελματική κατάρτιση και εργασιακή

απασχόληση στα ανεξαρτημένα άτομα. Αυτός είναι ο βασικός στόχος για 'μας και αυτό, γιατί είδαμε ότι κατά την περίοδο της κρίσης, τα άτομα που ολοκλήρωναν μία μεγάλη, μακρά πορεία ανεξάρτησης και βόλιμη πολλές φορές πορεία ανεξάρτησης, δεν είχαν τη δυνατότητα να εργαστούν. Και όταν δεν έχεις τη δυνατότητα να εργαστείς δεν πετυχαίνεις και την αυτονομία σου και την αυτοτέλειά σου. Εξαρτάσαι, λοιπόν, από τον οικογενειακό σου περίγυρο, από το χαρτζιλίκι του μπαμπά και της μαμάς ή από κάποιο κρατικό επίδομα πρόνοιας και άλλων υπηρεσιών. Άρα, λοιπόν, αυτό οδηγούσε σε αύξηση των υποτροπών. Αυτό δεν το λέει μόνο το Π.Ε.Θ.Ε.Α «Αργώ» και ο Στέλιος, το λένε όλες οι επίσημες μελέτες παγκοσμίως».

Ο πρόεδρος της Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης «Αργώ» ανέφερε πως η ανεργία των πρώην εξαρτημένων ατόμων και η έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισής τους αποτέλεσαν δύο από τους βασικότερους λόγους ίδρυσης της Κοιν.Σ.Επ.

«Ένας από τους βασικούς λόγους που προβήκαμε στην ίδρυση της Κοιν.Σ.Επ. ήταν η οικονομική κρίση, η ανεργία, η έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης και η σχετική εμπειρία που είχαμε από προγράμματα του εξωτερικού και η σχετική υποδομή που είχαμε στήσει στο πρόγραμμα Αργώ».

B) Πόσο και με ποιους τρόπους η Κοινωνική Οικονομία διευκολύνει την εργασιακή ένταξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων

Οι Κοιν.Σ.Επ. προσλαμβάνουν άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες και όπως επιβεβαιώνει και ο πρόεδρος της Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης «Αργώ», οι προσλήψεις ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες πρέπει να καταλαμβάνουν τουλάχιστον το 40%, βάσει νόμου.

«Με βάση το νόμο του 2016, στην κατηγορία των ανεξαρτημένων ατόμων, στην ίδια κατηγορία δίπλα υπάρχουν και άτομα αποφυλακισμένα και άτομα με ψυχικές διαταραχές. Άρα η κατηγορία της ευάλωτης ομάδας που η δικιά μας η Κοιν.Σ.Επ. απευθύνεται είναι αυτές οι τρεις ομάδες. Άρα εμείς προσλαμβάνουμε ανθρώπους από αυτές τις τρεις κατηγορίες υποχρεωτικά ως Κοιν.Σ.Επ. σε ένα ποσοστό 40%. Για να πάρει τον χαρακτήρα της Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης θα πρέπει οι προσλήψεις μας να είναι τουλάχιστον σε ποσοστό 40%. Εμείς αυτή τη στιγμή απασχολούμε 3 εργαζόμενους σε full time

απασχόληση και είναι και οι 3 απόφοιτοι του θεραπευτικού προγράμματος Αργώ, δηλαδή ανήκουν στην ομάδα των απεξαρτημένων».

Όπως αναφέρει και ένας από τους εργαζομένους - πρώην χρήστης ουσιών, η ίδρυση της Κοιν.Σ.Επ. Έγινε με τη συνεργασία των ίδιων με τον διευθυντή τους, οι οποίοι ξεκίνησαν αυτό το εγχείρημα από το μηδέν και παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, κατάφεραν να το ολοκληρώσουν με επιτυχία.

«Έχω τελειώσει από εδώ (ενν. Π.Ε.Θ.Ε.Α «ΑΡΓΩ»). είναι κάτι που έχουμε χτίσει από το μηδέν μαζί με τον διευθυντή μας το είχαμε ξεκινήσει πριν χρόνια πιο πειραματικά, λίγο το παρατήσαμε, δεν είχαμε το δικό μας μπαζέ ακόμα και μετά από ένα σημείο. Με πήρε ο εργοδότης μου και μου είπε να το ξεκινήσουμε και το ξεκινήσαμε. Για ένα - ενάμιση χρόνο μας βοηθούσε το πρόγραμμα «Άρσις» που έβαζε τα χρήματα μέσα και το ίδρυμα «Σταύρος Νιάρχος» που χρηματοδοτούσε τη θέση για ένα - ενάμιση χρόνο».

Η Κοινωνική Οικονομία συμβάλλει σημαντικά στην εργασιακή ένταξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων και αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι τα κριτήρια πρόσληψης είναι κυρίως κοινωνικά και όχι κερδοσκοπικά. Μάλιστα, στην Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης «Αργώ», όλοι οι εργαζόμενοι αποτελούν άτομα ευπαθών κοινωνικά ομάδων.

Συγκεκριμένα, στην ερώτηση εάν στις προσλήψεις ατόμων μη ειδικής ομάδας διαδραματίζει ρόλο και κάποιο άλλο κριτήριο εκτός της ανάγκης, η απάντηση που δόθηκε ήταν η ακόλουθη:

«Ναι, σίγουρα χρειαζόμαστε ανθρώπους έμπειρους στην ανάπτυξη μιας οικονομικής δραστηριότητας. Έναν πωλητή, για παράδειγμα. Έναν εξειδικευμένο μάστορα, έναν ξυλουργό, να φέρω κάποια παραδείγματα. Γι' αυτό κι ο νόμος δίνει τη δυνατότητα, το 40% να είναι μόνο από την ειδική ομάδα και το 60% μη ειδικής ομάδας. Εμείς, όμως, αυτή τη στιγμή, έχουμε καταφέρει όλοι οι άνθρωποι που απασχολούμε και επιθυμούμε να το συνεχίσουμε σε πολύ υψηλό ποσοστό, πολύ πάνω του 40%, να ανήκουν στις συγκεκριμένες ομάδες, τις οποίες ανέφερα πριν. Τα κριτήρια της πρόσληψης σε εμάς, τα σημερινά, σε αυτές τις 3 προσλήψεις για τις οποίες μιλώ, ήταν να είναι μέλη της Κοιν.Σ.Επ, να ανήκαν στην ομάδα την οποία πήρε το ρίσκο να ανοίξει μία Κοιν.Σ.Επ. και ήταν

επίσης άτομα τα οποία λόγω του προφίλ τους, μπορούσαν να ενταχθούν σε κάποιες επιδοτούμενες θέσεις εργασίας, οι οποίες ήταν πολύ κρίσιμες για εμάς, σε αρχικά στάδια, δηλαδή, στον πρώτο χρόνο λειτουργίας τους, για να μπορέσουν να στηρίζουν την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα των θέσεων αυτών. Να το φέρω με ένα απλό παράδειγμα, ξεκινώντας από το μηδέν, δεν είχαμε τη δυνατότητα να πληρώνουμε έναν μισθό. Η επιδότηση που πήραμε μας βοήθησε, μας απάλλαξε από το άγχος, να το πω απλά, της μισθοδοσίας, του κόστους της μισθοδοσίας, καταφέραμε όμως στο τέλος της επιδότησης, να κάνουμε τις 3 θέσεις αυτές βιώσιμες και αυτός ήταν ο στόχος μας».

«Η επιχειρηματικότητα, λοιπόν, ταιριάζει στην ανεξάρτηση σύμφωνα, με τα συμπεράσματα του συνεδρίου της ΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ που ολοκληρώθηκε στις 5 Ιουνίου, στην Αθήνα. Σε μια περίοδο βαθιάς ύφεσης στην αγορά, όξυνσης του προβλήματος της εξάρτησης και έντασης του κοινωνικού αποκλεισμού, η ΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ στέλνει ένα ιδιαίτερα ελπιδοφόρο μήνυμα. Επτά (7) ωφελούμενοι της Σύμπραξης έχουν ήδη ιδρύσει τη δική τους επιχείρηση. Σύντομα αναμένεται η έναρξη άλλων 3 επιχειρήσεων, ενώ 20 ακόμα επιχειρηματικά σχέδια, στα οποία εμπλέκονται συνολικά 36 ωφελούμενοι, βρίσκονται σε εξέλιξη. Επιπλέον πάνω από 40 ωφελούμενοι της Σύμπραξης έχουν ήδη προσληφθεί σε θέσεις εξαρτημένης εργασίας. Η ΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ αποτελεί μια καινοτόμο συνεργασία ανάμεσα στους φορείς αντιμετώπισης των εξαρτήσεων (ΚΕΘΕΑ, 18 ΑΝΩ, ΟΚΑΝΑ) και των κοινωνικών εταίρων (ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ, ΚΕΚ ΓΣΕΒΕΕ, ΙΝΕΜΥ/ΕΣΕΕ). Η Σύμπραξη προσέφερε υπηρεσίες σε 220 μέλη και αποφοίτους θεραπευτικών προγραμμάτων, επιδιώκοντας την ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Το 46,3% εξ αυτών ήταν περισσότερο από 2 χρόνια στην ανεργία μετά την ολοκλήρωση της θεραπείας ανεξάρτησης» (news.gr, 2014).

Όσον αφορά την Κοιν.Σ.Επ. Αργώ Ένταξης, θέλοντας να πετύχει την μείωση της προαναφερόμενης ανεργίας, καθώς και των υποτροπών, έχει αναπτύξει δύο οικονομικές δραστηριότητες.

«Οι δύο οικονομικές δραστηριότητες που έχουμε αναπτύξει αυτή τη στιγμή είναι αρχικά, η βιολογική καλλιέργεια λαχανικών και ζαρζαβατικών, τα οποία τα διανέμουμε με ονομασία «ΒΙΟΚΟΦΙΝΑΚΙ» και η δεύτερη οικονομική δραστηριότητα που αναπτύσσουμε είναι η ανακύκλωση-επανάχρηση. Έχουμε ανοίξει ένα κατάστημα second hand, όπου όλα τα πράγματα που δεν χρειαζόμαστε, μη χρηστικά πράγματα μπορούν να αποτελέσουν χρηστικά πράγματα για κάποιον άλλον».

Το ευρύ κοινό, λοιπόν, μπορεί να έρθει σε επικοινωνία με την Κοιν.Σ.Επ Αργώ Ένταξης και να

δωρήσει ότι δεν χρειάζεται.

«Αυτά τα πράγματα τα συλλέγουμε εμείς, τα μεταποιούμε με ελάχιστη παρέμβαση, με ελάχιστο κόστος και επιλέγουμε τα πράγματα που μπορούν να επαναπωληθούν. Επιπρόσθετα τώρα, τον τελευταίο καιρό έχουμε ανοίξει και ένα εργαστήριο κεραμοποιίας και σαπυνοποιίας με φυσικό σαπούνι ελαιολάδου. Αυτές είναι οι δραστηριότητες που τρέχουμε αυτή τη στιγμή».

Οι Κοιν.Σ.Επ. επιχειρούν σε μεγάλο βαθμό την εργασιακή αποκατάσταση των ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν την απουσία επαγγελματικής κατάρτισης.

«Η μία πρόσληψη είναι μόνιμη και οι άλλες δύο προσλήψεις είναι ορισμένου χρόνου, είναι τυπικό το ζήτημα, η στόχευσή μας είναι και οι άλλες δύο θέσεις αυτές σε επόμενο χρονικό διάστημα να γίνουν μόνιμου χαρακτήρα. Και ο στόχος είναι διαρκώς να προσλαμβάνουμε ανεξαρτημένα άτομα ή άτομα με ψυχικές δυσκολίες. Τώρα, όσον αφορά στις ειδικότητες, ο ένας ήταν αγρότης, με εμπειρία στην καλλιέργεια φυτών και λαχανικών, είχε τις γνώσεις, οπότε αυτό βοήθησε πολύ για να αναπτύξουμε τις υποδομές που θέλαμε και να παράζουμε έτσι τα βιολογικά προϊόντα. Οι άλλοι δύο ήταν άνθρωποι χωρίς έτσι συγκεκριμένο επαγγελματικό προφίλ, που ο ένας είναι υπεύθυνος για την διανομή. Είναι οδηγός, διανέμει τα κοφινάκια και ο άλλος είναι υπεύθυνος για τις προμήθειες, για την συσκευασία των βιοκοφινιών, σαν μία αλυσίδα, παραγωγή, προετοιμασία κοφινιών, διανομή κοφινιών. Με ταυτόχρονη, βέβαια, υποστήριξη εθελοντών, είτε μέλη της Κοιν.Σ.Επ είτε του Π.Ε.Θ.Ε.Α «Αργώ», αλλιώς δεν θα έβγαινε ο όγκος της εργασίας, οφείλω να το πω αυτό».

Είναι φανερό ότι η Κοινωνική Οικονομία θέτει ως κεντρικό πυλώνα της την οικονομική ανεξαρτησία των ευπαθών κοινωνικά ομάδων. Γι' αυτό ανοίγει θέσεις εργασίας που αφορούν αποκλειστικά αυτές τις ομάδες.

«Είναι κάτι στο οποίο πιστεύω πάρα πολύ γιατί βλέπω τους ανθρώπους που ανεξαρτώνται όταν καταφέρνουν να πετύχουν την οικονομική τους αυτονομία και την ανεξαρτησία, να προχωρούν, να βελτιώνουν την καθημερινότητα της ζωής τους και τις συνθήκες της ζωής τους και η βελτίωση αυτή να αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την πρόληψη οποιονδήποτε υποτροπών μπορούσαν να συμβούν» (Λόγια προέδρου Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ»).

Ο εργαζόμενος ερωτώμενος για το αν πιστεύει ότι η τωρινή του εργασία του ανοίγει νέους

στόχους για το μέλλον, αναφέρεται στην πίστη και την προσπάθεια που καταβάλλουν στην Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ».

«Το πιστεύω γιατί δίνουμε την ψυχή μας, έχουμε καλή ανταπόκριση από τον κόσμο, βέβαια καμιά φορά δεν μπορούμε να τους ευχαριστήσουμε και συνέχεια, πολλές φορές κάνουμε και εμείς τα λάθη μας, εδώ όλοι γνωριζόμαστε και έχουμε καλές σχέσεις και από ένα λάθος μαθαίνουμε».

Η συμβολή της Κοιν.Σ.Επ. επιβεβαιώνεται και από τα παρακάτω λόγια του εργαζομένου, ο οποίος επιθυμεί να δοθεί η ευκαιρία και σε άλλα άτομα, τα οποία έχουν ολοκληρώσει την προσπάθεια της απεξάρτησής τους, να εργαστούν στην Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ».

«Αυτός είναι και ο στόχος που θέλω αύριο - μεθαύριο να μπορέσουν κάποια παλικάρια σαν εμάς να είμαστε 10-15 άτομα να εργαζόμαστε. Να είναι δηλαδή 3 άτομα στην διανομή, 3 άτομα εκεί ανάλογα που χρειάζεται γιατί εδώ θέλουμε να είμαστε όλοι μαζί ένα».

Τέλος, παρά τα παραπάνω, γίνεται φανερό πως ο Τρίτος Τομέας στην Ελλάδα δεν έχει αναπτυχθεί τόσο όσο σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γερμανία. Πραγματοποιούνται, όμως, προσπάθειες για εγχειρήματα ανάλογου μεγέθους.

«Η στόχευσή μας είναι να δημιουργήσουμε όσο το δυνατόν περισσότερες και μεγαλύτερες ευκαιρίες επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης για τις ομάδες για τις οποίες είπαμε. Μπορεί να ακουστεί λίγο μεγαλεπίβολο αλλά επειδή έχουμε την εμπειρία οι άνθρωποι που είμαστε στην Αργώ Κοιν.Σ.Επ. του αντίστοιχου προγράμματος Γερμανίας όπου σας μίλησα για τα νούμερα. 42 διαφορετικές επαγγελματικές καταρτίσεις και 2500 περίπου εργαζομένων ειδικών και ευπαθών ομάδων δεν βάζω ταβάνι και δεν θα ήθελα να βάλω ταβάνι. Ζούμε όμως σε μία άλλη κοινωνία, ζούμε στην ελληνική κοινωνία που έχει δυσκολίες ως προς την χρηματοδότηση τέτοιων εγχειρημάτων, όπου η έννοια της Κ.Α.Λ.Ο δεν είναι τόσο διαδεδομένη, ούτε προβεβλημένη, ούτε χρηματοδοτείται επαρκώς θα έλεγα από κρατικούς πόρους, οπότε η αντίληψη η δική μας είναι βήμα-βήμα, σκαλί-σκαλί να δημιουργούμε βιωσιμότητα, γιατί αυτό είναι το βασικό κριτήριο, θα έλεγα, να μην ανοιχτούμε πέρα από το πάπλωμα που μπορούμε να έχουμε, δηλαδή τις συνθήκες που μπορούμε να κάνουμε έτσι ώστε κάθε θέση εργασίας που δημιουργούμε να είναι βιώσιμη για το μέλλον. Μέσα σε περίπου 2,5 χρόνια, ίσως και λίγο παραπάνω, κοντεύουμε στα 3, έχουμε καταφέρει να έχουμε δημιουργήσει από το 0, 3 θέσεις βιώσιμης εργασίας και επιθυμούμε αυτές να τις αυξάνουμε διαρκώς».

Γ) Ο αντίκτυπος της υγειονομικής κρίσης στην λειτουργία των Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε.

Η υγειονομική κρίση και ο επιβεβλημένος κατ' οίκον περιορισμός ευνόησε επιχειρήσεις που βασιζόνταν σε οικονομικές δραστηριότητες με κατ' οίκον διανομή. Μία από αυτές, είναι και η Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Αργώ, η οποία κατά την περίοδο αυτή αναπτύχθηκε, εφόσον το βασικό επιχειρηματικό της μοντέλο δεν επηρεαζόταν από τους υγειονομικούς περιορισμούς.

«Μία από τις βασικές δικές μας δουλειές είναι εξωτερικές εργασίες, σε αγρόκτημα. Άρα λοιπόν, οι συνθήκες εργασίας, είναι εξωτερική και χειρωνακτική εργασία αρκετά, και στο αγρόκτημα αλλά και στην ανακύκλωση-επανάχρηση αλλά και ταυτόχρονα μετά, προετοιμασία, διανομή, συλλογή των προϊόντων, των επαναχρησιμοποιούμενων ή των καλαθιών των οποίων θα δώσουμε. Εμείς ξεκινήσαμε λίγο πριν την υγειονομική κρίση αλλά η μεγάλη ανάπτυξη η δική μας έγινε κατά την περίοδο της υγειονομικής κρίσης. Δεν μας επηρέασε εμάς η υγειονομική κρίση αρνητικά, αντίθετα, θα έλεγα, ότι συνέπεσε τότε με μία διαφημιστική προβολή που είχαμε κάνει μέσω του facebook, μέσω κάποιων ιστοσελίδων της Βόρειας Ελλάδος και της Θεσσαλονίκης. Είχαμε κάνει, μία μίνι διαφημιστική καμπάνια με τις δυνατότητες που είχαμε, ξεκίνησε το πρώτο lockdown πέρυσι το Μάρτιο και ακριβώς επειδή εμείς κάναμε διανομές πόρτα - πόρτα, δεν έχουμε ένα κατάστημα για τα λαχανικά μας στο ψυχιατρείο, αλλά τα μαζεύουμε, τα συλλέγουμε, τα μοιράζουμε, δημιουργούμε ένα καλαθάκι με 8-10 λαχανικά, διαφορετικά είδη λαχανικών και το διανέμουμε στο σπίτι του κάθε ενδιαφερόμενου/ενδιαφερόμενης» (Λόγια προέδρου Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ»).

Φαίνεται να υπήρξε μεγάλη αύξηση της εργασίας την περίοδο της κρίσης, καθώς όπως αναφέρεται, ο κόσμος κατά την διάρκεια του κατ' οίκον περιορισμού επέλεγε την διανομή στον χώρο του.

«Τα καθήκοντα μου είναι αρκετά ειδικά τώρα με το lockdown είμαι στο τηλέφωνο, στην παραγωγή, την διανομή» (Λόγια εργαζομένου Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ»).

«Εμάς ήταν και η συγκυρία, εκείνο το διάστημα όταν είχαμε ανοίξει το facebook σαν εταιρία. Εμάς μπορώ να σας πω ότι μας επηρέασε και θετικά και αρνητικά. Το θετικό ήταν ότι ο κόσμος δεν φοβόταν να παραγγείλει και ψιλογινόταν πανικός πάνω στο covid» (Λόγια εργαζομένου Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ»).

Παρά την επιχειρηματική άνοδο που επέφερε η υγειονομική κρίση, οι δυσκολίες του covid-19 παρέμειναν αισθητές, καθώς οι κανονισμοί υγιεινής ήταν αυστηροί.

«Αντίθετα είχαμε μία αύξηση, θα έλεγα, των παραγγελιών μας εκείνη την περίοδο. Σαφώς, όμως, η πανδημία του covid επηρέασε την εργασία μας ως προς τα υγειονομικά πρωτόκολλα, τα οποία οφείλαμε να ακολουθήσουμε. Δηλαδή, εκεί υπήρξαν πολύ αυστηροί κανόνες. Γάντια, μάσκες, αποστάσεις, απολυμάνσεις έτσι ώστε να πληρούνται όλοι οι υγειονομικοί κανόνες για την διανομή των διατροφικών προϊόντων». (λόγια προέδρου Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ»)

«Εμάς μπορώ να σας πω ότι μας επηρέασε και θετικά και αρνητικά....Και εμείς προσέχαμε με τη μάσκα και τα γαντάκια μας, με ό,τι πρέπει τελος παντων». (λόγια εργαζομένου Κοιν.Σ.Επ. «Αργώ»)

Σύμφωνα, λοιπόν, και με τα παραπάνω, ορισμένοι οργανισμοί, οι οποίοι καθοδηγούνται από την αρχή της υποστήριξης του γενικού καλού, να προστατεύουν το κοινό συμφέρον και να αυξάνουν την ευημερία των ατόμων και της κοινωνίας, οργανώνουν τη δραστηριότητά τους με διαφορετικό τρόπο ώστε να ανταποκρίνονται στις νέες συνθήκες (Σινανίδου, 2020; OECD, 2020). Παρ'όλα αυτά, ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις, η υγειονομική κρίση φαίνεται να δημιουργεί κωλύματα στην αποτελεσματικότητα του έργου τους.

«Αυτά ως προς το βιοκοφινάκι. Ως προς το μαγαζί επανάχρησης, το οποίο μόλις είχαμε ανοίξει, εκεί υπήρχε όντως μία, σημαντική επίπτωση, γιατί στην ουσία αυτό το κατάστημα υπολειτουργεί. Αλλά θα έλεγα, και λόγω της κατάστασης, και εμείς δεν επενδύσαμε και δε δώσαμε τη δέουσα σημασία για να αναπτύξουμε περισσότερο, περιμένοντας να καταλαγιάσει όλο αυτό το οποίο ζούμε και να ενεργοποιήσουμε αυτή τη δράση μας με το καλό όταν επανέλθουμε σε μία σχετική κανονικότητα και φυσιολογική λειτουργία για όλους μας».

6.3 Κ.Ο και Ψυχικά Ασθενείς

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, συμπεριλαμβάνονται μνείες απο την συνέντευξη με το Κοι.Σ.Π.Ε. Ρεθύμνου (<http://www.koispereth.gr>).

Ο Κοι.Σ.Π.Ε. Ρεθύμνου «Αρωδαμός» συστάθηκε με πρωτοβουλία επιστημόνων του τομέα ψυχικής υγείας το 2015, έχει έδρα το Ρέθυμνο Κρήτης και αφορά τη βελτίωση της ποιότητας ζωής

ατόμων με ψυχικά προβλήματα.

A) Η δυσκολία ένταξης των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην αγορά εργασίας

Ο Κοι.Σ.Π.Ε., ως κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση ένταξης, καλείται να πραγματώσει το κοινωνικό μέσο της ένταξης της συγκεκριμένης ευάλωτης κοινωνικής ομάδας: των ψυχικά ασθενών (άρθρο 14 του ν. 4430/2016). Αυτός ο φορέας κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας αποτελεί πολύτιμο μέτρο κοινωνικής πολιτικής, γιατί αφενός ενσωματώνει αποκλεισμένα και στιγματισμένα πρόσωπα στην αγορά εργασίας, αφετέρου αποτελεί ένα μέσο καταπολέμησης και πρόληψης του κοινωνικού αποκλεισμού (άρθρο 3β του ν. 4430/2016). Η ένταξη σε αυτήν την περίπτωση αφορά στην εφαρμογή μιας κοινωνικής πολιτικής προσανατολισμένης τόσο στην ενεργητική ένταξη, όσο και στη διατήρηση μέτρων κοινωνικής προστασίας (μη περικοπή επιδομάτων, συντάξεων κ.λπ, ν. άρθρο 23 του ν. 4488/2017 (Α 137)).

Η επανένταξη αυτή είναι σημαντική για τους ψυχικά ασθενείς, αφού τους δίνεται μια ευκαιρία να ξαναχτίσουν μια νέα ταυτότητα, να δημιουργήσουν κοινωνικές σχέσεις και να αποστιγματίσουν. Μέσα λοιπόν από τις δράσεις των κοινωνικών συνεταιρισμών, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για κάθε πρόσωπο που απειλείται από τον αποκλεισμό, να αναγνωριστεί ταυτόχρονα σαν υποκείμενο, δρών πρόσωπο και πολίτης (Μητροσύλη, 2018).

Η διοικητική υπάλληλος του Κοι.Σ.Π.Ε «Αρωδαμός» επιβεβαιώνει την ανάγκη ένταξης των ψυχικά ασθενών στην αγορά εργασίας, καθώς αποτελούν μία ομάδα κοινωνικά περιθωριοποιημένη,

«Οι λόγοι δημιουργίας προέκυψαν από την ανάγκη παροχής κοινωνικής και οικονομικής βοήθειας στα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας τα οποία βιώνουν καταστάσεις περιθωριοποίησης».

λόγω της ψυχικής τους υγείας.

«Ο Κοι.Σ.Π.Ε. συμβάλλει παρέχοντας τους την δυνατότητα να εργαστούν και να απορροφηθούν στην αγορά εργασίας, αφού σε μεγάλο βαθμό είναι λόγω της ψυχικής τους κατάσταση αποκλεισμένη από αυτήν».

B) Πόσο και με ποιους τρόπους η Κοινωνική Οικονομία διευκολύνει την εργασιακή ένταξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων

Στη χώρα μας, το πέρασμα από το ιδρυματικό μοντέλο ψυχιατρικής περίθαλψης τη δεκαετία του 90' στο κοινωνικό μοντέλο ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης και ένταξης στην αγορά εργασίας οδήγησε το 1999 στη θέσπιση του Κοινωνικού Συνεταιρισμού Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε) (Μητροσύλη, 2018).

Πιο συγκεκριμένα, το 1999 ο νόμος 2716 θεσμοθετεί για πρώτη φορά τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης, με αφορμή την ανάγκη υπέρβασης των στρεβλώσεων που χαρακτήριζαν τις προστατευόμενες μορφές απασχόλησης εντός των ιδρυμάτων (πρακτικές εργοθεραπείας), αλλά και την ανάγκη πρόταξης της οικονομικής βιωσιμότητας των ψυχικά πασχόντων και της διασφάλισης των εργασιακών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων τους.

Τα Κοι.Σ.Π.Ε, συμβάλλουν στην εργασιακή ένταξη των ψυχικά ασθενών, θέτοντας το τελευταίο ως σκοπό λειτουργίας τους.

«Σκοπός του Συνεταιρισμού είναι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων για τη δημιουργία θέσεων εργασίας για άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα».

Τα μέλη που μπορούν να συμμετέχουν στις κοινωνικές επιχειρήσεις, με στόχο την απορρόφηση των ψυχικά ασθενών στην αγορά εργασίας, χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

Αρχικά με ποσοστό 35%: φυσικά πρόσωπα, ενήλικες ή ανήλικοι που έχουν συμπληρώσει το 15ο έτος της ηλικίας τους και έχουν ανάγκη αποκατάστασης, ανεξάρτητα από τη διαγνωστική κατηγορία, το στάδιο της νόσου και τη διαμονή και κατ' εξαίρεση, χωρίς να διαθέτουν την ικανότητα για δικαιοπραξία.. Κατα δεύτερον, φυσικά πρόσωπα ενήλικες που εργάζονται στο χώρο της ψυχικής υγείας. Τα μέλη αυτής της κατηγορίας κατέχουν ποσοστό 45% του συνόλου των μελών. Η λογική του νομοθέτη ήταν το ποσοστό της α και β κατηγορίας μελών να έχει τον έλεγχο του ΚοιΣΠΕ, αλλά και να συμβάλλει στην καλή και απρόσκοπτη λειτουργία του. Ωστόσο, το ποσοστό αυτό παραμένει υψηλό σε σχέση με την πρώτη κατηγορία. Στην τελευταία κατηγορία εντάσσονται δήμοι, κοινότητες και άλλα νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, καθώς και άλλα φυσικά πρόσωπα. Ο στόχος είναι να δοθεί οικονομική στήριξη στους ΚοιΣΠΕ,

δυνατότητα έμπρακτης έκφρασης των αρχών της κοινωνικής αλληλεγγύης, καθώς και της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης.

Η ίδια η σύνθεση των Κοι.Σ.Π.Ε. συμβάλλει στην απορρόφηση των ψυχικά ασθενών στην αγορά εργασίας, όπως αναφέρει και η διοικητική υπάλληλος του Κοι.Σ.Π.Ε.

«Όπως ορίζει και ο Νόμος 2716/1999, οι εργαζόμενοι των Κοι.Σ.Π.Ε θα πρέπει να είναι κατά ένα συγκεκριμένο ποσοστό πάνω από το 30% των συνολικών ατόμων».

Επιπροσθέτως, οι προσλήψεις γίνονται βάσει κοινωνικών κριτηρίων και ο Συνεταιρισμός θέτει σε προτεραιότητα άτομα ευπαθών ομάδων στις διαδικασίες που επιτελούνται.

«Τα κριτήρια πρόσληψης γι' αυτή την ομάδα είναι μόνο κοινωνικά, όπως απλές επικοινωνιακές δεξιότητες ώστε να μπορούν να ανταπεξέλθουν σε απλά καθήκοντα. Γενικά στον Συνεταιρισμό ακολουθούνται σε όλες τις διαδικασίες προσκλήσεων εκδηλώσεων ενδιαφέροντος αρχές ίσης μεταχείρισης με τη φιλοσοφία προτίμησης σε άτομα από ειδικές ή ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες».

Επιπλέον, φαίνεται οι Κοι.Σ.Π.Ε. να έχουν ανάγκη την υποστήριξη του κράτους, ώστε να παραμείνουν αποτελεσματικοί στο έργο τους, με βιώσιμες θέσεις εργασίας.

«Ευελπιστούμε το κράτος να φροντίσει τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε) μέσω υποστήριξης με συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς αλλά και επιχορηγήσεις, για να μπορέσουν να είναι βιώσιμες και να πετυχαίνουν τον στόχο τους. Οι στόχοι μας για το μέλλον παραμένουν οι αρχικοί. Δημιουργία θέσεων εργασίας ώστε να απασχολούμε κατά το δυνατόν περισσότερα άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα αλλά και άτομα από διαφορετικές ομάδες που ανήκουν σε ευάλωτες και ειδικές ομάδες».

Τέλος, μέσα από τα λόγια της διοικητικής υπαλλήλου του Κοι.Σ.Π.Ε Ρεθύμνου, γίνεται φανερή η προσπάθεια που καταβάλλουν οι Κοι.Σ.Π.Ε για την βελτίωση της ποιότητας ζωής των ευπαθών ομάδων και τη σημαντική επίδρασή τους.

«Αντλώ δύναμη από την επιτυχία και τον θετικό κοινωνικό αντίκτυπο που παράγει ο Συνεταιρισμός και βλέποντας την εξέλιξη των ατόμων που υποστηρίζουμε αισθάνομαι πάρα πολλά θετικά συναισθήματα».

Γ) Ο αντίκτυπος της υγειονομικής κρίσης στην λειτουργία των Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε

Αυτή την περίοδο, της νέας κρίσης που δημιούργησε ο κορωνοϊός, η κοινωνική οικονομία με τους φορείς της μπορεί, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, να συνεισφέρει στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στη στήριξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και γενικά στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Αναμφίβολα, οι αναμενόμενες σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις φέρνουν στο προσκήνιο την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στην Ελλάδα [...] Ωστόσο, η Κοινωνική Οικονομία κινείται με αργούς και άτολμους ρυθμούς ανάπτυξης, σε σύγκριση με τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ και χρειάζονται νέα μέτρα στήριξης και προώθησής της (Κοτσακά, 2020; ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2020).

Βασικό πρόβλημα που φαίνεται να δημιουργήθηκε, φαίνεται να αποτελεί η γραφειοκρατία, λόγω των αναστολών εργασίας πολλών δημοσίων και ιδιωτικών υπαλλήλων, με τους οποίους συνεργάζονταν.

«Θεωρώ ότι οι συνθήκες εργασίας πριν την υγειονομική κρίση ήταν διαφορετικές σε όλους τους κλάδους, σε όλα τα επίπεδα, σε όλους τους τομείς. Σε ότι αφορά τον Συνεταιρισμό, δυστυχώς τα μεγαλύτερα προβλήματα αφορούν την επαφή με τον δημόσιο τομέα και κάποιους ιδιωτικούς φορείς λόγω εργασίας κάποιων υπαλλήλων από απόσταση με αποτέλεσμα δυσκολία εύρεσής τους και τακτοποίησης τρεχουσών διαδικασιών».

Οι γραφειοκρατικές διαδικασίες, λοιπόν, άλλαξαν τη λειτουργία των συνεταιρισμών, καθώς οι εργαζόμενοι των Κοι.Σ.Π.Ε αναγκάζονταν να καταβάλλουν περισσότερο χρόνο και προσπάθεια ώστε να καλυφθούν τα κενά που επέφερε η υγειονομική κρίση.

«Δυστυχώς μας επηρέασε, με κάποιες διαδικασίες λόγω αναστολής εργασίας να μείνουν πίσω. Και όπως όλοι γνωρίζουμε όταν διαδικασίες με το δημόσιο παραμένουν πίσω υπάρχει πρόβλημα που για να λυθεί απαιτεί περαιτέρω ώρες και κόπο».

Η υποστήριξη των εργαζομένων σε αυτή τη στιγμή αβεβαιότητας είναι ζωτικής σημασίας, καθώς είναι συχνά απαραίτητη για την παροχή υπηρεσιών και προϊόντων. Οι Giones et al. (2020) προτείνουν τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος συναισθηματικού ανοίγματος για να διευκολύνει τους εργαζόμενους να μοιράζονται τις ανησυχίες τους σχετικά με αυτήν την πανδημία (Weaver, 2020).

6.4 Κ.Ο και Πρώην Κατάδικοι

Στο υποκεφάλαιο που έπεται, εμπεριέχονται κομμάτια από την συνέντευξη με την επικεφαλής του Τμήματος Εκπαίδευσης της Κοινωνικής Επιχείρησης «Redemption Roasters» (<https://www.redemptionroasters.com>).

Η Κοινωνική Επιχείρηση «Redemption Roasters» ιδρύθηκε το 1988 και αποτελεί την πρώτη στον κόσμο εταιρία καφέ πίσω από τη φυλακή. Η έδρα της βρίσκεται μέσα στην φυλακή «Her Majesty's» στο Ηνωμένο Βασίλειο και μέρος του σκοπού της είναι η εκπαίδευση των κρατουμένων σε ικανότητες barista.

A) Η δυσκολία ένταξης των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην αγορά εργασίας

Υπάρχει μια σαφής βάση ερευνητικών στοιχείων που υποδηλώνει ότι η αμειβόμενη εργασία είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που συμβάλλει σε άτομα με ποινικό ιστορικό να ζουν ολοκληρωμένες και νόμιμες ζωές (Offroy, 2018).

Η ανεργία αποτελεί ένα ανασταλτικό παράγοντα· κυρίως επειδή είναι δύσκολο να βρεις δουλειά όταν έχεις μητρώο. Νέα κυβερνητικά προγράμματα όπως το Street & Arrow, ένα φορηγό τροφίμων δρόμου της Γλασκώβης που απασχολεί πρώην κρατούμενους, έχουν δείξει την αποτελεσματικότητα της εργασίας και της κατάρτισης στην πρόληψη του εγκλήματος (Freedom Bakery, 2021).

Όπως αναφέρει και η ίδια η επικεφαλής Εκπαίδευσης, για τους παραπάνω λόγους, το Υπουργείο Δικαιοσύνης τους προσέγγισε με σκοπό την προσφορά εργασίας στους πρώην κατάδικους και κατ' επέκταση την μείωση της υποτροπής τους στο έγκλημα.

«Το υπουργείο δικαιοσύνης μας πλησίασε το 2016 για να παραδώσουμε εκπαίδευση barista στις φυλακές. Δημιουργήσαμε τον πρώτο μας τόπο ψησίματος καφέ και εκπαίδευσης στο HMYOI Aylesbury, και έκτοτε έχουμε επεκταθεί για να οργανώσουμε τα μαθήματά μας σε 11 φυλακές σε όλη

την Αγγλία και την Ουαλία, μαζί με ένα κοινοτικό κέντρο εκπαίδευσης στο Ανατολικό Λονδίνο».

«Ο τελικός στόχος είναι να μειωθεί ο δείκτης υποτροπής και να διατηρηθούν οι άνθρωποι έξω από τις φυλακές. Αυτό το επιτυγχάνουμε κυρίως μέσω της κατάρτισης και της απασχόλησης».

Επίσης, απαραίτητη κρίνεται η συνεργασία με φιλανθρωπικά ιδρύματα ώστε να καλυφθούν οι ποικίλες ανάγκες των αποφυλακισθέντων.

«Οι συνεργασίες με φιλανθρωπικά ιδρύματα είναι επίσης βασικό κομμάτι, δεδομένου ότι η εξειδίκευση είναι περιορισμένη όσον αφορά τις πολύπλοκες ανάγκες των πρώην κατάδικων (π.χ στέγαση, εξάρτηση, προβλήματα ψυχικής υγείας)».

B) Πόσο και με ποιους τρόπους η Κοινωνική Οικονομία διευκολύνει την εργασιακή ένταξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων

Η ίδια η υπηρεσία της φυλακής μπορεί να συμβάλει πολύτιμα στη μείωση των ποσοστών εκ νέου παραβάσεων, ξεκλειδώνοντας τις δυνατότητες των κρατουμένων εστιάζοντας στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, αλλά αυτός δεν μπορεί να είναι ο μόνος παράγοντας. Απαιτείται μια ολιστική προσέγγιση, στην οποία οι δημόσιες υπηρεσίες, οι φιλανθρωπικές οργανώσεις και οι κοινωνικές επιχειρήσεις συνεργάζονται για να σπάσουν τον κύκλο παρέχοντας υποστήριξη στους πρώην δράστες όταν έχουν εκτίσει την ποινή τους (Recycling Lives, 2021).

Η απασχόληση λοιπόν είναι ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους για τη μείωση της υποτροπής. Η μείωση της υποτροπής θα καταστήσει την κοινωνία ασφαλέστερη· θα υποστηρίξει τους ανθρώπους να οικοδομήσουν τις κοινότητές τους, να μην τους πάρουν και να παράσχουν στην επόμενη γενιά θετικά πρότυπα που πηγαινούν στη δουλειά και όχι στη φυλακή (Offploy, 2018).

Τα παραπάνω αποτελούν και την φιλοσοφία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων που ασχολούνται με πρώην κατάδικους. Οι στόχοι αυτοί επιτυγχάνονται με τις προσλήψεις πρώην καταδικών σε βιώσιμες θέσεις εργασίας.

«Δουλεύουμε στο να εκπαιδύσουμε τροφίμους, πρώην κατάδικους και εκείνους που διατρέχουν

κίνδυνο εγκλήματος σε ειδικότητες μπαρίστα με τελικό στόχο είτε να τους προσλάβουμε σε μια από τις επτά καφετέριες μας στο Λονδίνο ή εξωτερικά με πελάτη χονδρικής».

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι για την ένταξη στα μαθήματα, καθώς και στις προσλήψεις σε θέσεις εργασίας δεν απαιτούνται αυστηρά κριτήρια.

«Δεδομένου ότι η βιομηχανία καφέ μπορεί να είναι μια θέση εργασίας με ελάχιστο το επίπεδο διαβασματος και τη δεξιότητα γραψίματος, δεν απαιτούμε πολλά κριτήρια για την συμμετοχή στα μαθήματά μας και να γίνουν δυνητικοί υπάλληλοι. Όσο κάποιος δείχνει ενδιαφέρον και είναι ανοικτός στο να μάθει, είμαστε χαρούμενοι να συνεργαστούμε. Στις φυλακές δεν δουλεύουμε με κάποιον ο οποίος είναι κίνδυνος για τις γυναίκες και τα παιδιά, και απαιτούμε την γνωστοποίηση των καταδικών που εκτίουν ποινές για σεξουαλική παρενόχληση, εμπρησμό ή τρομοκρατία».

Η συμβολή της Κοινωνικής Επιχείρησης στην απορρόφηση των αποφυλακισθέντων στον τομέα της εργασίας είναι ιδιαίτερα αισθητή, καθώς τα ποσοστά απασχόλησης των πρώην κατάδικων σημειώνουν σημαντική αύξηση.

«Είμαστε πολύ περήφανοι για τους αποφοίτους μας οι οποίοι λαμβάνουν απασχόληση, και επί του παρόντος, το 25% του εργατικού δυναμικού του οργανισμού αποτελούν πρώην κατάδικοι. Γενικά, το ποσοστό επιτυχίας απασχόλησης διάρκειας μεγαλύτερης των 6 μηνών, είναι περίπου 30%. Μέσα από μια εις βάθος μελέτη του SROI που πραγματοποιήθηκε το 2020, διαπιστώσαμε ότι για κάθε 1 λίρα που έχει επενδυθεί στο τμήμα εκπαίδευσης του Redemption Roasters, έχουν δημιουργηθεί 3,47 λίρες σε δημόσια αξία».

Επιπλέον, σε ένα τόσο πειστικό περιβάλλον όπως είναι το σωφρονιστικό ίδρυμα, λαμβάνονται μέτρα ώστε το έργο να είναι όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικό.

«Οι φυλακές είναι μια πολύ καταπιεστική τοποθεσία εκ φύσεως αφού είναι σχεδιασμένες για έλεγχο και υπακοή. Γι' αυτό και οι εκπαιδευτές μας παίρνουν μια εβδομάδα άδεια από τις φυλακές μετά από κάθε μάθημα για ισορροπία και ψυχική ηρεμία».

Τέλος, η συμβολή της Κοινωνικής Επιχείρησης στην εργασιακή ένταξη των πρώην κατάδικων είναι ανάλογη με την συνεχή ανάπτυξή της.

«Καθώς η παρουσία μας στο καφέ αυξάνεται, αυτό σημαίνει περισσότερη ευκαιρία για τους

αποφοίτους μας να εξασφαλίσουν εργασία».

Γ) Το αντίκτυπο της υγειονομικής κρίσης στην λειτουργία των Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε

Η προσφορά της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ) ως δυναμικού κλάδου, με ιδιαίτερα κοινωνικά ωφέλιμες αποδόσεις σε συνθήκες κρίσης, έχει πλέον δοκιμαστεί στο χρόνο και έχει αναγνωριστεί από πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς. Η υγειονομική κρίση δίνει μία επιπλέον ευκαιρία για διεύρυνση των εργαλείων υποστήριξης της και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (Σινανίδου, 2020; OECD, 2020).

Οι κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19 σε κοινότητες σε όλο τον κόσμο παρουσιάζουν διάφορες ευκαιρίες για κοινωνική καινοτομία και επιχειρηματικότητα. Ωστόσο, αυτές οι ευκαιρίες θα πραγματοποιηθούν μόνο από οργανισμούς που μπορούν να επιβιώσουν από την κρίση. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, είναι συνετό για τις κοινωνικές επιχειρήσεις να υιοθετήσουν πιο ευέλικτους στόχους και σχέδια για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Θα πρέπει να θεσπιστούν βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες στρατηγικές ανθεκτικότητας και διαχείρισης κρίσεων. Για παράδειγμα, οι Giones et al. (2020) προτείνουν ότι οι επιχειρηματίες πρέπει να συμμετέχουν στον επιχειρηματικό σχεδιασμό, αλλά αυτά τα σχέδια πρέπει να είναι ευέλικτα λόγω αυτού του συνεχώς μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος. Υπό αυτή την έννοια, οι επιχειρηματίες θα υιοθετούσαν τη μεθοδολογία της Eric Ries (2011) που εστιάζει στην εφαρμογή, την παρακολούθηση και την προσαρμογή καινοτομιών σε σύντομο χρονικό διάστημα (Weaver, 2020).

Τα παραπάνω φαίνεται να ακολούθησε και η κοινωνική επιχείρηση «Redemption Roasters», η οποία χρειάστηκε να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες και να αναζητήσει καινούριους αποδοτικούς τρόπους λειτουργίας.

«Φυσικά, δεν είμαστε άτρωτοι στο τεράστιο αντίκτυπο που είχε ο covid στη βιομηχανία φιλοξενίας όπως και στις φυλακές. Λόγω του υψηλού ρίσκου των τροφίμων, μας επιτράπηκε να λειτουργήσουμε την εκπαίδευση μας παρέχοντας μόνο εκπαιδευτικό υλικό στα κελιά και μιλώντας

με τους μαθητευόμενους μέσα από τα κινητά των κελιών. Ευτυχώς είχαμε την δυνατότητα να αυξήσουμε την εκπαιδευτική επικοινωνία και να συνεχίσουμε να καταρτούμε τους απόφοιτους μας».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα αφορά την δυσκολία απορρόφησης των ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας, καθώς και την συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας στην εργασιακή ένταξη αυτών. Το συγκεκριμένο αντικείμενο μελέτης συνδέεται άρρηκτα με την επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας, της οποίας βασική συνιστώσα ενασχόλησης αποτελεί η βελτίωση της ποιότητας ζωής των ευπαθών κοινωνικά ομάδων. Επιπλέον, ο όγκος της διαθέσιμης βιβλιογραφίας ήταν ικανοποιητικός, ώστε να συνθέσει την βάση της παρούσας έρευνας. Παρ' όλα αυτά, ο περιορισμένος αριθμός ερευνών σχετικά με την συνεισφορά του Τρίτου Τομέα στην Ελλάδα, αποτέλεσε κίνητρο για περαιτέρω μελέτη.

Μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση αναδείχθηκαν, αρχικά, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες σε ένα ευρύ φάσμα της ζωής τους. Οι σοβαρές διακρίσεις που υφίστανται στην αγορά εργασίας δυσχεραίνουν την θέση τους και η ανεργία τους καθιστά πιο ευάλωτους και στους υπόλοιπους τομείς της ζωής τους. Τα παραπάνω θέτουν τις ομάδες αυτές σε κίνδυνο περιθωριοποίησης και κοινωνικού αποκλεισμού.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί, επίσης, ο αρνητικός αντίκτυπος που επέφερε η οικονομική και υγειονομική κρίση, καθιστώντας τις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες σε ακόμα πιο μειονεκτική θέση αλλά και δημιουργώντας νέες ευάλωτες ομάδες.

Τέλος, ο Τρίτος Τομέας στην Ευρώπη εμφανίζει ραγδαία ανάπτυξη, καθώς ολοένα και περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες υιοθετούν τις αρχές της Κοινωνικής Οικονομίας. Ωστόσο, η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα δεν είναι τόσο διαδεδομένη και ακολουθεί μια πιο αργή ανάπτυξη. Ο κοινωνικός χαρακτήρας αντί της κερδοσκοπίας αποτελεί σημείο αναφοράς του τομέα, ο οποίος στοχεύει στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού με την παροχή

ευκαιριών σε άτομα ΕΚΟ.

Η παρούσα έρευνα προσθέτει δεδομένα στα παραπάνω, ωστόσο τα αποτελέσματα της δεν μπορούν να γενικευθούν καθώς αποτελεί μία έρευνα ποιοτικού χαρακτήρα, που επικεντρώνεται σε υποκειμενικές απόψεις βασισμένες σε προσωπικές εμπειρίες.

Αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που αφορά τη δυσκολία ένταξης των ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην αγορά εργασίας, τα αποτελέσματα που εξήχθησαν εμπλουτίζουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Γίνεται φανερό ότι οι ΕΚΟ δέχονται διακρίσεις και διατρέχουν τον κίνδυνο της περιθωριοποίησης από διάφορους τομείς του βίου τους. Σε αυτούς, συμπεριλαμβάνεται ο τομέας της επαγγελματικής αποκατάστασης, ο οποίος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη αυτοτέλειας. Ο στιγματισμός που υφίστανται λόγω ορισμένων χαρακτηριστικών, όπως για παράδειγμα η ύπαρξη αναπηρίας, ψυχικών διαταραχών, πρώην ουσιοεξάρτησης και παραβατικότητας καθιστά την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας ιδιαίτερα δύσκολη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την έλλειψη αυτονομίας και ανεξάρτητου τρόπου διαβίωσης, γεγονός που οδηγεί σε οικονομική εξάρτηση από το οικογενειακό περιβάλλον, τα κρατικά επιδόματα ή/και άλλες υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας. Η οικονομική ανέχεια μπορεί να αποτελέσει βασική αιτία στην αύξηση των υποτροπών όσον αφορά σε θέματα αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Όσον αφορά το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα για τους τρόπους συμβολής της Κοινωνικής Οικονομίας στην εργασιακή ένταξη των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, αυτή πραγματοποιείται μέσω Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε. που προσφέρουν θέσεις εργασίας, οι οποίες αφορούν κυρίως σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Αυτό συμβαίνει διότι, βάσει της νομοθεσίας, επιβάλλεται ένα συγκεκριμένο ποσοστό του εργατικού δυναμικού τους να αφορά αποκλειστικά άτομα ΕΚΟ. Γίνεται, λοιπόν, προσπάθεια για προσφορά βιώσιμων θέσεων εργασίας και μάλιστα επιτυγχάνεται η ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων με σκοπό την αύξηση των προσλήψεων. Οι προσλήψεις αυτών βασίζονται κυρίως σε κοινωνικά κριτήρια, αφού στόχο τους αποτελεί η παροχή ευκαιριών σε κοινωνικά ευάλωτες ομάδες. Η προϋπηρεσία και η εξειδίκευση δεν παίζουν πρωταρχικό ρόλο, εφόσον τηρούνται αρχές ίσης μεταχείρισης. Μάλιστα, σε συγκεκριμένες Κοινωνικές Επιχειρήσεις προσφέρεται εκμάθηση των εργασιακών καθηκόντων πριν την διαδικασία πρόσληψης. Γίνεται επίσης αντιληπτό ότι οι εργαζόμενοι που στελεχώνουν τους

παραπάνω φορείς, είναι ευαισθητοποιημένοι σε θέματα κοινωνικού αποκλεισμού, εργάζονται με ζήλο και πίστη στο έργο τους και οραματίζονται την ανάπτυξη του Τρίτου Τομέα στην Ελλάδα, που, όπως φαίνεται, δυσχεραίνεται από την γραφειοκρατία και την απουσία κρατικής στήριξης. Τέλος η συμβολή της Κοινωνικής Οικονομίας γίνεται φανερή από την ικανοποίηση των εργαζομένων που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, οι οποίοι αναφέρονται στην εργασία τους ως μία ευκαιρία, την οποία ευελπιστούν και άλλα μέλη ΕΚΟ να αποκτήσουν.

Στο τελευταίο ερευνητικό ερώτημα σχετικά με το αντίκτυπο της υγειονομικής κρίσης στην λειτουργία των Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε., γίνεται αντιληπτό ότι η κάθε κοινωνική επιχείρηση/κοινωνικός συνεταιρισμός επηρεάστηκε με διαφορετικό τρόπο. Κατ' αρχάς, η υγειονομική κρίση έφερε ως αποτέλεσμα την δημιουργία και την αυστηρή τήρηση ενός νέου υγειονομικού πρωτοκόλλου. Οι νέες συνθήκες δημιούργησαν φόβο στις επιχειρήσεις και ειδικότερα σε όσες αφορούσαν άτομα με βεβαρημένη υγεία. Επιπλέον, η πανδημία επέφερε πολλές δυσκολίες στη λειτουργία τους, καθώς ανέστειλε αρκετές από τις δραστηριότητες των φορέων, οι οποίοι κατέφυγαν στην αναζήτηση νέων τρόπων επιχειρηματικότητας προσαρμοσμένων στις νέες πλέον συνθήκες. Όσον αφορά σε εναρκτήριες επιχειρηματικές δραστηριότητες, η κρίση του covid-19 έπαιξε ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη αυτών ενώ συνέβαλε στην ανάπτυξη ορισμένων που αφορούσαν σε κατ'οίκον διανομή, η οποία την περίοδο του κατ'οίκον περιορισμού θεωρήθηκε ο ασφαλέστερος τρόπος συναλλαγής, με αποτέλεσμα την αύξηση των καθηκόντων των εργαζομένων.

Προτάσεις

Η επιστήμη της Κοινωνικής Εργασίας συνδέεται άρρηκτα με την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού που υφίστανται οι ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Είναι σημαντικό οι επαγγελματίες κοινωνικοί λειτουργοί να εξοικειωθούν με τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, ο οποίος στοχεύει εξίσου στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των ομάδων αυτών.

Βασική κρίνεται η κινητοποίηση της πολιτείας σε θέματα που αφορούν τον Τρίτο Τομέα. Σε αυτή την προσπάθεια, σημαντική είναι η οργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων για κοινωνικούς

λειτουργούς που εργάζονται σε δημόσιους φορείς. Οι γνώσεις αυτές μπορούν να αξιοποιηθούν από τους επαγγελματίες προς όφελος των ΕΚΟ.

Επιπλέον, οι προσλήψεις κοινωνικών λειτουργών στον κλάδο της Κοινωνικής Οικονομίας καθίστανται απαραίτητες, καθώς η συνεργασία τους με εκπροσώπους Κ.Α.Λ.Ο θα λειτουργήσει ευεργετικά στην επαγγελματική αποκατάσταση των ΕΚΟ.

Τέλος, ανάλογες έρευνες σχετικά με τη συμβολή του Τρίτου Τομέα στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες είναι καλό να διενεργηθούν από επίσημους φορείς της Κοινωνικής Εργασίας, όπως για παράδειγμα από τον Σ.Κ.Λ.Ε, με σκοπό την ανάδειξη της Κοινωνικής Οικονομίας στην επίλυση κοινωνικών θεμάτων, όπως της ανεργίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

Addi, P. L. van Bergen, Judith, R. L. M. Wolf, Mariam Badou, Kimriek de Wilde-Schutten, Wilhelmina IJzelenberg, Hanneke Schreurs, Bouwine Carlier, Stella, J. M. Hoff, Albert, M. van Hemert (2018) *The association between social exclusion or inclusion and health in EU and OECD countries: a systematic review* published at European Journal of Public Health, Volume 29, Issue 3, June 2019, Pages 575–582.

Bambra, C., Riordan, R., Ford, J., Matthews, F. (2020). *The COVID-19 pandemic and health inequalities*. Journal of epidemiology and community health, jech2020-214401.
<https://doi.org/10.1136/jech-2020-214401>

Banushi, D. (2017), *Διακρίσεις στην αγορά εργασίας λόγω φύλου: θεωρία και εμπειρική ανάλυση, η περίπτωση της Ελλάδας*. Διπλωματική Εργασία. Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Burchardt, T. (2000). *The dynamics of being disabled*, Center for analysis of social exclusion, London School of Economics.

Cambridge Dictionary. (2021). Στο dictionary.cambridge.org (Προσπελάστηκε στις 02/03/2021).

Caprentier, C. (2002). “Drugs and social exclusion, focusing on minorities”

Casebourne, J. (2005), *Barriers to work for drug misusers*. Working Brief, 136, 21-23.

Cheater, S. (2020). Health inequalities – Covid-19 will widen the gap. International Journal of Health Promotion and Education, 58 (4), pp. 223-225.
<https://doi.org/10.1080/14635240.2020.1771035>.

Collins Dictionary (2021). Στο [collinsdictionary.com](https://www.collinsdictionary.com) (Προσπελάστηκε στις 28/02/2021).

Couloute, L. et Kopf, D. (2018) “*Out of Prison & Out of Work : Unemployment among formerly incarcerated people.*”

Council of Europe, (2014). Freedom of assembly and association (Article 11). Στο coe.int (Προσπελάστηκε στις 23/03/2021.)

Dahlgren, G. (1995). *European Health Policy Conference. Opportunities for the Future Vol 1-Intersectorial Action for Health, Copenhagen*: WHO Regional Office for Europe.

Defourny, J. (2001). *Introduction: From third sector to social enterprise*, in Borzaga, C. and Defourny, J. (eds), *The Emergence of Social Enterprise*, London: Routledge.

Defourny, J. and Develtere, P. (1999). *The Social Economy: The Worldwide Making of a Third Sector*, Liège: Centre du Economie Sociale, University of Liège.

Duffy, K. (1999) «*Ευκαιρία και κίνδυνος*», Ε. Σπανού (επιμ.), *Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*.1

European Commission (2009). *Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and responses*. European Economy, Brussels, σελ.1-87.

European Commission (2016). Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. *Οι Γυναίκες στην Αγορά Εργασίας*.

European Commission (2021). Social Economy in the EU. στο europa.eu. (Προσπελάστηκε στις 18/03/2021).

European Economic and Social Committee (2010). *Opinion of the European Economic and Social Committee on ‘Education for inclusion: a tool for fighting poverty and social exclusion’ (exploratory opinion)*.

European Institute for Gender Equality (2020). Gender Equality Index 2020: Greece. Στο europa.eu (Προσπελάστηκε στις 20/02/2021).

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2003). Annual report. *The state of the drug problem in the Europe*. Luxembourg: Office for official publications of the European Union. doi:102810/04312.

European Parliament (2016). *Vulnerable Social Groups: Before and After the Crisis*.

European Parliament (2015), σχετικά με την ετήσια έκθεση του 2015 για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία ανά τον κόσμο και την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί του θέματος, [2016/2219(INI)].

European Union Agency for Fundamental Rights (2012). Fundamental Rights: challenges and achievements in 2012. Annual Report 2012. Στο fra.europa.eu (Προσπελάστηκε στις 10/03/2021).

E-nomothesia (2021). Στο <https://www.e-nomothesia.gr/> (Προσπελάστηκε στις 10/04/2021).

Farkas K. J., Romaniuk J. R., 2020. SOCIAL WORK, ETHICS AND VULNERABLE GROUPS IN THE TIME OF CORONAVIRUS AND COVID-19.

Freedom Bakery (2021). Στο freedombakery.org (Προσπελάστηκε στις 27/06/21).

Giones, F. et al. (2020). Revising entrepreneurial action in response to exogenous shocks: Considering the COVID-19 pandemic.

Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1963.

Health Knowledge. *Inequalities in health (e.g. by region, ethnicity, socio-economic position or gender) and in access to health care, including their causes at: Inequalities in health (e.g. by region, ethnicity, socio-economic position or gender) and in access to health care, including their causes.* Στο healthknowledge.org.uk (Προσπελάστηκε στις 22/01/2021).

ILF Consulting (2020). *Συνεταιρισμοί Εργαζομένων - ΣΥΝ.ΕΠΓ.* Στο ilfconsult.com (Προσπελάστηκε στις 30/03/2021).

Jones, P. Palumbo, D & Brown, D. (2021) *Coronavirus: How the pandemic has changed the world economy.* BBC.

Kasari, Z. (2020). *Κοινωνική Εργασία με Εξαρτήσεις.* Σημειώσεις μαθήματος. Ηράκλειο: ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ - Τμήμα Κοινωνική Εργασία.

Kawohl W, Nordt C. (2020). *COVID-19, unemployment, and suicide.*

Marlier, E, Atkinson, A. B, Cantillon, B, Nolan, B. (2007). *The EU and Social Inclusion Facing the challenges,* Bristol: The Policy Press.

Monzón, J. L. and Chaves, R. (2012) *The Social Economy in the European Union. Summary of the Report drawn up for the European Economic and Social Committee by the International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC).*

Moser, S. C. (1999). *Moser Report. Improving literacy and numeracy: a fresh start.* London: Department of Education and Employment.

News.gr *Οι απεξαρτημένοι επιχειρούν* (2014). (news.gr). (Προσπελάστηκε στις 13/02/2021).

Nyssens, M. (2006). *Defining Social Enterprise.*

OECD (2003). *Transforming Disability into Ability. Policies to Promote Work and Income Security for Disabled People*, Paris: O.E.C.D.

OECD (2020) Tackling Coronavirus (COVID-19): Contributing to a global effort. Social economy and the COVID-19 crisis: current and future roles. Social economy and the COVID-19 crisis: current and future roles (oecd.org) (20/03/2021)

Office of the Deputy Prime Minister (2002). Report of the Social Exclusion Unit. *Reducing re-offending by ex-prisoners*.

P-consulting.gr (2014). Η ανεργία των νέων στην Ελλάδα 2013. p-consulting.gr. (Προσπελάστηκε στις 16/02/2021).

Petherick, A. (2017). *Gains in women's rights haven't made women happier. Why is that?*

Pierson, J. (2002) *Tackling Social Exclusion*.

Recycling Lives (2021). Recyclinglives.com (Προσπελάστηκε στις 29/06/21)

Social Enterprise UK: Temple N.; European Village: Βαρβαρούσης, Α., Γαλανός, Χ., Τσιτσιρίγκος, Γ., Μπεκριδάκη, Γ. - British Council (2017). ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Stachteas, P., & Stachteas, F. (2020). Η πανδημία Covid-19 ως παράγοντας επιδείνωσης των ανισοτήτων υγείας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 154, 129-148.

Shepherd, G. (2007). *A Lifetime of Exclusion*.

The Offploy Foundation, (2018). offploy.org (Προσπελάστηκε στις 29/06/21).

OECD (2003). *Transforming Disability into Ability. Policies to Promote Work and Income Security for Disabled People*, Paris: O.E.C.D.

Townsend, P., Davidson, N., Whitehead, M. (1992). *Inequalities in Health: The Black Report and the Health Divide*, Penguin, London.

United Nations (1996). *Report of the Fourth World Conference on Women Beijing, 4-15 September 1995*. New York.

United Nations Development Programme (2010). *The Real wealth of Nations: Pathways to Human Development*.

United Nations Human Rights, nd. Minorities Under International Law. *Who are minorities under international law?*

Weaver Rasheda, L. (2020). *The impact of Covid-19 on the Social Economy sector. Journal of Social Entrepreneurship. Full article: The Impact of COVID-19 on the Social Enterprise Sector* (tandfonline.com). (Προσπελάστηκε στις 20/03/2021)

Weisbrod, B. A. (1975). “Toward a theory of the voluntary nonprofit sector in a three sector economy”, in Edmund S. Phelps (ed.), *Altruism, Morality, and Economic Theory*, New York: Russell Sage Foundation.

Werner, D. and Sanders, D. (1997), *Questioning the solution: The politics of primary health care and civil survival with in – depth critique of oral rehydration therapy*. Health Rights, Palo – Alto, CA, 18-19.

WHO Regional Office for Europe, (2005). *The European Health Report 2005: Public Health Action for Healthier Children and Populations*, Copenhagen.

WHO Regional Office for Europe (2010). *Poverty, Social Exclusion and Health Systems in the WHO European Region*. Copenhagen.

WHO (2021). *It's time to build a fairer, healthier world for everyone, everywhere*.

WHO (2020). *Coronavirus Disease (Covid-19)*.

WHO (2020, March 11). *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19*.

<https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-openingremarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (Προσπελάστηκε στις 27/02/2021).

WHO (2010). *World Health Statistics*.

WHO (2003). *Investing in Mental Health*. Department of Mental Health and Substance Dependence, Noncommunicable Diseases and Mental Health, World Health Organization, Geneva.

WHO (2001). *World Health Report. New Understanding, New Hope*.

WHO (2001). *Strengthening mental health promotion*. World Health Organization, Geneva, 2001.

WHO (1981), *Strategy for health for all by the year 2000*, W.H.O., Geneva.

WHO (1978). *Declaration of Alma-Ata στο: International Conference on Primary Health Care, Alma-Ata, USSR, 6-12 September 1978*.

WHO (1946). *Constitution of the World Health Organization*.

World Medical Association n.d. *Right to Health. Right to Health: An Inclusive Right for All*. Στο wma.net (Προσπελάστηκε στις 15/02/2021).

Zissi, A., Rontos, C., Papageorgiou, D., Pierrakou, Ch., Chtouris, S. (2007). *Greek Employers' Attitudes to Employing People with Disabilities: Effects of the Type of Disability*, Scandinavian Journal of Disability Research, 9 (1), pp. 14-25.

Ελληνόγλωσση

Αβραμίδης, Π. (2020). *Η οικονομική κρίση του 2008 και της πανδημίας. Η οικονομική κρίση του 2008 και της πανδημίας*. Στο kathimerini.gr (Προσπελάστηκε στις 19/02/2021).

Αδάμ, Σ. (2012). *Κοινωνική Οικονομία, Εργασιακή Ένταξη και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η εμπειρία των ΚΟΙ.Σ.Π.Ε στην Ελλάδα*. Διδακτορική Διατριβή - Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Αδάμ, Σ., Κορνηλάκης, Α., Καβουλάκος, Κ. Ι. (2018). *Το θεσμικό πλαίσιο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα. Η εμπειρία της δημόσιας διαβούλευσης και μία κριτική αποτίμηση του νόμου 4430/2016*. Θεσσαλονίκη.

Αδάμ, Σ. & Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *ΙΝΕ ΓΣΕΕ - Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων. Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός: Μια κριτική προσέγγιση*. Μελέτες / 8.

Αδάμ, Σ. (2011). *Η Κοινωνική Οικονομία ως Προσπάθεια Αντιμετώπισης Προβλημάτων Κοινωνικού Αποκλεισμού εν Μέσω Κρίσης: Μια Κριτική Προσέγγιση*.

Αθανασιάδου, Χ. (2002). *Νέες γυναίκες με πανεπιστημιακή μόρφωση και η συμφιλίωση της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας στο σχεδιασμό της ενήλικης ζωής*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Αρετάκη, Μ. (2013), ΚΟΙΣΠΕ: *Η Ψυχιατρική Μεταρρύθμιση συναντά την Κοινωνική Οικονομία*. The Press Project.

Ασβεστάς, Λ. (2019). *Κοινωνική επιχειρηματικότητα για ΑμεΑ και ευάλωτες ομάδες – Θεματικό εργαστήριο από το Κέντρο Στήριξης Κ.Αλ.Ο.*

Ασημόπουλος, Χ. (2014). *Κοινωνική Εργασία στην υγεία και ψυχική υγεία*. Σημειώσεις Μαθήματος. Αθήνα: ΤΕΙ Αθήνας. Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα.

Βαρουφάκης, Γ., Πατώκος, Τ., Τσερκέζης, Λ., Κουτσοπέτρος, Χ. (2011). *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011*. [ΙΝΕ ΓΣΕΕ]. Αθήνα.

Βασιλάκου, Κ. *Εθνικές Μειονότητες στην Ευρώπη*. Ελεύθερη Ζώνη, χχ.

Βενιέρης, Δ. (2006). *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Ενσωμάτωση. Ο Ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης*. Στο Οικονόμου Χ. - Φέρωνας Α. (επιμ.) *Οι Εκτός των Τειχών Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος.

Βεργίδης, Δ. (1999), «*Νεορατσισμός στο σχολείο – η περίπτωση των τσιγγανοπαίδων*», Σύγχρονη Εκπαίδευση, τεύχ.81, Μαρ.-Απρ.

Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ίσων Ευκαιριών. (2005). *Καταπολεμώντας τις διακρίσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση*.

Γιαννοπούλου, Δ., Μητσάκου, Ε., Ντέλλη, Δ. (2015). *Κοινωνικός Αποκλεισμός Αποφυλακισμένων*. Πτυχιακή Εργασία. ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδος. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας. Πάτρα.

Γκουδινόγλου, Σ. (2015). *Σύσταση ΚΟΙΝΣΕΠ: Η ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ στην πράξη*.

Γουργιώτου, Ι. (2012). *Πολιτικές ένταξης στην αγορά εργασίας ευπαθών κοινωνικά ομάδων: η περίπτωση των πρώην χρηστών (ψυχοτρόπων ουσιών)*. Διατριβή. Αθήνα.

Δασκαλόπουλος, Θ. (2006). *Οικονομική Κρίση και Ψυχική Υγεία*.

Διεθνές Κέντρο Έρευνας και Πληροφόρησης για τη Δημόσια, Κοινωνική και Συνεταιριστική Οικονομία (CIRIEC) (2009). Έκθεση σχετικά με την Κοινωνική Οικονομία. *Η κοινωνική Οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. ΕΚΘΕΣΗ σχετικά με την κοινωνική οικονομία (europa.eu). (Προσπελάστηκε στις 13/03/2021).

Διεθνής Αμνηστία (2021). *Μέσα από την εκπαίδευση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, μπορείτε να ενδυναμώσετε τον εαυτό σας και τους άλλους με σκοπό να αναπτύξετε τις δεξιότητες που προωθούν την ισότητα, την αξιοπρέπεια και το σεβασμό στην κοινότητά σας, στην κοινωνία και σε όλο τον κόσμο*. Amnesty.gr (Προσπελάστηκε στις 25/01/2021).

Διεύθυνση Κοινωνικής & Αλληλέγγυας Οικονομίας, Γενική Γραμματεία Εργασίας, (2020). *Κ.Α.Ο Ετήσια Έκθεση ετών 2019-2020*. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

Διεύθυνση Κοινωνικής & Αλληλέγγυας Οικονομίας, Γενική Γραμματεία Εργασίας (2021). *Τι είναι ο Φορέας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας; στο kalo.gov.gr* (Προσπελάστηκε στις 26/03/2021).

Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας (2005). Πακέτο Οδηγιών για την Πολιτική και τις Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας. *Νομοθεσία για την ψυχική υγεία και ανθρώπινα δικαιώματα*. Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Δρίβα, Ε. (2020). *Μαθήματα ζωής: Άφησαν πίσω τα ναρκωτικά, πλέον εργάζονται και διεκδικούν*. (Βίντεο) - 12.10.2018, Sputnik Ελλάδα (sputniknews.gr). (Προσπελάστηκε στις 02/04/2021).

Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης -Ε.Ε.Τ.Α.Α. (2021). *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Ο)*. Αθήνα.

Ε.Σ.Α.με.Α (2020). *Παρατηρητήριο Θεμάτων Αναπηρίας. Ετήσια Έκθεση.*

Ε.Σ.Υ.Ε. (2002). *Έρευνα για άτομα με προβλήματα υγείας ή αναπηρία.*

Εταιρία Κοινωνικής Ψυχιατρικής Π. Σακελλαρόπουλος. *Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης - Κοι.Σ.Π.Ε.* <https://ekpse.gr/el/> (Προσπελάστηκε στις 25/03/2021).

Ευθυμίου, Κ., Αργαλιά, Ε., Κασκαμπά, Ε., Μακρή, Α. (2013). *Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία. Τι γνωρίζουμε για την σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα;* *Encerphalos Journal - ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ* 50, 22-30.

Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2017). *Πρόσφατες Εξελίξεις της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση* (2017).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων (2013). *Σχέδιο Έκθεσης σχετικά με την πρόσβαση των ευάλωτων ομάδων στην περίθαλψη* (2013/0000(INI)).

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. (2013). *Ευκαιρίες για Όλους.*

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (2019). *Σύνταγμα της Ελλάδας, Άρθρο 22.* Τεύχος Πρώτο. hellenicparliament.gr (Προσπελάστηκε στις 27/01/2021).

Ζάχος, Δ. (2006). *Ρομ, Αυτοαπασχόληση – Εξαρτημένη εργασία, Μελέτη για το Έργο Ρομ-Δ.Ι.ΣΥΜ.Ε «Δράση για την Ισότιμη Συμμετοχή στην Εργασία».*

Θανάση, Κ. (2016). *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Αίτια και Όψεις at Κοινωνικός Αποκλεισμός: Αίτια & Όψεις* | socialpolicy.gr (Προσπελάστηκε στις 12/01/2021).

Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ -ΑΔΕΔΥ (2002). *Επιστ. Υπεύθυνος: Παπαδοπούλου Δ. Ερευνητική Ομάδα: Δημουλάς Κ., Μπαμπανέλου Δ., Τσιώλης Γ. Από την Κοινωνική Ευπάθεια στον*

Κοινωνικό Αποκλεισμό. Διαδικασίες και χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού στο νομό Κυκλάδων. Αθήνα.

IN.EM.Y - ΕΣΕΕ (2020). *Έρευνα για τις οικονομικές επιπτώσεις του COVID – 19 στις εμπορικές επιχειρήσεις και για τα μέτρα αντιμετώπισής τους.*

Ιωακειμίδου, Ν. (2018). *Μετά την απεξάρτηση η ένταξη στην αγορά εργασίας*, στο efsyn.gr. (Προσπελάστηκε 27/02/2021).

Καραθανάση, Γ., Μαμούχα, Ι. (2008). *Φτώχεια, Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες*. Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτική Πολιτικής (Κ.ΑΝ.Ε.Π) , Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (Γ.Σ.Ε.Ε).

Καρακώστα, Χ. (2013). *Η επανένταξη των αποφυλακισμένων στην κοινωνία. Διπλωματική Εργασία*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τμήμα Νομικής. Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών. Μάθημα: Κοινωνιολογία του Δικαίου. Θεσσαλονίκη.

ΚΕ.Θ.ΕΑ. (2018). *Τι είναι εξάρτηση; kethea.gr* (Προσπελάστηκε στις 20/02/2021).

Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, (2014). *Διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αναπηρία αποφοίτων ΑΕΙ*. Δράση 1. Παραδοτέο 1Γ. Μελέτη. Έργο: Εκπόνηση Μελετών. Αθήνα.

Κιουρτσής, Κ. (2011). *Οι Γυναικείοι Συνεταιρισμοί - Η Γυναίκα ως Πρωταγωνίστρια στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα*.

Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης Τομέας Ψυχικής Υγείας Δωδεκανήσου. *Κοινωνικοί Στόχοι - Επιχειρηματική Στρατηγική*. Στο www.koispe.gr. (Προσπελάστηκε στις 25/03/2021).

Κονιωτάκη, Α. (2020). *Δον Κιχώτες ή απλά ρομαντικοί; Η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα του COVID-19*.

Κοντογιάννη, Κ. (2015). *Εθνικές Μειονότητες και Εθνικότητα*. Σημειώσεις Μαθήματος, Αθήνα: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό ίδρυμα Αθήνας.

Κοτσακά, Δ. (2020). Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών «ΕΝΑ». *Η ανθεκτικότητα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας σε συνθήκες κρίσεων: Η περίπτωση του covid-19*. Στο enainstitute.org (Προσπελάστηκε στις 01/03/2021).

Κουρτέση, Θ. (2013). *Κοινωνικός Αποκλεισμός και άτομα με ειδικές ανάγκες, Κοινωνιολογική θεώρηση*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεολογικής σχολής, τμήμα ποιμαντικής και κοινωνικής θεολογίας, τομέας: Δίκαιο, Οργάνωση, Ζωή και Διακονία της εκκλησίας.

Κουτουμάνος, Α. (2014). *Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΝΣΕΙΠ): Οι εργαζόμενοι βάσει νόμου συνεχίζουν να λαμβάνουν επιδόματα και λοιπές παροχές*.

Κουτσοκόστα, Ε., (2020). *Οι συνέπειες της πανδημίας στις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες στην Ευρώπη*.

Κωνσταντόπουλος, Α. (2018). *Η κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων και των αποφυλακισμένων*. Offlinepost.gr (Προσπελάστηκε στις 21/02/21).

Λειβαδάρος, Π., Γαργαλιάνος, Γ., (2014). *Η Οικονομική Κρίση και οι Παθογένειες της Ελληνικής Οικονομίας*. ΤΕΙ Πειραιά. Αθήνα.

Μακρής, Α. (2013). *Το Ανθρώπινο Κόστος της Κρίσης: Πολεμώντας τη Φτώχεια*.

Μακρυγιάννης, Χ. (2017). *Θεσμοί και πολιτικές προστασίας και επανένταξης αποφυλακισμένων*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Νομικών & Οικονομικών Επιστημών.

Μ.Α.Ν.Α Κοιν.Σ.Επ. (2021). Στο mana.com.gr. (Προσπελάστηκε στις 12/04/2021).

Μάτσα, Κ. (2017). *Κάθε εξαρτημένος είναι μια ιδιαίτερη, μια μοναδική περίπτωση*. [Συνέντευξη στον Γιώργο Γλαύκο].

Μαυρομμάτης, Γ., Τσιτσελίκης, Κ. (2004). *Η εκπαίδευση των μεταναστών στην Ελλάδα(1990-2003). Πολιτικές και Πρακτικές*, στο: Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ. (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Κριτική, Αθήνα.

Μισιαούλη, Α. (2018). *Κοινωνικό στίγμα και προκατάληψη δυσχεραίνουν την κοινωνική επανένταξη των πρώην χρηστών ουσιών*. dialogos.com.cy. (Προσπελάστηκε στις 05/02/2021).

Μητροσύλη, Μ. (2018). *Η Θέσπιση των ΚοιΣΠΕ ως Θεραπευτικών Μονάδων & Κοινωνικών Επιχειρήσεων*. 2nd International Forum on Cooperative Law.

Μπαλούρδος, Δ., Σαρρής, Ν., Τραμουντάνης, Α., Χρυσάκης, Μ. (2014). *Ευάλωτες Κοινωνικά Ομάδες (ΕΚΟ) και διακρίσεις στην αγορά εργασίας*. Αθήνα, εκδ. Παπαζήση.

Μπάτσιου, Κ. Μ. (2010). *Το νομικό καθεστώς των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Παλιννοστούντες - Άνεργοι - ΑμεΑ*. Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Σχολή νομικών, οικονομικών και πολιτικών επιστημών, τμήμα Νομικής, τομέας ιστορίας, φιλοσοφίας και κοινωνιολογίας του δικαίου.

Μπόζος, Δ. (2016). *Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση ΚοινΣΕπ*. Στο www.startyouup.gr. (Προσπελάστηκε στις 29/03/2021).

Ντάμπου, Μ. (2016). *Η διερεύνηση των επιβαρυντικών παραγόντων των οικογενειών ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας*. Διπλωματική Εργασία. Λάρισα.

Ομάδα του Μηχανισμού Υποστήριξης Ψυχαργός (2013). *Οδηγοί Προστασίας Δικαιωμάτων Ατόμων με Ψυχικές Διαταραχές*. psychargos.gov.gr (Προσπελάστηκε στις 12/02/2021).

Παπαδάκη, Π., Πατούνα, Π., Χανιωτάκη, Ε. (2009). *Στάση και Πρακτικές των εργοδοτών στην επαγγελματική ένταξη εξαρτημένων ατόμων*. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Τεχνολογικό Ίδρυμα Κρήτης. Πτυχιακή εργασία.

Παστραπά, Ε. (2003). *Η ενσωμάτωση των παλιννοστώντων στο Ν.Ροδόπης*. Αθήνα. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας. Πτυχιακή Εργασία.

Πατρόζου Ε. (2020). Covid-19: Πανδημία 2020. Covid-19: Πανδημία 2020 | Νοσοκομείο ΥΓΕΙΑ (hygeia.gr). (Προσπελάστηκε στις 12/03/2021).

Παυλίδου, Β. (2012). *Ευπαθείς Κοινωνικά Ομάδες & Απασχόληση*. Δομή Απασχόλησης και Σταδιοδρομίας (ΔΑΣΤΑ).

Πέππα, Μ. (2014). *Κοινωνική Οικονομία: Ο εναλλακτικός τρόπος οργάνωσης της παραγωγής και η συμβολή της στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού*. Κόρινθος. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία - Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ. (1948). *Οικουμενική Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα*.

Πρασά, Ε. (2013). *Η έννοια της κοινωνικής επανένταξης*. Σημειώσεις μαθηματος, Τμήμα Κοινωνιολογίας. Μεσογειακό Πανεπιστήμιο.

Ράτσικα, Ν. (2020). *Θέματα Φύλου και Ισότητας*. Σημειώσεις μαθήματος. Ηράκλειο: ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ - Τμήμα Κοινωνική Εργασίας.

Ρετινιώτη, Α., Μάντζιου, Ι. - Κοινωνική Υπηρεσία Γιατρών του Κόσμου (2010). *Η πρόσβαση των φτωχών και κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων που ζουν στο κέντρο της Αθήνας, στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και της εργασίας.*

Ρουπάπη, Σ., Σβάρνα, Α. Ε. (2013) *Ο κοινωνικός αποκλεισμός ατόμου εξαρτημένου από ουσίες. Η περίπτωση του δήμου Αθηναίων.* Α.Τ.Ε.Ι Καλαμάτας - Τμήμα Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Σαρρή Κ., Τριχοπούλου Α. (2017). *Επιχειρηματικότητα και Κοινωνική Οικονομία. Η οπτική του φύλου.* Εκδόσεις: Τζιόλα.

ΣΕΒ, (2014). Εναρκτήριο Συνέδριο του Προγράμματος, με θέμα: «Γυναίκες σε Ηγετικές Θέσεις». Δεκέμβριος, Αθήνα. startup.gr (Προσπελάστηκε στις 28/01/2021).

Σεχίδου, Μ. (2011). *Κοινωνικός αποκλεισμός και ψυχική υγεία.* Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Σιάνου, Ε., (2014). *Εκπαίδευση και κοινωνικός αποκλεισμός.* Σημειώσεις Μαθήματος. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Άνοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα. Τμήμα Φιλολογίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας.

Σιδερά, Α. (2016), *Εμπόδια και πηγές υποστήριξης στην επαγγελματική επανένταξη πρώην χρηστών/στριών. Εφαρμογή της Κοινωνικής Γνωστικής Θεωρίας για τη Σταδιοδρομία.* Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Θεσσαλονίκη.

Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (2001). *Απεξάρτηση και επαγγελματική συμβουλευτική: εφαρμογή προγραμμάτων στις θεραπευτικές κοινότητες.* Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, 58-59, 179-192.

Σινανίδου, Μ. Δ. (2020). Ο αντίκτυπος του COVID-19 στους παράγοντες της κοινωνικής οικονομίας. Ο αντίκτυπος του COVID-19 στους παράγοντες της κοινωνικής οικονομίας (epixeiro.gr). (Προσπελάστηκε 15/04/2021).

Σταυρουλάκης, Κ. Α. (2016). *Φτιάξτε μια ΚοινΣΕπ*. ΔΙΚΤΥΟ ΚοινΣΕπ (koinsep.org).
(Προσπελάστηκε στις 29/03/2021).

Στεργίου, Α. (1999), *Αναπηρία*, Σακκούλα, Θεσσαλονίκη.

Στουρνάρας, Γ. (2009). *Η διεθνής κρίση και η Ελληνική Οικονομία: Διλήμματα και προτάσεις*.
Παρουσίαση στο eliamer.gr (Προσπελάστηκε στις 04/03/2021).

Συνήγορος του Πολίτη (2015). Ετήσια Έκθεση 2015. Όψεις Ανθρωπιστικής Κρίσης και
Ευάλωτες Ομάδες.

Συνήγορος του Πολίτη. Ίση μεταχείριση, *Νομοθεσία* στο synigoros.gr. (Προσπελάστηκε στις
29/01/2021).

Συνήγορος του Πολίτη/ Τεύχος 22 - Μάρτιος 2011. Στο synigoros.gr. Προσπελάστηκε στις
07/03/2021).

Συνήγορος του Πολίτη, (2014). *Ποιον έχω απέναντί μου*. Οδηγός διαφορετικότητας για
δημόσιους υπαλλήλους με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων.

Συνήγορος του Πολίτη, (2014). Ειδική Έκθεση 2014 (άρθρο 20 παράγρ. 3 Ν. 3304/2005).
Καταπολέμηση των Διακρίσεων.

Ταμπάκη, Ι. (2020). *Η ένταξη/ ενσωμάτωση των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην ελληνική
κοινωνία: πρόσβαση στην υγεία, στην παιδεία, στην εργασία*. Διπλωματική Εργασία. Πάντειον
Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνιολογίας. Πρόγραμμα
Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνιολογία» Κατεύθυνση: Κοινωνικός Αποκλεισμός και
Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Τομπέα, Ε. (2017). *Ρατσισμός και Ενώλιωτες Ομάδες: Γυναίκες*. socialpolicy.gr (Προσπελάστηκε στις 28/01/2021).

Τομπέα, Ε. (2018). *Οι κοινωνικοί, καθοριστικοί παράγοντες της υγείας*. socialpolicy.gr (Προσπελάστηκε στις 20/01/2021).

Τζήκας, Κ. (2008). *Οι πολιτικές κοινωνικής ένταξης των μεταναστών στο ελληνικό μοντέλο κοινωνικής προστασίας*. Τελική Εργασία. Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Τμήμα Μεταναστευτικής Πολιτικής. Αθήνα.

Τμήμα Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (2019). *Σύντομος Οδηγός για την Σύσταση και Λειτουργία Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων και Συνεταιρισμών Εργαζομένων*.

Τσακλόγλου, Γ., Οικονομίδης, Γ., Παγουλάτος, Χ., Τριαντόπουλος, Α. (2016). *Ένα νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο για την Ελληνική Οικονομία και η Μετάβαση σε αυτό*. διαΝΕΟσις.

Τσιάκαλος, Γ. (1998). *Κοινωνικός αποκλεισμός: Ορισμοί, πλαίσιο και σημασία*, στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*. Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας & Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα.

Τσιμικλή, Ι. Α. (2013). *Ηθική υποχρέωση διασφάλισης ίσων ευκαιριών στα άτομα με ειδικές ανάγκες*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Διαπανεπιστημιακό και Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Ηθική Φιλοσοφία». Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, Τμήμα Φιλολογίας. Καλαμάτα.

Τσιρώνης, Χ. Ν. (2001). *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Εκπαίδευση. Οι προκλήσεις της ύστερης νεωτερικότητας στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα*. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τμήμα Θεολογίας.

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, (2011), *Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα»* σ.1

Φραγκοπουλοπούλου, Μ. (2019). *Το πείραμα της εργασιακής ένταξης ΑμεΑ*.

Φράγκος, Β. (2008), *Άτομα με Ειδικές Ανάγκες*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Φραγκουδάκη, Α. (2016). *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες*. Σημειώσεις μαθήματος. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία

Φύκα, Γ. et al. (2016). *Αναγνώριση των εμποδίων στην απασχόληση των Ατόμων με Αναπηρία*.

Χάιτα, Ρ. (2018). *Τι είναι Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση*; Στο www.miaora.gr (Προσπελάστηκε στις 21/03/2021).

Χατζηκωνσταντινίδου, Σ. Αν. (2016). *Πρόσβαση στις Κοινωνικές Υπηρεσίες & Ευπαθείς Πληθυσμιακές Ομάδες του Δήμου Ξάνθης*. Διπλωματική Εργασία. Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση». Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων - Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων - Πανεπιστήμιο Πειραιά. Κόρινθος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Ερωτηματολόγιο για τις συνεντεύξεις των διοικητικών στελεχών των Κοιν.Σ.Επ. και Κοι.Σ.Π.Ε.

- Ποια είναι η ιδιότητά σας στην επιχείρηση; Ποια τα καθήκοντά σας;
- Ποιοι είναι οι στόχοι της επιχείρησης; Με ποιους τρόπους προωθείτε το έργο σας;
- Συνεργάζεστε με άλλες Κοι.Σ.Π.Ε - Κοιν.Σ.Επ;
- Ποιοι είναι οι λόγοι δημιουργίας της επιχείρησης και ποια διαδικασία ακολουθήθηκε ώστε να δημιουργηθεί;
- Πώς επηρέασε η οικονομική κρίση τη δημιουργία και την λειτουργία της επιχείρησης;
- Ποια είναι τα κριτήρια πρόσληψης των εργαζομένων; Ποια χαρακτηριστικά λαμβάνονται υπ' όψιν (π.χ. μόρφωση, ανάγκη);
- Η επιχείρηση αποτελείται από μόνιμο προσωπικό; Ποιες ειδικότητες υπάρχουν;
- Πώς η επιχείρηση συμβάλλει στην απορρόφηση των ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας;
- Πώς αισθάνεστε για την εργασία σας και την επιχείρηση στην οποία εργάζεστε;
- Θα μπορούσατε να μου περιγράψετε τις συνθήκες εργασίας σας πριν την υγειονομική κρίση του covid-19; Ποιες οι σχέσεις σας με τους συναδέλφους σας; Πώς θα περιγράφατε το περιβάλλον στο οποίο εργαζόσασταν;

- Η υγειονομική κρίση του covid-19 επηρέασε την εργασία σας; Αν ναι, πώς;
- Πώς βλέπετε την πορεία της επιχείρησης; Ποιοι είναι οι στόχοι σας για το μέλλον;

Ερωτηματολόγιο για εργαζόμενο - μέλος ευπαθούς ομάδας

- Ως τι εργάζεστε; Ποια είναι τα καθήκοντά σας;
- Πριν την τωρινή σας απασχόληση, πόσο δύσκολη ήταν η ένταξή σας στην αγορά εργασίας; Τι προβλήματα αντιμετωπίζατε;
- Πώς μάθατε για τον φορέα στον οποίο εργάζεστε αυτή τη στιγμή; Πώς ήρθατε σε επαφή με την επιχείρηση;
- Πώς αισθάνεστε για την εργασία σας και την επιχείρηση στην οποία εργάζεστε;
- Θα μπορούσατε να μου περιγράψετε τις συνθήκες εργασίας σας πριν την υγειονομική κρίση του covid-19; Ποιες οι σχέσεις σας με τους συναδέλφους σας; Πώς θα περιγράφατε το περιβάλλον στο οποίο εργαζόσασταν;
- Η υγειονομική κρίση του covid-19 επηρέασε την εργασία σας; Αν ναι, πώς;
- Ποιοι είναι οι στόχοι σας για το μέλλον;
- Πιστεύετε πως αυτή η εργασία σας ανοίγει νέους δρόμους για το μέλλον;

English Questionnaire

- What is your position in the company? What are your responsibilities?
- What are the goals of the company? How do you promote your project?
- Do you cooperate with other social enterprises?
- What are the reasons for creating the company and what process was followed?
- How did the financial crisis affect the creation and operation of the company?
- What are the recruitment criteria for employees? What characteristics are taken into account (eg. education, need)?
- Does the company consist of permanent staff? What specializations are there?
- How does the company contribute to the absorption of vulnerable groups in the labor market?
- How do you feel about your job and the company in which you work?
- Could you describe your working conditions before the covid-19 health crisis? What are your relationships with your colleagues? How would you describe the environment in which you work?
- Did the covid-19 health crisis affect your work? If so, how?
- How do you see the development of the company? What are your goals for the future?